

TARTALOM

Gyermekjólét 2015

Mozaikok a gyerekek védelmének hazai helyzetéről

- 3 **Előszó**
- 5 **Lux Ágnes:** Tükör és/vagy görbe tükör? Magyarország a Gyermekjogi Bizottság előtt
- 20 **Farkas Zsombor:** Tényleg minden rendben? A gyerekes családok jövedelmi helyzetének, szegénységének és kirekesztettségének néhány jellemzője
- 42 **Lannert Judit:** Szülősegítés a kora- és kisgyermekkorban Magyarországon és máshol
- 62 **Kende Ágnes:** „Már tudnak 45 percig egy helyben ülni”, avagy „mire kellő tapasztalat lesz, addigra vége is van a programnak”. Helyi fejlesztési programok lehetőségei az oktatási integrációban
- 77 **Máté Zsolt:** Iskolai szociális munka 2015
- 96 **Both Éva – Kuslits Gábor:** A legjobb érdek érvényesítése a gyermekvédelmi szakellátásban.
- 111 **Kerekasztal-beszélgetés a gyerekvédelem aktuális kérdéseiről**

Műhely

- 124 **Benkő Fruzsina:** Én „csak” egy gyerekprogramot akartam. A perei SZIA InDaHouse Hungary program születése és jelene

132 **Abstracts**

134 **Contents**

LUX ÁGNES

TÜKÖR ÉS/VAGY GÖRBE TÜKÖR? MAGYARORSZÁG A GYERMEKJOGI BIZOTTSÁG ELŐTT

A cikk kísérletet tesz az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága felé teljesítendő magyar jelentéstételi kötelezettség végrehajtási folyamatának és a bizottsági ajánlásoknak a bemutatására. Az első jelentéstétel óta természetesen történtek előrelépések, mind jogalkotási és alkalmazási, mind társadalmi-szemléletformálási téren, ugyanakkor számos olyan jelzést kap hazánk ismétlődő módon, amelyek komoly politikai elköteleződést is elvárnak az államtól. A mindenkori kormánynak „házi feladat” e konstruktív kritika megfogadása és az annak való megfelelés; de egyben nemzetközi és európai kötelezettség is. Ahhoz, hogy ez ne csak a gyermekjogi-gyerekvédelmi szakma elvárásának tűnjön, fontos, hogy a legmagasabb szintű döntéshozóktól a helyi önkormányzatokig, a szülőktől a gyermekekig, a gyermekekkel foglalkozó szakemberektől a médiamunkásokig egyértelmű, világos és fontos prioritássá váljon a gyermekjogok önálló státusának elismerése, védelmének szükségessége.

Az ENSZ Gyermek jogairól szóló egyezménye (továbbiakban: Gyermekjogi egyezmény) 10 év előkészítő munkát követően, 1990. szeptember 2-án lépett hatályba, majdnem egy évvel azután, hogy 1989. november 20-án (a Gyermekek Nemzetközi Évének 10. és a Genfi Nyilatkozat elfogadásának 30. évfordulójának évében) az ENSZ Közgyűlése elfogadta. Azóta az Egyesült Államok és a 2011-ben független államként megalakult Dél-Szudán kivételével a Föld minden államában ratifikálták; a magyar törvényhozás – a kelet-közép-európai térségben az elsők között – az 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdette ki.

A Gyermekjogi egyezmény végrehajtása, utánkövetése – Az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának munkája

A Gyermekjogi egyezmény 44. cikke alapján minden részes államnak ötvenként jelentésben kell beszámolnia arról, hogy milyen intézkedéseket tett az egyezmény (és a fakultatív jegyzőkönyvek) rendelkezéseinek végrehajtása érdekében.

Az emberi jogok nemzetközi védelme és a nemzetközi egyezményekben rögzített emberi jogoknak a belső jogokban való érvényesülése szempontjából kiemelt szerepet töltenek be a független szakértőkből álló, a *'treaty body'*-nak (szerződés alkotta testületnek) nevezett bizottságok, amelyek figyelemmel kísérik, monitorozzák az ENSZ-egyezmények tagállami végrehajtását.¹

Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosságához (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights – OHCHR) tartozó genfi székhelyű Gyermekjogi Bizottság egyike az ENSZ-egyezményekhez kötődő tíz bizottságnak, eredetileg tíz taggal 1991-ben jött létre, amelyet 18 tagúvá bővítettek 1998-ban.²

Felállításáról a Gyermekjogi egyezmény 43. cikke rendelkezik, miszerint „*a részes államok által az Egyezményben vállalt kötelezettségek teljesítése területén elért előrehaladás vizsgálatára megalakul a Gyermek Jogainak Bizottsága*”.

A Bizottság tagjait a részes államok által jelölt személyek jegyzéke alapján titkos szavazással választják. A testületben az egyezmény területén tájékozott – és a 43. cikk szóhasználatával élve „magas erkölcsiségű” – független szakértők, meghatározott időre, egyszer megújítható mandátummal dolgoznak a Gyermekjogi egyezmény (és a három Fakultatív Jegyzőkönyv) végrehajtásának monitorozásában.³ A Bizottság a munkájáról két évente jelentést tesz az ENSZ Közgyűlésének. A Bizottság nem jogi személyként, hanem független szakértői testületként monitorozza a Gyermekjogi egyezmény végrehajtását. A Bizottság évente három alkalommal egy-egy hónapig ülésezik Genfben, az első három hétben a tagállamok kormányainak képviselőivel találkozik, akikkel a jelentéseik alapján folytatnak konzultációt. Az utolsó héten folynak a következő ülést előkészítő megbeszélések: civil szervezetek képviselői, szakértők, ENSZ-szervezetek képviselői, ombudsmanok, gyermekek részvételével. A kormányzatokkal folytatott konzultációt követően az országjelentések és a civilekkel folytatott párbeszéd alapján az adott ország jelentésteveői összeállítják a titkárság munkatársainak segítségével az ún. *záró észrevételek* (concluding observations) és ajánlások tervezetét, amelyet a Bizottság tagjai konszenzussal hagynak jóvá.

Egyfajta esetjogként is felfogható az, hogy mára a Bizottság munkájának eredményeképpen több száz záró észrevétel született, amelyek részletesen tartalmazzák azt, hogy az egyezményt ratifikáló országok milyen eredményeket értek el a végrehajtás terén és milyen hiányosságokat tárt fel a Bizottság.

¹ Lamm Vanda: *Néhány megjegyzés az emberi jogi tárgyú egyezmények értelmezésének sajátos esetéről*. <http://dfk-online.sze.hu/images/egyedi/bihari/lamm.pdf> (utolsó letöltés: 2015. 05. 01.)

² <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/CRCIndex.aspx> (utolsó letöltés: 2015. 05. 01.)

³ A testület másodjára is megválasztott tagja volt 2015 februárjáig Herczog Mária, a Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület és a Eurochild elnöke.

Magyarország jelentéstételei

A magyar kormány eddig háromszor számolt be a Gyermekjogi Bizottságnak az előre megadott kérdések, illetve szempontok szerint: először 1998-ban, majd 2006 januárjában és legutóbb 2014 során.

A Magyar Köztársaság *első írásbeli jelentését* 1996-ban nyújtotta be.⁴ A Bizottság – a jelentős ügyterhéből fakadóan szokásosnak mondható másfél-két éves csúszása miatt – 1998. május 19–20-án plenáris ülésen értékelte a két évvel korábban írásban benyújtott jelentést.

A Bizottság üdvözölte az akkori miniszterelnök vezetésével működő Gyermek- és Ifjúsági Koordinációs Tanács létrehozását, valamint a Gyermek- és Ifjúsági Érdekegyeztető Tanács megalakítását. Pozitívumként említette még az oktatás és az egészségügy területén elért eredményeket.

A Bizottság a Gyermekjogi egyezmény alkalmazását akadályozó tényezőket is jelzett, annak elismerése mellett, hogy az országnak a rendszerváltás évei során számos gazdasági, társadalmi és politikai kihívással kellett szembenéznie. Aggasztónak találta, hogy a meghozott intézkedések ellenére voltak eltérések a Gyermekjogi egyezmény és a belső jog között, valamint hogy a gyermekjogok népszerűsítésére és védelmére nem született átfogó és integrált nemzeti politika. Továbbá jelzett még hiányosságokat, amelyek a Gyermekjogi egyezmény által szabályozott kérdések nem teljes körű monitorozásából, illetve abból fakadtak, hogy nem kísérték figyelemmel az egyezmény hatálya alá tartozó összes gyermekcsoport („városi és falusi gyermekek, illetve azok, akiket a gazdasági átalakulás sújtott”) helyzetét. A Bizottság kifogásolta, hogy nincs olyan adatokra bontott statisztika, amely minden 18 éven aluli gyermeket lefedne.

A decentralizáltságra figyelemmel a Bizottság aggódott, hogy fenntartható-e a gyermekek számára szükséges egészségügyi, oktatási és szociális szolgáltatások finanszírozása. Továbbá aggasztotta az olyan szabályozó és ellenőrző rendszer hiánya, amely biztosítaná, hogy a helyi önkormányzatok megfelelően osztják el a rendelkezésre álló forrásokat a gyermekek számára.

A Bizottság úgy találta, hogy az állam nem tett meg minden szükséges intézkedést annak érdekében, hogy a Gyermekjogi egyezmény elveit és rendelkezéseit a társadalom (és speciálisan a gyermekekkel foglalkozó szakemberek) minél szélesebb körével és a gyermekekkel egyaránt megismertesse, illetve hogy megfelelő képzést biztosítson ezen a téren. A Bizottság szerint az is problémás, hogy a Gyermekjogi egyezmény szövege nem állt rendelkezésre az országban élő kisebbségek nyelvén.

⁴ „A Magyar Köztársaság Jelentésének vitája a Gyermek Jogainak Bizottsága előtt 1998. május 19–20.” című dokumentum. <http://unicef.hu/wp-content/uploads/2014/10/Az-ENSZ-Gyermekjogi-Bizotts%C3%A1g%C3%A1nak-Z%C3%A1r%C3%B3-C3%A9szrev%C3%A9telei-1998.pdf> (utolsó letöltés: 2015. 07. 13.)

A Bizottság szerint nem használják ki a gyermekjogi politikák és programok fejlesztése terén a civil szektorban rejlő összes lehetőséget.

Problémásnak tartották, hogy a Gyermekjogi egyezmény általános elvei, így a diszkrimináció tilalmáról szóló 2. cikk, a gyermek legfőbb (mindenek felett álló) érdekéről szóló 3. cikk és a gyermek véleményének tiszteletben tartásáról szóló 12. cikk nem érvényesülnek teljességükben, és nincsenek megfelelően beépítve a szakpolitikáinak végrehajtásába.

Bár a Bizottság elismeréssel nyilatkozott azon intézkedésekről, amelyek a roma lakosság életkörülményeinek javítását célozták, sajnálattal állapította meg, hogy a hátrányos megkülönböztetés gyakorlata tovább él.

A Bizottság aggodalmának adott hangot a családokban, illetve a gyermekvédelmi intézményekben és a büntető igazságszolgáltatás területén előforduló gyermekbántalmazások miatt is, valamint azért, mert nem állnak rendelkezésre megfelelő lehetőségek az áldozatok pszichoszociális rehabilitációjára.

A Gyermekjogi egyezmény rendelkezései, így különösen a 3., 7., 21. cikkek alapján aggályos az 1990. évi XV. törvény módosítása, amely lehetővé tette a szülők számára a gyermek születés előtti örökbeadását.

A Bizottság elismerte az ország eredményeit a gyermekhalandóság mutatóinak és a kis súllyal születő csecsemők számának csökkentése, a védőoltási rendszer területén.

A diszkrimináció tilalmára figyelemmel azonban a Bizottságot aggasztotta, hogy egyenlőtlenség tapasztalható az egészségügyi ellátáshoz, az oktatási lehetőségekhez való hozzájutás terén, különösen a vidéken élők, a kisebbségekhez tartozók, illetve a szegény családok körében.

A Bizottság aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy nem elegendők a gyermekbántalmazással, ideértve a családon belüli erőszakkal kapcsolatosan hozott jogi és más természetű intézkedések. A Bizottság szerint problémás a családon belüli szexuális erőszakra vonatkozó vizsgálatok hiánya, valamint hogy nem voltak kielégítőek a gyermekek szexuális kizsákmányolása, például a prostitúció és a gyermekkereskedelem felszámolására irányuló jogi és más természetű intézkedések.

A fiatalkori öngyilkosságok magas száma szintén aggodalomra adott okot, továbbá az, hogy nem foglalkoznak kellőképpen a serdülők egészségügyi problémáival, például a reprodukzív egészséggel vagy a korai terhességek számának növekedésével. A Bizottság aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy nőtt a fiatalok körében a drog- és az alkoholfogyasztás, és a részes állam nem tett megfelelő intézkedéseket ellene.

A Bizottságot különösen aggasztotta a fogdában, börtönben, javítóintézetben lévő gyermekekkel való rossz bánásmód, a gyermekek legsérülékenyebb csoportjainak, például a roma kisebbséghez tartozóknak megbélyegzése, valamint az, hogy a szabadságtól való megfosztást nem csak mint kivételes intézkedést alkalmazták.

A Bizottság 2006. január 18-án megtartott ülésén tárgyalta Magyarország *második Jelentését*.⁵ A Bizottság ismét elismeréssel adózott számos pozitív fejlemény⁶ okán a jelentéstételi időszakban, így egyebek mellett a Gyermekvédelmi törvény (Gyvt.) többszöri módosítása; az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi törvény (Ebtv.) elfogadása; az országgyűlési biztosok (ombudsman) tevékenysége, különösen a gyermekjogi kérdések tekintetében. A Bizottság ugyanakkor sajnálatát fejezte ki, hogy korábbi javaslatait nem vették kellőképpen figyelembe, különösen azokat nem, amelyek egy nemzeti akcióterv kialakítására, az adatokra bontott statisztikák⁷ és a költségvetési juttatások, továbbá a szakemberképzés szükségességére, illetve az etnikai kisebbségekhez tartozók, különösen a roma gyerekeket érő diszkriminációra, egészségügyi kérdésekre, szexuális kizsákmányolásra, valamint emberkereskedelemre vonatkoztak. A Bizottság sürgette Magyarországot, hogy tegye meg az összes szükséges intézkedést az első időszakos jelentés záró megjegyzéseiben foglalt és a második jelentést követően megismételt, eddig végre nem hajtott javaslatok, továbbá a második időszakos jelentés záró észrevételeinek végrehajtására.

A Bizottság értékelte az országgyűlési biztosok munkáját, mindazonáltal aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy elégtelen forrásokat biztosítottak ezen intézményeknek független ellenőrző tevékenységük hatékony ellátásához.

A Bizottság sajnálatát fejezte ki, hogy csak korlátozott információ állt rendelkezésre a Gyermekjogi egyezmény végrehajtására szánt költségvetési forrásokról, miközben tudomásul vette, hogy a központi költségvetés normatív alapon biztosít anyagi forrásokat a különböző ellátásokra helyi szinten, amellettt hogy a „szegény” önkormányzatok számára nehézséget okoz a szükséges további források előteremtése.

⁵ <http://unicef.hu/wp-content/uploads/2014/10/Az-ENSZ-Gyermekjogi-Bizotts%C3%A1g%C3%A1nak-Z%C3%A1r%C3%B3-Jelent%C3%A9s%C3%A9nek-2006.pdf> (utolsó letöltés: 2015. 07. 13.)

⁶ A jelentéstételi időszakban fogadták el a családon belüli testi fenytés alkalmazásának tiltását a Gyvt. 2004. évi módosításával; a roma gyermekek társadalmi befogadása érdekében kiterjesztett programokat; a gyermekmunka legrosszabb formáinak betiltására és felszámolására irányuló, azonnali lépésekről szóló, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 182. számú Egyezményének 2000. április 20-i ratifikációját; a Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútumának 2001. november 30-i ratifikációját, az Európa Tanács Számítástechnikai Bűnözésről szóló Egyezményének 2003. december 4-i ratifikációját, valamint a gyermek nemzetközi örökbefogadások terén való védelméről és az ilyen ügyekben történő együttműködésről szóló Hágai Egyezmény 2005. április 6-i ratifikációját.

⁷ A Bizottság szerint fontos, hogy megfelelő statisztikai adatok álljanak rendelkezésre, mert így lehet felismerni a közvetlen és a közvetett diszkriminációt, csakúgy, mint célzott programokat végrehajtani és ellenőrizni ezek eredményét. Az adatvédelmi törvény pedig megakadályozza az elkülönített adatok gyűjtését, különösen a gyermekek legkiszolgáltatottabb csoportjaira, így például a kisebbséghez tartozókra, különösen a romákra, a fogyatékossgal élőkre, a menedékjogot kérőkre és a joggal összeitkőzésbe került gyermekekre nézve. Ezért azt javasolta, hogy Magyarország vizsgálja felül azokat a jogszabályokat, amelyek megakadályozzák az adatok részletes lebontásban való gyűjtését, tekintettel az Európai Bizottság Faji Megkülönböztetés Elleni Véleményére, amelynek értelmében az etnikai származás szerint lebontott adatok gyűjtése és publikálása megvalósítható az emberi jogok teljes tiszteletben tartásával, feltéve, hogy a gyűjtés és a közzététel bizonyos követelményeknek megfelel.

A Bizottság nyugtázta, hogy a Gyermejkogi egyezményt lefordították a kisebbségi nyelvekre, azonban továbbra is hiányzik az egyezmény terjesztése, valamint a gyermekekkel dolgozó szakemberek egyezménnyel kapcsolatos képzése. Így azt javasolta, hogy a részes állam támogassa a Gyermejkogi egyezmény megismertetését, különösen a legkiszolgáltatottabb csoportok és a szakemberek számára folyamatos és szisztematikus képzéssel, valamint biztosítsa, hogy a gyermekek és szülei a közoktatási rendszeren keresztül megismerjék azt.

Az Ebtv. életbelépeése és számos, a hátrányos megkülönböztetés felszámolására elfogadott intézkedés ellenére a Bizottság aggódott, hogy tovább élnek a megkülönböztető és idegenellenes attitűdök, különösen a roma lakossággal szemben. Ezért azt a javaslatot tette a magyar kormány számára, hogy kezdeményezzen kampányokat, amelyekkel változtat a roma társadalom tagjait széles körben diszkrimináló magatartáson; folytassa a megkezdett együttműködést a roma közösségekkel, amelynek keretében a gyermekek fejlődésének és oktatásának fontosságára hívják fel a szülők figyelmét; erősítse és bővítse azokat a programokat, amelyek azon hátrányos helyzetű gyermekeket támogatják, akiknek koragyermekkori fejlődését akadályozták rossz szociális és gazdasági körülményeik; módszeresen szüntessen meg minden olyan intézményi keretet, amelyek diszkriminatív alapon elkülönítik a gyermekeket; sürgősen hagyjon fel azzal a gyakorlattal, hogy bizonyos gyermekek „magántanulóvá” nyilvánításával megszünteti az állami felelősségvállalást.

Miközben a Bizottság elismerte, hogy a gyermek mindenek fölött álló (legfőbb) érdekének alapelvét a jogszabályok következetesen megkövetelik, aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy azt a gyakorlatban nem mindig veszik figyelembe. Ezért fontos lenne, hogy ezt a gyermejkogi alapelvet megértsék, megfelelően beépítsék és alkalmazzák valamennyi jogszabályban, eljárásban és szolgáltatásnyújtás során.

A Bizottság üdvözölte a gyermek véleményének tiszteletben tartására tett erőfeszítéseket. Tudatában annak, hogy a társadalom általánosságban kevés figyelmet fordít erre, és hogy a rendelkezésre álló információk szerint a gyermekelhelyezési eljárásokban, valamint a helyettesítő védelem iránti intézkedés esetén nem veszik kellőképpen figyelembe a gyermek véleményét.

A Bizottság további intézkedések meghozatalát javasolta a gyermek véleményének tiszteletben tartásával kapcsolatos alapelv érvényesülésének biztosítására.

A Bizottságot aggasztották azok az információk, amelyek szerint a gyermekek továbbra is ki vannak téve önkényes őrizetbe vételnek, valamint a rendőrségi brutalitásnak és bántalmazásnak. A Bizottság javasolta, hogy az állam minden – különösen a fiatalkorúak igazságszolgáltatása során, hivatalos személy által elkövetett – kínzásról és bántalmazásról szóló állítást átfogóan vizsgáljon ki, és biztosítsa az elkövetők gyors bíróság elé állítását. A Bizottság javasolta továbbá, hogy a részes állam nyújtson megfelelő jóvátételt, valamint rehabilitációt elősegítő programokat az ilyen erőszak áldozatainak.

A Bizottság aggodalmát fejezte ki a védelemben vett gyermekek magas aránya miatt. A gyerekek gyakran anyagi okokból hosszú időre kerülnek állami gondoskodásba, s közöttük sok a nagyon fiatal és a fogyatékossgal élő. A Bizottság sajnálattal állapította meg, hogy az ilyen gyermekeknek körülbelül a fele nem nevelőszülőkhöz, hanem intézményekbe kerül. A Bizottságot különösen aggasztotta a roma gyermekek arányának túlsúlya, valamint az, hogy nem tesznek elegendő erőfeszítést arra, hogy a gyermekeket mielőbbi visszahelyezzék a családjukba.

A Bizottságot aggasztotta a gyermekvédelmi intézmények alacsony színvonalú szolgáltatásán túl továbbá az a tény, hogy nagy számban válnak hajléktalanná a korábban állami gondoskodásban élő gyermekek. Ezért javasolta az államnak, hogy támogassa megfelelően a családokat annak érdekében, hogy megelőzze szétválásukat; szorgalmazza, hogy a családban történő elhelyezésen alapuló nevelőszülői gondoskodást részesítsék előnyben; bátorítsa, hogy az intézményi elhelyezést csak végső formának tekintsék; biztosítsa támogatásáról a gyermekjogi képviselőket és gyermekvédelmi szakembereket annak érdekében, hogy megelőzzék az intézményekbe való elhelyezést, illetve csökkentsék azok számát; biztosítson megfelelő anyagi forrásokat a gondozó intézményeknek és a nevelőszülői rendszernek; foganatosítson további megelőző intézkedéseket a szegénység okainak kezelésére, valamint annak megelőzésére, hogy a szegény társadalmi és gazdasági körülmények a szülők és gyermekeik elszakadásához vezessenek; az intézményi elhelyezés időszaka alatt biztosítsa annak lehetőségét, hogy a gyerekek fenntartsák a kapcsolatot a családjukkal a családdegysítés későbbi megvalósulására tekintettel; emelje az intézmények színvonalát, a dolgozóknak kiegészítő képzés, a gyermekeknek pszichoszociális támogatás biztosításával.

A Bizottság aggodalmát fejezte ki azon gyermekek száma miatt, akik családon belüli, illetve szexuális erőszak áldozatává váltak, valamint amiatt, hogy hiányoznak a megelőzést és a visszailleszkeedést szolgáló eszközök. Javasolta ezért, hogy az állam folytassa a gyermekek elleni mindenfajta erőszak alapos tanulmányozását annak érdekében, hogy felmérje az erőszak gyakoriságát, okait és természetét; erősítse a figyelemfelhívó kampányokat, mindezt a gyermekek bevonásával; vizsgálja felül a vonatkozó jogszabályokat a gyermekek védelmének erősítése érdekében; javítsa a bántalmazási esetek bejelentési arányait, többek között a szakemberek jelentéstételi kötelezettségének a gyakorlatban való alkalmazásával és a gyermekek számára alkalmas jelentéstételi lehetőségek kialakításával; biztosítsa a szükséges szolgáltatásokat a gyermekáldozatok teljes fizikai és lelki felépüléséhez, valamint társadalmi reintegrációjához; dolgozzon ki egy ellenőrzési rendszert a helyi hatóságokra rótt kötelezettségek betartásának monitorozására; fordítson különös figyelmet a sürgősségi szolgáltatásokra (pl. segélyvonalak, krízisotthonok); tegyen intézkedéseket – a civil társadalommal együttműködve – annak érdekében, hogy minden gyermeket meg tudjon védeni az erőszak valamennyi formájától.

A Bizottság aggodalmát fejezte ki a fogyatékossgal élő gyermekekre vonatkozó szakpolitika, társadalmi integrációs mechanizmusok, valamint megfelelő támogatás hiánya miatt. Ezért felkérte a magyar kormányt, hogy tegyen erőfeszítéseket annak biztosítására, hogy a fogyatékossgal élő gyermekek a lehető legteljesebb mértékben gyakorolhassák oktatáshoz való jogukat; tegyen nagyobb erőfeszítéseket a szükséges források biztosítása érdekében, különösen helyi szinten, továbbá hogy támogassa és terjessze ki a közösségi alapú rehabilitációs programokat, beleértve a szülőket támogató programokat.

A Bizottság aggodalmát fejezte ki a vidéken élő gyermekek és különösen a roma gyermekek korlátozott hozzáférési lehetőségei miatt. Ezért azt kérte, hogy az állam vizsgálja felül a vidéki egészségügyre szánt pénzügyi forrásokat, dolgozzon ki és alkalmazzon olyan stratégiát, mely biztosítja, hogy az orvosi ellátás mentes legyen a hátrányos megkülönböztetéstől.

A Bizottság aggodalmát fejezte ki azért, mert nem tájékoztatják a tinédzserket a reproduktív egészséggel kapcsolatban, és a fogamzásgátlók növekvő ára következtében magas a fiatalkori terhességek száma. Még mindig problémás a Bizottság szerint a serdülők körében tapasztalható nagyarányú kábítószer-függőség. A Bizottság ismét aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy magas a gyermeköngyilkosságok aránya, és a megfelelő mentális egészségügyi szolgáltatások hiánya miatt is. Ezért azt javasolta, hogy az állam fordítson nagy figyelmet a serdülők egészségi állapotára, az öngyilkosság problémájának kezelésére, valamint megfelelő mentálhigiénés szolgáltatások létrehozására.

A Bizottság tudomásul vette a családtámogatási rendszer reformját, beleértve a gyermekellátások kézzelfogható növekedését, azonban továbbra is aggodalmát fejezte ki a szegénységben élő családok magas száma, valamint az egyszülős, három vagy több gyermeket nevelő, továbbá a súlyosan fogyatékos gyermeket nevelő szegény családok aránya miatt. Különösen aggódott a Bizottság a roma lakosságnak a szegények közötti túlsúlya és nehézségei végett.

A Bizottság meglepéssel nyugtázta, hogy Magyarországon az oktatás 18 éves korig kötelező és ingyenes, valamint hogy a gyermekek túlnyomó többsége él is az alap- és a középfokú oktatás lehetőségével. A Bizottság sajnálattal jegyezte azonban meg, hogy nem ellenőrzik megfelelően a hiányzásokat, valamint hogy sok roma gyermek még érettségi előtt kimarad az iskolából, bár a kormány programokat és ösztöndíjakat hozott létre a roma gyermekek tanulási teljesítményének javítására. A Bizottság elismerte, hogy vannak törekvések a szegregált oktatás csökkentésére, de aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy még mindig sok roma gyermeket helyeznek önkényesen speciális intézményekbe/osztályokba. A Bizottság szerint gond, hogy területi egyenlőtlenségeket mutat az iskolák színvonala, és információi szerint korlátozott az iskola-előkészítőhöz való hozzáférés azokban a régiókban, ahol magas a szegénység vagy a roma lakosság túlsúlyban van. A Bizottság aggodalmát fejezte ki azon problémák miatt, amelyekkel a roma gyermekek továbbra is szembesülnek, és amelyek súlyosan befolyásolják jogaik teljes gyakorlását. Különösen aggódott amiatt, hogy nagy arányban maradnak ki

az iskolából, és ez hátrányosan befolyásolja nevelésüket és későbbi foglalkoztatási lehetőségeiket. Ezért arra kérte a kormányt, hogy hozzon további intézkedéseket a roma gyermekek társadalmi integrációja érdekében, valamint megbélyegzésük és kirekesztésük ellen. További intézkedésre van szükség annak érdekében is, hogy teljességében élvezhessék a Gyermekjogi egyezményben foglalt jogokat, különösen az oktatáshoz és a megfelelő életszínvonalhoz való jogot.

A Bizottság sajnálatosnak tartotta, hogy az iskolai alaptantervben nem szerepel minden iskola számára kötelező elemként az emberi jogok oktatása. A Bizottság aggodalmát fejezte ki továbbá, hogy noha a magyar oktatási törvény tiltja, a testi fenytés még mindig előfordul az iskolákban. A Bizottság elismerőleg nyilatkozott arról, hogy a részes állam javított a menekült és menedékes gyermekek helyzetén azzal, hogy biztosítja az oktatáshoz való jogukat, pszichológust von be a menekültstátusz megállapításához, különleges lakólétesítményeket hoz létre a szüleiktől elszakított gyermekek számára. Ugyanakkor a Bizottság továbbra is aggodalmát fejezte ki a menekültek családgyesítését hátráltató akadályok miatt.

A Bizottság aggodalmát fejezte ki ismét a fiatalkorúak önkényes fogva tartásáról és a rendörök, illetve a büntetés-végrehajtásban dolgozók által elkövetett bántalmazásokról szóló jelentések miatt. A kirendelt ügyvédek száma továbbra is alacsony. Súlyos aggodalomra adott okot, hogy a romák felülreprezentáltak a fiatalkorú bñnelkövetők között. Azt javasolta ezért, hogy a kormány teljes mértékben hozza összhangba a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerét a Gyermekjogi egyezménnyel, valamint az ENSZ más, a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatással kapcsolatban elfogadott szabályaival.

A Bizottság megállapította, hogy a részes állam habár aláírta, de nem ratifikálta a Gyermekjogi egyezményhez kapcsolódó fakultatív jegyzőkönyveket. Ezért javasolta, hogy a részes állam sürgősen ratifikálja azokat.

A Bizottság javasolta ezúttal is, hogy széles körben tegyék elérhetővé a civil szervezetek, ifjúsági csoportok és maguk a gyermekek számára a részes állam második időszakos jelentését, írásbeli válaszait, valamint az ezekkel kapcsolatban elfogadott bizottsági javaslatokat (záró észrevételek) az interneten (de ne csak ott) annak érdekében, hogy felhívják a figyelmet, és diskurzust váltsanak ki a Gyermekjogi egyezmény alkalmazásával és ellenörzésével kapcsolatban.

A harmadik jelentéstételre 2012–2014-ben került sor. A magyar kormány elküldte írásbeli jelentését a Gyermekjogi Bizottságnak 2012 júniusában,⁸ és a szóbeli meghallgatást 2014 szeptemberében tartották. Ez alkalommal ilyen formában és módon először elkészült és benyújtásra került egy, több civil szervezet által – az ombudsman részbeni koordinációja mellett – összeállított alternatív jelentés is,⁹ amelyhez kapcsolódóan a Gyermekjogi Bizottság 2014 februárjában meghallgat-

⁸ <http://2010-2014.kormany.hu/download/c/fb/41000/Gyermekek%20jogai%20JELENT%C3%89S%202012.pdf#!DocumentBrowse/> (utolsó letöltés: 2015. 05. 01.)

⁹ http://www.csagyi.hu/images/stories/kutatas/civiljelentes/civil_magyar.pdf (utolsó letöltés: 2015. 05. 01.)

ta a civil jelentés elkészítőit is. A UNICEF Magyar Bizottság Alapítvány pedig az alternatív jelentéshez hozzájárult a gyermekvélemények becsatornázásával is.

A Bizottság üdvözölte a protokoll szerint pozitív jogalkotási intézkedések elfogadását, így a gyermekek jogainak védelme érdekében eljáró szakértők szerepkörének meghatározását a Gyvt-ben; az új Polgári törvénykönyv (új Ptk.) előírását, amely szerint a gyermekek véleményét figyelembe kell venni, amennyiben képesek megítélni az adott helyzetet; az új Büntető törvénykönyv (új Btk.) számos olyan rendelkezését, amelyek elősegítik a gyermekek jogainak védelmét (pl. a gyermekprostitúció büntetőjogi tényállásának, valamint a gyermekek sérelmére elkövetett erőszakos bűncselekmények szigorúbb szankcionálásának bevezetését), valamint azt, hogy Magyarország Alaptörvénye megteremti a gyermekvédelem jogalapját; illetve a családok védelméről szóló 2011. CCXI. törvény megszületését.

A Bizottság értékelte a számos nemzetközi dokumentum ratifikálását,¹⁰ ugyanakkor sajnálattal állapította meg, hogy a korábbi záró észrevételekben tett egyes javaslatait nem vették kellőképpen figyelembe (ismét).

Arra hívta fel hazánkat, hogy biztosítson elegendő költségvetési forrást a gyermekek gazdasági, szociális és kulturális jogai tekintetében, különösen a szűkös anyagi lehetőségek között élő családok gyermekeire vonatkozóan, a rendelkezésre álló erőforrások határai között; és alaposan vizsgálja felül azokat a hatályos jogszabályokat, amelyek akadályozzák – az emberi jogok teljes tiszteletben tartásával történő – etnikai adatgyűjtést.

A Bizottság ismét javasolta, hogy Magyarországon alakítsanak ki a gyermekeket az egyezmény szerint megillető jogok valamennyi területét átfogó szakpolitikát, és biztosítsanak stratégiai és cselekvési tervei hatékony végrehajtásához elegendő erőforrást.

Az alapvető jogok biztosa tevékenységének üdvözlése mellett a Bizottság megfontolásra javasolta egy független gyermekjogi ombudsman kinevezésének lehetőségét is.

Folytatni és fokozni kell a gyermekekkel dolgozó szakemberek, maguk a gyermekek, a szülők és a szélesebb nyilvánosság körében az egyezményben és fakultatív jegyzőkönyveiben foglalt rendelkezésekkel kapcsolatos figyelemfelkeltő tevékenységet.

A Bizottság sürgeti a részes államot, hogy tartassa be a különböző módokon marginalizált – például fogyatékossgal élő, házasságon kívül született, vagy azonos nemű szülőkkel élő, roma vagy zsidó kisebbségekhez tartozó, migráns és kísérő nélküli, LMBTI, illetve lány – gyermekekkel szembeni diszkriminációt

¹⁰ A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezmény fakultatív jegyzőkönyve, 2012. január; a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányához csatolt második fakultatív jegyzőkönyv, 2010. december; A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény, valamint fakultatív jegyzőkönyve, 2007. július; továbbá A transznacionális szervezett bűnözés elleni egyezmény és annak az emberkereskedelem, különösen a nőkkel és gyermekekkel való kereskedelem megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló jegyzőkönyve, illetve A migránsok szárazföldön, tengeren és légi úton való csempészete elleni jegyzőkönyv, 2006. december.

tiltó törvényeit, valamint tegyen intézkedéseket a közvéleménynek az egyenlőséggel és a hátrányos megkülönböztetés tilalmával kapcsolatos tájékoztatása és iskolai programjainak bővítése érdekében.

A Bizottság javasolja továbbá, hogy a részes állam erősítse meg arra irányuló erőfeszítéseit, hogy a gyermek legfőbb (mindenek felett álló) érdekének érvényesítéséhez való jogát megfelelő módon beépítsék és következetesen alkalmazzák. E tekintetben a Bizottság ösztönzi a részes államot, hogy dolgozzon ki a gyermek legfőbb (mindenek felett álló) érdekének megállapításában illetékes szervek számára minden területre kiterjedő útmutatásul szolgáló nyilvános eljárásokat és szempontrendszert, és kezelje ezeket elsődleges mérlegelési szempontként, megfelelő súllyal.

A Bizottság ismét javasolja, hogy az állam tegyen meg minden szükséges intézkedést, hogy életkoruktól függetlenül minden gyermeket hallgassanak meg az őket érintő döntések vonatkozásában. A Bizottság javasolja továbbá, hogy az állam hozzon a gyermekvédelmi gyámok működésének javítását célzó intézkedéseket azért, hogy minden intézményben vagy nevelőszülőnél elhelyezett gyermek jogai hatékony és idejében nyújtott védelemben részesülhessenek.

A Bizottság aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a szexuális és egyéb jellegű bántalmazást és erőszakot még mindig az esetek kis számában jelentik. A Bizottság aggodalmát fejezte ki továbbá a gyermekvédelmi rendszer azon hiányosságai miatt, amelyek megakadályozzák, hogy a bántalmazott és elhanyagolt gyermekek számára hatékony és idejében történő segítséget és védelmet biztosítsanak, illetve a megelőzési mechanizmusok – többek között a gyermekek, szülők és a gyermekekkel, illetve a gyermekek érdekében dolgozó szakemberek körében végzett figyelemfelkeltő tevékenységek – hiánya, és az áldozattá vált gyerekek segítségét célzó szolgáltatások miatt is.

A Bizottság javasolja, hogy az állam a gyermekek jogtudatosságának növelésén és a gondozó intézményeken belüli panaszmechanizmusok felállításán keresztül ösztönözze a gyermekeket és képviselőiket, hogy jelentsék a megfelelő hatóságok felé a bántalmazásokat. A Bizottság javasolta a gyermekvédelmi rendszer megerősítését megfelelő létszámú, jól képzett személyzettel, valamint szakmai és pénzügyi erőforrásokkal.

Új elem az egyik legellentmondásosabb kérdésben, hogy a Bizottság komoly aggodalmát fejezte ki a részes állam ún. „babamentő inkubátor” programja miatt, amely sérti a Gyermekjogi egyezményt. A Bizottság nyomatékosan sürgette az inkubátorprogram mielőbbi megszüntetését, valamint más, az egyezmény minden rendelkezésének megfelelő alternatívák mihamarabbi előmozdítását.

A Bizottság továbbra is sürgeti a testi fenyítés tiltása betartását elősegítő mechanizmusokat, és az alkalmazandó szankciókat is. A Bizottság ezenkívül javasolja, hogy a részes állam erősítse meg és szélesítse ki tudatosságnövelő és oktatási programjait a pozitív gyermeknevelés előmozdítása érdekében.

A Bizottság javasolja egyebek mellett, hogy az állam gondoskodjon arról, hogy az iskolaörök semmilyen körülmények között ne alkalmazhassanak testi erőt

a gyermekekkel szemben; dolgozzon ki átfogó nemzeti stratégiát a gyermekek ellen irányuló erőszak minden formájának megelőzése és felszámolása érdekében; hozzon létre egy ezt célzó nemzeti koordinációs keretet; erősítse tovább figyelemfelkeltő programjait a gyermekek számára elérhető védelmi mechanizmusokról.

A Bizottság aggodalmát fejezi ki a szegénységben élő vagy munkanélküliségük miatt hajléktalanná vált szülőktől elszakított gyermekek növekvő száma, a szociális lakhatás megoldatlansága és az átmeneti otthonokban tapasztalható helyhiány miatt. A Bizottság sürgeti, hogy az állam gondoskodjon arról, hogy a gyermekeket ne szakíthassák el szüleiktől szegénység vagy a lakhatás hiánya miatt, és a gyermekvédelmi gondoskodásban való elhelyezését „A gyermekek alternatív gondoskodásáról szóló ENSZ útmutatóval”¹¹ összhangban, csak végső esetben alkalmazza. A Bizottság javasolja továbbá, hogy az állam tegyen meg minden szükséges intézkedést a rászoruló családok támogatása érdekében.

A Bizottság nyugtázta a Gyvt. módosításait, amelyek tiltják a 12. életévüket be nem töltött gyermekek szakellátási intézményben való elhelyezését, ugyanakkor sajnálattal jegyezte meg, hogy a módosítások nem biztosítják a fogyatékos-sággal élő, krónikus betegségben szenvedő vagy több testvérrel együtt élő gyermekek nevelőszülőnél történő elhelyezését. A Bizottság jelezte ismét, hogy a roma gyermekek továbbra is felülreprezentáltak az intézményekben; a gyermekek túl hosszú időt töltenek ideiglenes elhelyezésben; a különleges ellátási igényű gyermekek a nevelőszülők speciális képzésének hiánya miatt ritkán kerülnek nevelőszülőkhöz; a nevelőszülői státusz egyébként sem esik pozitív megítélés alá; a nevelőszülői és intézményi gondozást a gazdasági válság miatt számos megyében megfelelő ellenőrzés nélkül az egyházra bízták; a gyermekvédelmi gondoskodásban lévő gyermekeken túlzott mértékben alkalmaznak pszichotrop gyógyszereket megfelelő indok nélkül, és e gyermekeknek korlátozottak a panasztételi lehetőségeik.

A Bizottság aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a részes államban a családi környezettől megfosztott gyermekek örökbefogadása hosszas, gyakran több évet igénylő folyamat, továbbá amiatt is, hogy hiányoznak az idősebb, a fogyatékos-sággal élő, a krónikus betegségben szenvedő és a roma gyermekek örökbefogadását elősegítő intézkedések.

A Bizottság aggodalmát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy nem biztosítanak kellő mértékű támogatást a fogyatékos-sággal élő gyermekeket nevelő családok számára, és széles körben helyezik el intézményekben ezeket a gyerekeket; nem tesznek elégséges lépéseket annak érdekében, hogy befogadó oktatási rendszer épüljön ki, és az oktatási intézményekben megfelelő ellátásban részesüljenek a fogyatékos-sággal élő gyermekek; a fővároson kívül hiány van az értelmi fogyatékos-sággal és halmozott fogyatékos-sággal élő gyermekek korai fejlődését segítő programokból; az autizmus spektrum zavarral (ASD) küzdő gyermekek számára nem kellően biz-

¹¹ <http://www.sos.hu/getmedia/e0316a6d-a988-4f3d-b192-e133e3896044/alternativ-gondoskodas-utmutato-final.pdf> (utolsó letöltés: 2015. 05. 01.)

tosított az oktatási intézményekhez való hozzáférés; valamint a fogyatékossgal élő roma gyermekekről nincs elérhető információ.

Örömteli, hogy a kötelező egészségbiztosítás gyakorlatilag a teljes népesség körére kiterjed, azonban sajnálattal jegyezték meg, hogy a romák egy részétől továbbra is megtagadják az egészségügyi szolgáltatásokat, például a sürgősségi szolgáltatásokat. A Bizottság ezenkívül aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a vidéken korlátozott az egészségügyi szolgáltatásokhoz – többek között a gyermekgyógyászati és egyéb speciális ellátásokhoz – való hozzáférés.

A Bizottság továbbra is aggodalmát fejezte ki a nem kívánt terhességek és a terhességmegszakítások fiatalkorú leányok körében tapasztalható magas száma miatt, amely a családtervezési egészségügyi nevelés és szolgáltatások hiányából fakad. A Bizottság továbbra is aggódik a gyermekek által elkövetett öngyilkosságok magas száma, valamint a kábítószerrel és alkohollal való visszaélések magas aránya miatt. Problémát jelent a gyermekek mentális egészségének gondozására irányuló szolgáltatások kis száma, valamint hogy a gyermekpszichológusokhoz – ezen belül is a sürgősségi ellátáshoz – való hozzáférés elégtelen.

A Bizottság ismét javasolja a gyermekek által elkövetett öngyilkosságok kiváltó okainak feltárását, a mentális egészség gondozására irányuló megfelelő szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítását, valamint a szerhasználat megelőzése és visszaszorítása érdekében intézkedések tételét.

A Bizottság aggodalmát fejezte ki a „csecsemőbarát” kórházak alacsony száma és amiatt, hogy az anyatejpotlók forgalmazására vonatkozó nemzetközi kódex mindössze néhány rendelkezését hajtották végre teljes mértékben.

Az oktatás terén a Bizottság aggályosnak találta mások mellett a tankötelezettség korhatárának 18-ról 16 évre csökkentését; a roma gyermekek külön osztályokba és iskolákba, illetve értelmi fogyatékos gyermekek számára létesített speciális iskolákba történő folyamatos elkülönítését, szegregációját. Ezért a Bizottság azt javasolja, hogy az állam állítsa vissza a tankötelezettség korhatárát 18 évre; folytassa arra irányuló erőfeszítéseit, hogy a roma gyerekek befogadó oktatásban részesüljenek a többségi iskolákban.

A Bizottság aggodalmát fejezte ki a gyermekek őrizetbe vételéről, és különösen az idegenrendészeti őrizetbe helyezésükről szóló jelentések miatt, továbbá avégett, hogy a kísérő nélküli gyermekek életkorának meghatározása során alkalmazott módszerek kizárólag fizikai szempontokra összpontosítanak, pszichológiai és környezeti tényezők mellőzésével.

A Bizottság aggodalmát fejezte ki a fiatalok bíróságának felfüggesztése; a számos büntett vonatkozásában a büntethetőségi minimum korhatár 14. évről 12. évre történő leszállítása miatt; valamint a gyerekek előzetes fogva tartásának lehetséges hosszú időtartama (pl. egy 12 éves gyermeket akár egy évig is fogva tarthatnak előzetesben) okán is. Továbbá aggályos a gyermekek szabadságvesztésre ítélese csekély súlyú bűncselekményekért, ideértve azokat az eseteket is, amikor nem áll módjukban megfizetni a kirótt pénzbüntetést; azon esetek alacsony száma, amelyekben helyreállító igazságszolgáltatást alkalmaznak; vala-

mint a törvénnyel összetűzésbe került gyermekek számára biztosított pszichológusok hiánya, valamint e gyermekeknek a társadalomba történő visszavezetését szolgáló intézkedések hiánya. A Bizottság sürgeti, hogy az állam a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerét teljes mértékben hozza összhangba a Gyermejk jogi egyezményvel, különösen, hogy állítsa vissza a fiatalkorúak külön képzésben részesített bírák vezetésével működő bíróságait; tegyen intézkedéseket a büntetőjogi alsó korhatár 14 évre történő visszaállítása érdekében, még a legsúlyosabb bűncselekmények esetén is.

Az alábbiakban összefoglaltam a három jelentésre adott visszatérő ajánlásokat:

Aggályos kérdés	1998	2006	2014
Átfogó gyermekjogi stratégia hiánya	+	+	+
Valamennyi gyerekcsoportra kiterjedő adatgyűjtés, statisztika hiánya	+	+	+
Általános elvek végrehajtása; különösen a diszkrimináció tilalma	+	+	+
A gyermekbántalmazás magas esetszáma és a prevenció hiánya	+	+	+
Tinédzser egészségügy (mentális is)	+	+	+
A CRC megismertetésének, népszerűsítésének hiánya	+	+	+
Kellő költségvetési források hiánya	+	+	+
Gyermejk jogi ombudsman felállítása	+	+	+
Szakemberképzés hiánya	+	+	+
Gyermekvédelmi intézményekben élők magas száma, a szolgáltatás színvonala		+	+ (<i>deinstitucionalizáció</i>)
Roma/fogyatékossgal élő gyerekek integrációjának problémái		+	+
Szegregáció		+	+
Gyermekszegénység		+	+
Gyermekek részvétele	+	+	+
Babamentő inkubátor program			+
A tankötelezettség felső korhatára			+
Büntethetőség alsó korhatára és egyéb fiatalkori igazságszolgáltatási kérdések			+

Összegzés

Az előbbieken összefoglalt ajánlások jelentős része folytatásos teleregényként ismétli önmagát visszatérő módon a jelentéstételünk során. Nem elhanyagolható előrelépések természetesen történtek az első jelentéstétel óta is, mind jogalkotási és jogalkalmazási, mind társadalmi-szemléletformálási téren. A Bizottság a záró észrevételei megalkotása során úgy alakítja ki ajánlásait, hogy figyelembe veszi az adott ország minden körülményét a Gyermekjogi egyezmény végrehajthatósága terén, ezért természetesen „más” a mérce egy a világ fejlettebbik országai közé tartozó – ugyanakkor kelet-közép-európai – uniós tagállam esetén egy fejlődő ország jelentéstételéhez képest. Előremutatónak ígérkezik az is, hogy az első jelentéshez képest a legutóbbi már megmozgatta annyira a civil szférát is, hogy képes volt néhány szervezet, az ombudsmannal együtt, egy koordináltabb, gyermek participációt is megvalósító írásbeli jelentésre, valamint a genfi szóbeli meghallgatáson való együttes részvételre, amely nyitánya egy hosszabb távon összehangolt civil együttműködésnek is. *Ugyanakkor számos olyan jelzést tett a Bizottság most, amely komoly politikai elköteleződést is elvárna az államtól, úgymint a büntethetőségi korhatár minimumának és a tankötelezettség felső korhatárának visszaállítása, a hivatalos kormányzati álláspontban nem létező, ugyanakkor a Bizottság ajánlásában szövegszerűen megjelent szegregáció megszüntetése és a fogyatékossgal élő gyermekek magasabb fokú befogadása tárgyában.*

A mindenkori kormánynak „házi feladat” e konstruktív kritika megfogadása és az annak való lehetőség szerinti minél hatékonyabb megfelelés; amely egyúttal a Gyermekjogi egyezményt elfogadó 194 másik állam számára közös nemzetközi kötelezettség is; sőt az Európai Unió alapszerződése, a jelenleg hatályos lisszaboni szerződés gyermekjogi klauzulája, a 24. cikkből is következő közösségi kötelezettség. De ahhoz, hogy ez ne csak egy kisebb szakma, fennkölt elvárásának és „rózsaszín” álmainak tűnjön, ahhoz végre a legmagasabb szintű döntéshozóktól a helyi önkormányzatokig, a szülőktől a gyermekekig, a gyermekekkel foglalkozó szakemberektől a médiamunkásokig mindenki számára egyértelmű és fontos prioritássá kell váljon a gyermekjogok önálló státusának elismerése, védelmének szükségessége. Ez nem lehet jótékonsági kérdés vagy „emberjogizmusnak” tartott eszme-futtatás. A gyermekjogok elismerése az egészséges, emberi jogokat elismerő társadalom alapja. A következő jelentést 2019. november 5-ig kell benyújtania Magyarországnak, a feladat adott és pontos, de vajon megértünk a komolyan vételére?

FARKAS ZSOMBOR

TÉNYLEG MINDEN RENDBEN?

A gyerekes családok jövedelmi helyzetének, szegénységének és kirekesztettségének néhány jellemzője*

A tanulmányban a gyerekes családok és a gyerekek jövedelmi-anyagi helyzetének alakulását mutatom be az elmúlt néhány évben. Elsőként a 2010 utáni családpolitika főbb irányait és elemeit tekintem át. Ennek kapcsán vizsgálom a szegény családok életkörülményeinek javítását célzó kormányzati elköteleződéseket, megállapítva, hogy a célok megvalósulása nem nagyon látszik, és a gyakorlat egészen más irányokat mutat. A dolgozat fókuszában annak elemzése áll, hogy a gyerekes családokat és a gyerekeket milyen arányban érintik a szegénység problémái, mekkorák ezen a téren a különbségek a gyerekes háztartások jövedelmi csoportjai között, milyen mértékű az alacsony jövedelmű családok leszakadása, és hogy mindezek hogyan változtak az időben.

Bevezetés

A tanulmány egy 2015. március végén rendezett konferencia előadásanyaga alapján készült. Ekkor már ismert volt, hogy a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) legfrissebb adatai szerint 2012 és 2013 között csökkent a „szegénységben vagy kirekesztettségben élők” és a súlyosan depriváltak száma és aránya a teljes népesség és a gyerekek körében. Ezt támasztják alá a Tárci 2015 áprilisában közzétett, 2014-re vonatkozó eredményei is. Az adatok kapcsán számos megállapítás született arról, hogy csökkent a szegénység és javult a gyerekek helyzete.¹ *A tanulmány célja, hogy bemutassa, mit takar ez a javulás, mennyire érintik ezek a változások a legszegényebbeket, illetve hogyan alakul a gyerekes családok és a gyerekek helyzete hosszabb távon.*

* Köszönöm Darvas Ágnesnek és Ferge Zsuzsának a tanulmány megírásához nyújtott segítségét, megjegyzéseiket, javaslataikat.

¹ A kormányzat sokszor, sok helyen hangoztatja a „sikert”, kevésbé adva a részletekre. Az (egyébként előremutató) ingyenes bölcsődei és óvodai étkeztetés tervezett kiterjesztése kapcsán a miniszterelnök ezt mondta: „Büszkék lehetünk, és (...) egyszer és mindenkorra a gyermekszegénységről szóló és a gyermekéheztéről szóló vitákat zárójelbe tehetjük. Azt mondhatjuk büszkén, hogy mi egy olyan ország vagyunk, ahová, ha egy gyerek születik, akkor a fölneveléséhez szükséges feltételeket nemcsak a szülők, nemcsak az önkormányzat, hanem az állam is megadja.” Forrás: A következő kormányülésen nyújtja be Varga Mihály a költségvetés tervezetét. 2015. április 10. <http://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/a-kovetkezo-kormanyulesen-nyujtja-be-varga-mihaly-a-koltsegvetes-tervezetet>

A jövedelmi viszonyokat a KSH adatai alapján vizsgálom 2010 és 2013 között, abban az időszakban, amelyet alapvetően a magasabb jövedelműek állami támogatása jellemez. (A legutolsó elérhető adatév 2013.) Az életkörülmények alakulását elsősorban az Európai Unió 2020-as stratégiájának indikátorai, a relatív jövedelmi szegénység, a szegénység, a kirekesztettség és a súlyos anyagi depriváció mentén, az Eurostat adatbázisát felhasználva tekintem át a 2006 és 2013 közötti periódusban. A vizsgált időszak két kormányzati ciklust érint. Az első adatévtől kezdve egészen 2012-ig szinte folyamatos a romlás, tehát a szegénység, a gyerekszegénység mértéke a korábbi kormányok alatt is nőtt. (A gyerekszegénységi ráta utoljára 2005–2006 között csökkent jelentősen, 6 százalékponttal.) Tendenciáról korántsem beszélhetünk, de 2012 és 2013, illetve 2014 között az adatok egy része javulást jelez. A gyerekes háztartások és a gyerekek 2006 óta romló jövedelmi helyzete azonban nem javult, körükben 2012 és 2013 között tovább nőtt a jövedelmi szegények aránya.

Az *első részben* vázlatosan ismertetek néhány fontosabb, a gyerekes családok, a gyerekek helyzetének javítását célzó, 2010 utáni kormányzati vállalást. Ezek azok a keretek, amelyek mentén a gyakorlati intézkedéseknek meg kellene valósulniuk. A *második részben* a gyerekesek életkörülményeit (is) befolyásoló kormányzati irányokat és eszközöket, illetve a családtámogatási rendszer elemeit veszem sorra. A *harmadik részben* a gyerekes háztartások jövedelmi helyzetét, a gyerekesek és a gyerekek jövedelmi szegénységének, kirekesztettségének és súlyos deprivációjának mértékét és időbeli változásait vizsgálom. Helyzetüket összehasonlítom a gyermek nélküli háztartásokat és a teljes népességet jellemző adatokkal, valamint elemzem a gyerekes háztartások alsó és felső jövedelmi csoportjai közötti különbségeket. Ezek után egy rövid fejezetben kitérek a gyerekszegénység területi egyenlőtlenségeire és a cigány gyerekek helyzetére.

Szándékok és elköteleződések

A 2011-es népszámlálás szerint Magyarországon 1,79 millió 0–17 éves gyerek él több mint egymillió családban.² A kormányzat egyik fontos fejlesztési dokumentuma, a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (NTFS 2011) elismeri a gyerekek és a gyerekes családok indokolatlanul rossz helyzetét.

„Az Unió tagállamai közül az utóbbi két évet tekintve Magyarországon a legnagyobb a különbség a gyermekes és a gyermek nélküli háztartások jövedelmi szegénysége között. Az Európai Unióban azon 5 ország közé

² KSH Népszámlálás 2011: 2.1.1. és 2.2.1.4. táblázat. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tablak/demografia/04_02_01_01.xls és http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tablak/haztartas/05_02_02_01_04.xls (utolsó letöltések: 2015. 05. 07.)

tartozunk, amelyekben a legnagyobb a távolság a népesség és a gyerekek szegénysége között, a gyerekek rovására.” (NTFS 2011: 22)

Az Európai Unió 2020-as stratégiájához kapcsolódó hazai vállalás alapján 2020-ra – a 2008-as 16 százalékos szintről – 12,8 százalékra (174 ezer fővel) kell csökkenteni a jövedelmi szegénységben élő gyerekes háztartások arányát – ma több mint ötödük szegény. A 2014-ben frissített stratégia (NTFS II.) már nem számszerűsíti ezt a célkitűzést. Azt írja, hogy

„...az Európa 2020 Stratégiához kapcsolódó magyar vállalás meghatározásához alkalmazott mutatószám, a szegénységi küszöb alatti gyermekes háztartások számának alakulásán látható, hogy a válság jelentős mértékben rontotta a gyermekes háztartások jövedelmi pozícióját.” (NTFS II. 2014: 19)

A 2015. évi költségvetés törvényjavaslata szerint:

„2015-ben is a család az első. A Kormány kiemelt célkitűzései közé tartozik a családok támogatása és a gyermekvállalás elősegítése. (...) A tudáshoz való hozzáférés nem lehet pénz kérdése, ezért segítjük minden erőnkkal a gyermekes családok megélhetését.” (Törvényjavaslat 2014: 192, 195)

A 2016-os költségvetés tervezetének retorikája hasonló: *„több pénz marad a magyar családoknál”, „a gyermek az első”,* a kormány egyik prioritása jövőre is *„a családok helyzetének javítása”* (Törvényjavaslat 2015: 197, 204).

A jelenlegi kormányzat családpolitikájának egyik szimbóluma, a 2011-es „családvédelmi törvény”³ szerint:

„...gyermekes szünetése és a családok gyarapodása nélkül nincs fenntartható fejlődés és gazdasági növekedés. A gyermekvállalás nem eredményezheti a család szegénységbe süllyedését. Harmonikusan működő családok nélkül nincs jól működő társadalom. (...) A családok védelme és a családok jólétének erősítése az állam, az önkormányzatok, a civil szervezetek, a médiaszolgáltatók és a gazdasági élet szereplőinek egyaránt feladata.” (Csvt. 2011)

³ 2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről (Csvt.). A törvény elemzését lásd Ferge (2012) írásában.

Ami látszik: a gyerekes családokat érintő kormányzati irányok és eszközök

A 2010 utáni irányok

A család a „szociális kockázatok és szükségletek elsődleges megjelenési terepe”, amely meghatározza az életesélyeket. A komplex beavatkozásoknak a gyerekkora (kiemelten a korai életévekre) és a család jóllétére kell összpontosítaniuk, illetve kiemelten kellene védeniük a magas szegénységi kockázatu és kirekesztett csoportokat (Esping-Andersen 2008). Erre nem látszottak komoly törekvések 2010 előtt sem. Azóta pedig egyértelműnek tűnik az irány:

„A hatodik ciklusban {2010–014} (...) először kerültek többségbe a jogszűkítések a jogbővítéssel szemben, a szegényellenes lépések a szegények segítségével szemben. Először fordul elő, hogy közpénzből tudatosan jelentős összegek kerülnek a jómódúakhoz és gazdagokhoz.” (Ferge 2012: 182)

A családi adókedvezmény révén 2010 óta a magasabb jövedelmű gyerekes családok számottevő többletforráshoz jutnak, az egykulcsos adórendszer szintén nekik kedvez. Az alacsony jövedelmű családok költségvetésében nem elhanyagolható családi pótlék és a gyes összege 2008 óta változatlan. Előbbi 2010 óta iskolai hiányzás miatt megvonható a családtól, és a tervek szerint 2016 januárjától ez az óvodások esetében is megtehető lesz (2015. szeptembertől hároméves kortól kötelező az óvodáztatás). A segélyek összege – nominálértéken is – csökkent, a jogosultsági feltételek szigorodtak. A segély típusú ellátások 2015 márciusától a korábbinál jóval nagyobb mértékben kerültek az önkormányzatok diszkrecionális döntési körébe, tovább gyengítve a szociális biztonságot. A rezsicsökkentés a legszegényebbeket el sem érte, a legmagasabb jövedelmű és fogyasztású családoknál viszont jelentős a költségcsökkenés (Koltai 2014).

Ugyanakkor a közfoglalkoztatás révén a kormány az alsó jövedelmi csoportoknak juttat jelentős forrásokat. A rendszer működtetésének költségei 2015-ben elérik a 270 milliárd forintot. Ezt 2016-ban 340 milliárdra, 2018-ra 475 milliárd forintra tervezik emelni.⁴ Annak ellenére, hogy az EU már 2013-ban arra hívta fel a figyelmet, hogy a közfoglalkoztatás dominanciáját csökkenteni kell (A Tanács ajánlása... 2013). 2015 februárjában több mint 150 ezren, márciusban 133 ezren dolgoztak közfoglalkoztatásban,⁵ 2013-ban összesen közel 310 ezer ember

⁴ 2015-ben 270 milliárd forintot fordítanak közfoglalkoztatásra. A 2015. évi költségvetés törvényjavaslatában 2016-ra 355 milliárd, 2018-ra 475 milliárd forint a „Start Munkaprogram” „irányszáma” (Törvényjavaslat... 2014). A 2016-os költségvetés tervezete szerint jövőre 340 milliárd forint jut közmunkára.

⁵ KSH STADAT 2.1.60. táblázat. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qli038.html (utolsó letöltés: 2015. 06. 17.)

fordult meg a rendszerben (Cseres-Gergely–Molnár 2014); köztük sokan gyerekesek. A baj az, hogy a közmunka, amelynek legalacsonyabb nettó bére a minimálbér összegének 75 százaléka, önmagában nem képes kiemelni a jövedelmi szegénységből, és nem vezet vissza az elsődleges munkaerőpiacra (uo).⁶

A családoknak és gyerekeknek nyújtott szolgáltatások hiányosak, elérhetősé-
güket és színvonalukat nagymértékben befolyásolják a területi egyenlőtlenségek (Darvas 2014). A szolgáltatások közül kiragadva egyet, amely kizárólag a szegény gyerekekre céloz: a költségvetés 2015-ben 3 milliárd forintos keretösszeggel támogatja a nyári gyerektéveztetést (a 2016-os tervezetből nem derül ki, hogy mennyit szán erre a kormány). Ez a tavalyi évhez képest 14 százalékos (360 millió Ft-os) emelést jelent. Az étkezésben részesülő gyerekek tervezett száma 135 ezer fő (Pályázati felhívás... 2015), ami egyrészt 24 ezer fővel több, mint a 2014-es létszám, másrészt alig haladja meg a 2009-es és 2010-es létszámokat (egyaránt 131 ezer fő) (Miniszeri rendelet... 2014). A rászoruló és elvben jogosult (rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő) gyerekek mintegy 70–75 százaléka kiszorul az ellátásból. A forrásnövekedés nem elég ahhoz, hogy az egy gyerekre jutó, 2012 óta változatlan napi 440 forintos összeg és az ellátási napok száma (34–53 munkanap) emelkedjen.

A családtámogatási rendszer főbb elemei

A *családi adókedvezmény* magasabb jövedelmű családokat gyarapító hatásáról számos elemzés született (pl. Ferge–Farkas 2014, Tóth G.–Virovác 2013). Gyerekszámától függően eltérő mértékben, de minden esetben a felsőbb jövedelmi tizedekben koncentrálódik a legnagyobb nyereség. Tény viszont, hogy a kedvezmény 2014-es kiterjesztésével jelentősen nőtt az elért családok száma.

„A 2014. január 1-jétől életbe lépő módosítás az alacsonyabb jövedelműeknek kedvez, ha van elég adózott jövedelmük. A számítások szerint a 2 gyerekesek körében a 100 ezer forintnál alacsonyabb keresetűeknél lesz 3–4 ezer forint a többlet, a 3 gyerekesek körében pedig progresszíven nő, 100 ezer forintnál 17 ezer forinttal, 300 ezernél, ahol a legnagyobb a hatás, 52 ezer forinttal.” (Ferge–Farkas 2014: 79)

2015-ben tovább bővült az érintettek köre azzal, hogy a családi pótlékra nem jogosult házastárs is igénybe veheti a kedvezményt. (2016. januártól a kormány 2500 forinttal, négy év alatt összesen 10 ezer forinttal, a jelenleginek kétszeresére tervezi emelni a kétgyerekesek családi adókedvezményét.)

⁶ „A közfoglalkoztatás befejezése után fél évvel az abban résztvevők alig több mint 10%-a lép ki az elsődleges munkaerőpiacra, s 2011 óta ez az arány folyamatosan csökken. Minél többször közfoglalkoztatott valaki, annál kisebb az esélye, hogy elhelyezkedjen, márpedig 2013-ban már a közfoglalkoztatottak több mint fele »ismétlő«. A közfoglalkoztatás tehát kifejezetten rontja a nyílt munkaerőpiacon történő munkavállalás esélyeit.” (Cseres-Gergely–Molnár 2014: 222)

A 2010–2013 közötti adóváltozások hatásait elemző mikroszimulációs vizsgálat szerint az *egykulcsos adórendszer* és a családi adókedvezmény átalakításának a gyerekes családok többsége nyertese. Ugyanakkor a nyertesek arányának különbsége az alsó három és a felső három jövedelmi tized között – utóbbiak javára – sokszoros (Tóth G.–Virováczy 2013). A szerzők számításai szerint a 2010–2013 közötti adóváltoztatási elemek közül „*a családi adókedvezmény kiterjesztése mintegy 173 milliárd forintos adókiengedést jelent, amelynek 59 százaléka a legmagasabb jövedelemmel rendelkező két tized adóját csökkenti*” (uo.: 395).

2015 márciusában 1,83 millió gyerek részesült *családi pótlékban*.⁷ A univerzális ellátás a gyerekeknevelés – állam, közösség által elismert – többletköltségeihez járul hozzá. Az „elismerés” azonban nem túl erős: a családi pótlék összegét 2008 óta nem emelték, indexálása megszűnt. A 2008-as differenciált emeléssel alig érzékelhetően (4,5–8%-kal, 500–1500 Ft-tal) nőtt az ellátás mértéke, és reálértékéből azóta jelentősen veszített. A legelső jövedelmi ötödbe tartozókra az összes családi pótlék egyre nagyobb (bár 2012–2014 között csökkenő) része jut, ami jövedelmi helyzetük romlását tükrözi (Darvas et al. 2013, Tóth 2015). Az univerzális jelleg sérült azzal, hogy az iskolásoktól már 2010-től megvonható, illetve – a jelenlegi szándék szerint – 2016 januárjától az óvodások esetében is megvonható lesz a családi pótlék hiányzás miatt. (A hároméves kortól kötelező óvodáztatással párhuzamosan 2015 szeptemberétől megszűnik a hátrányos helyzetű családoknak nyújtott óvodáztatási támogatás.)

2013-ban több mint 161 ezren részesültek *gyermekgondozási segélyben* (gyes), amelynek összege 2008 óta szintén változatlan (a nyugdíjminimum 100%-a, 28 500 Ft). A szülés előtti két évben 365 napos munkaviszonyhoz kötött *gyermekgondozási díj* (gyed) egy főre jutó átlagos összege 2013-ban 96 600 forint volt. Az ellátásra fele annyian (81 ezer fő) jogosultak, mint az „alanyi jogon” járó gyésre. „*A két ellátás (gyes és gyed) igénybevétele – a munkaerő-piaci helyzettel párhuzamosan – területileg jelentős egyenlőtlenségeket mutat*” (Darvas et al. 2013: 97). A „gyed extra” hatásai összességében pozitívak, ugyanakkor az alacsony jövedelmű, szegény családok többségét az intézkedés munkavállalást könnyítő elemei nem érik el. Ezzel együtt „*az alacsonyabb státuszú, gyesen lévő szülőket is kedvezően érinti az, hogy egyidejűleg több gyerek után is jogosultak az ellátásra*” (Darvas–Farkas 2014: 146).

A *rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény* (rgyk) gyerekek után járó segély típusú ellátás, amelyre azok a családok jogosultak, amelyekben az egy főre jutó jövedelem nem haladja meg a 39 900 forintot (egyszülős vagy tartósan beteg, fogyatékos gyereket nevelő családok esetében a 37 ezer Ft-ot). A jogosultsági határ kétségtelenül jövedelmi szegénységet jelez. Az rgyk évente kétszer 5800 forintnyi – 2012 novemberétől Erzsébet-utalványban nyújtott – támogatás; összege 2009

⁷ KSH STADAT 2.4.5. és 2.4.3. táblázatok. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsp005.html és http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_fsg001.html (utolsó letöltések: 2015. 06. 17.)

óta változatlan (akkor 300 Ft-tal emelték). Ezzel együtt paszportjellege miatt tényleges segítséget jelent: jogosultságot biztosít az ingyenes vagy kedvezményes intézményi étkezésre és tankönyvekre. 2013-ban közel 550 ezer fő,⁸ a 25 év alatti népesség ötöde részesült a kedvezményben, számuk 2014-re 500 ezer alá csökkent.

„A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülők magas száma arra vezethető vissza, hogy a jövedelmi szegénység kockázata a 18 év alattiak körében a legmagasabb, 2013-ban 10 százalékponttal haladta meg az országos átlagot (14,6%). Ez azt jelenti, hogy minden negyedik gyermek olyan háztartásból kerül ki, ami a relatív szegénységi küszöbként meghatározott jövedelemszint alatt él.” (KSH 2015: 3)

Egy tervezési dokumentum szerint 2013-tól kezdődően át kellett volna alakítani az rgyk rendszerét (a jelenlegi kedvezmények megtartásával, a „pénzbeli” támogatás rendszeresebb nyújtásával). Eszerint „közel 400.000 gyermek esetében lenne csökkenthető a szegénységi kockázat”.⁹

Jövedelmi helyzet, szegénység és nélkülözés a gyerekes családok és a gyerekek körében

A gyerekes családok életkörülményeit, a gyerekek életesélyeit számos körülmény befolyásolja. Itt azonban csak a *jövedelmi helyzet alakulását és az azzal szorosan összefüggő jövedelmi szegénység, kirekesztettség és depriváció kiterjedtségét* vizsgálom. Egyrészt azért, mert ezekre – a foglalkoztatás elsődleges és a szolgáltatások szintén fontos szerepe mellett – hatással van a családtámogatási rendszer (fentebb vázolt) célzása és színvonala. Másrészt azért, mert a legújabb adatok szerint az utóbbi egy-két évben javult a helyzet; csökkent a „szegénységben vagy kirekesztettségben” és a súlyos anyagi deprivációban élők aránya. A gyerekes családok relatív jövedelmi helyzete azonban nem javult, a vizsgált időszakban folyamatosan romlott.

⁸ TEIR, TSTAR adat.

⁹ <http://romagov.kormany.hu/download/e/bc/10000/indikat%C3%ADv%20int%C3%A9zke%C3%A9s%20lis-ta.pdf> (utolsó letöltés: 2015. 06. 17.)

A háztartások jövedelmi helyzete

„A reáljövedelmek (...) hullámoztak, de 2012-ig nem tudtak visszajutni a 2007-es szintre. 2012-ben a nettó reáljövedelem bő 10 százalékkal elmaradt a 2007-estől, és közel 3 százalékkal a 2010. évitől is” (Ferge–Farkas 2014: 75)

„2007 és 2009 között – a hazai recesszió mélypontján – a jövedelmek reálértéke csökkent, sőt már nominálértéken is mérséklődött a lakosság átlagos jövedelmi szintje. Ez a kedvezőtlen helyzet 2010-től két éven keresztül kissé javult, a reáljövedelmek szerény emelkedésnek indultak, majd 2012-ben a gazdaság teljesítményével párhuzamosan a háztartások reáljövedelme 4,8%-kal csökkent. 2013-ban a magánháztartások már (...) 1,2%-os reáljövedelem-növekedést realizálhattak.” (KSH 2014: 5)

A KSH adatai szerint 2012 és 2013 között 2,9 százalékkal emelkedett a háztartások egy főre jutó átlagos nettó jövedelme; a legalsó jövedelmi tizedben 1,7 százalékkal, a legfelső decilisben 3,6 százalékkal (KSH 2014). A két csoport közötti különbség tehát tovább nőtt. A legalsó jövedelmi tizedbe tartozók *egy főre jutó éves nettó jövedelme* – nominálértéken – 2013-ban éppen annyi volt, mint 2010-ben. Ezzel szemben a legfelső decilisben négy év alatt 292 ezer forinttal nőtt az egy főre jutó éves jövedelem. A két szélső tized között 2010-ben 7,2-szeres, 2013-ban 8,2-szeres volt a különbség (1. táblázat).

1. táblázat: Háztartások egy főre jutó éves átlagos jövedelme, különbség az 1. és a 10. jövedelmi tized között, 2010–2013

Év	Egy főre jutó éves átlagos nettó jövedelem összege, Ft			Hányszoros a különbség a felső és alsó decilis között
	Összes háztartás	Alsó decilis	Felső decilis	
2010	939 396	302 893	2 176 071	7,18
2011	988 927	315 495	2 284 727	7,24
2012	994 876	297 759	2 383 515	8,00
2013	1 023 448	302 820	2 468 394	8,15

Forrás: KSH STADAT 2.2.7. táblázat alapján. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zhc012.html (utolsó letöltés: 2015. 05. 06.)

A Társadalmi Házartás Monitor adatai szerint viszont 2012 és 2014 között kismértékben csökkentek a jövedelmi egyenlőtlenségek.

„A 2010 és 2014 közötti időszakot együtt tekintve azt látjuk, hogy miközben az időszak első két évében Magyarországon jelentősen nőttek a jövedelmi egyenlőtlenségek (akkor az egy főre jutó jövedelmek legfelső és

legalsó jövedelmi deciliseinek aránya 7,2-ről 9,0-re emelkedett), a második két évben a fenti mutató 8,1-re mérséklődött.” (Szívós–Tóth 2015: 7)

A teljes jövedelemeloszlást jellemző Gini-együttható azonban nem változott, „*lényegében változatlan szintű egyenlőtlenséget mutat (mindkét évben 31%-on áll)*” (Tóth 2015: 15). [A KSH szerint a Gini-együttható mértéke 2009 és 2012 között folyamatosan romlott, 2012–2013 között változatlan (KSH 2014).]

A háztartások *egy főre* jutó havi nettó jövedelme 2013-ban 85 ezer forint volt; ez közel 20 ezer forinttal több a (25 év alatti) gyereket nevelő háztartások és szinte ugyanennyivel kevesebb a gyerek nélküli háztartások *egy főre* jutó jövedelménél (2. táblázat). A gyerekesek között csak a 2 felnőtt, 1 gyerek típusú háztartások jövedelme közelíti meg az átlagot. Nyolcvanezer forintos *egy főre* jutó jövedelmük 10 ezer forinttal haladja meg az *egy főre* számított létminimum értékét (ami közel nem jelent jövedelmi szegénységet, de nem is feltételez magas életszínvonalat). A három- és többgyerekesek 52 ezer forintos *egy főre* jutó nettó jövedelme viszont nem éri el a létminimum összegét (háromgyerekeseknél 57 800 Ft, négygyerekeseknél 54 000 Ft) (vö. 2. táblázat).

2. táblázat: A háztartások *egy főre* jutó havi nettó jövedelme és a létminimum értékei, 2013

A háztartás típusa	Egy főre jutó nettó jövedelem, Ft	Jövedelmek az országos átlag százalékában, %	A létminimum értéke (<i>egy főre</i> számítva),* Ft
Gyerek nélküli háztartások	106 618	125,0	–
Gyerekes háztartások (25 év alatti gyerekekkel)	66 100	77,5	–
Egyszülős háztartás	63 907	74,9	1 gyerek: 72 196 2 gyerek: 62 716
2 felnőtt, 1 gyerek	80 091	93,9	70 008
2 felnőtt, 2 gyerek	66 019	77,4	63 445
2 felnőtt, 3 és több gyerek	52 035	61,0	3 gyerek: 57 757
			4 gyerek: 53 965
Összes háztartás**	85 287	100,0	–

Forrás: KSH 2014 (1.1. tábla) alapján.

*Forrás: KSH STADAT 2.2.19. táblázat. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zhc011.html és

**Forrás: KSH STADAT 2.2.6. táblázat. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zhc006b.html (utolsó letöltések: 2015. 05. 06.)

A gyerekes háztartások és a gyerekek szegénysége, kirekesztettsége, deprivációja

Az EU 2020-as stratégiájának egyik indikátora a „szegénységben vagy társadalmi kirekesztettségben élők aránya”, amelyet a jövedelmi szegénységben, a súlyos anyagi deprivációban és a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya határoz meg. A *relatív jövedelmi szegénység* a mediánjövedelem 60 százaléka alatti jövedelmet jelent (fogyasztási egységekre számolva). *Súlyos anyagi deprivációban* azok élnek, akik az életminőséget befolyásoló kilenc vizsgált terület¹⁰ közül legalább négy esetében hiányt szenvednek, nélkülöznek. Azok a háztartások, amelyekben a munkaképes korú (18–59 éves) személyek nem vagy csak keveset (lehetséges munkaidejük legfeljebb ötödét) tudnak dolgozni, az uniós indikátor szerint „nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásnak” számítanak.

A „szegénységben vagy kirekesztettségben élők aránya” tehát összetett, az anyagi helyzettel és a munkaerő-piaci státusszal szorosan összefüggő mutató. 2013-ban a teljes népesség harmada, a gyerekek 40 százaléka élt „szegénységben vagy kirekesztettségben”. A 2006 óta folyamatosan romló tendencia 2013-ban megtört: a KSH 2012–2013 között, a Tárki 2012–2014 között mért csökkenést.¹¹ *A javulást elsősorban a súlyos anyagi deprivációban élők arányának csökkenése okozta.* A KSH adatai szerint az alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya alig csökkent (a gyerekeket tekintve kicsit nőtt), a jövedelmi szegénységben élők aránya tovább nőtt (kivéve a gyerek nélküli háztartásokat). Ezzel szemben a Tárki jelentése szerint a teljes népességben minimálisan, a gyerekek körében nagyobb mértékben csökkent a jövedelmi szegénység aránya, és jelentősebb a javulás az alacsony munkaintenzitású háztartásban élők arányában is. (Utóbbi alapvetően a közfoglalkoztatás következménye, ezért nem is nagyon látható a szegénységi adatokban.¹²)

¹⁰ Lakáshatási költségeik fizetése, otthonuk megfelelő fűtése, váratlan kiadások fedezése, hús/hal fogyasztása minden második nap, évente legalább egy hét fizetett üdülés, színes televízió, mosógép, autó, telefon.

¹¹ A KSH a 2014. év végén tette közzé a Háztartások Költségvetési és Életkörülmények Felvétele (HKÉF), illetve az EU-SILC keretében felvett adatait. A jövedelmi referenciaév 2013, az adatfelvétel ideje 2014. A KSH mindkét formában közli weboldalán az adatokat (KSH STADAT 2.2.18. táblázat), de alapvetően a referenciaéveket alkalmazza (lásd KSH 2014). Itt – követve a KSK-gyakorlatot – a referenciaéveket, de az Eurostat adatbázisát használom, amelyben a felvétel éve szerint szerepelnek az adatok, így a Magyarországra vonatkozó legutolsó adat 2014-es. (Az Eurostat-adatbázis adatait a felhasznált táblázatokban referenciaév szerint módosítom, ugyanakkor a táblázatok hivatkozásaiban a felvétel éve szerepel.) A Tárki Háztartás Monitor adatfelvétele 2014 őszén zajlott, és – a jövedelmek esetében – az ezt megelőző egy évről (2013. október–2014. szeptember) nyújt információkat; a Tárki által használt adatév 2014 (és 2012).

¹² „A nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők arányának 2012 és 2014 között megfigyelt jelentős csökkenése jellemzően a magas szegénységi kockázatú csoportokban történt. (...) Ez a folyamat feltehetően összefüggésben van az elmúlt időszak egyik legjelentősebb foglalkoztatás- és/vagy szociálpolitikai átalakításával, a közmunkaprogramok jelentős kiterjesztésével (és egyben a munkanélküli járadék rendszerének visszavágásával). Erre utal az egykeresős háztartások szegénységének növekedése is: amennyiben egy munkanélküli háztartásban valaki közmunkás lesz, javulás történik a munkaintenzitásában, ám a pótlólagos jövedelem nem elegendő a szegénységből való kikerülésre.” (Gábos–Szívós–Tátrai 2015: 58)

A fejezet három alpontjában igyekszem bemutatni a *szegénységben vagy kirekesztettségben, a jövedelmi szegénységben és a súlyos anyagi deprivációban élők* arányának alakulását, a hosszabb távú tendenciákat és a legutóbbi időszak változásait. Elsősorban a KSH (HKÉF/EU-SILC) adataira, illetve az ezeket tartalmazó és részletesebben elemezhető Eurostat-adatbázisra¹³ támaszkodom, a KSH gyakorlatának megfelelően az adatok referenciaévéét feltüntetve. A KSH adatai mellett több helyen a Tárki Háztartás Monitor (2012-re és 2014-re vonatkozó) eredményeit is ismertetem.¹⁴

Szegénységben vagy kirekesztettségben élők

A KSH felvétele szerint 2013-ban a teljes népesség 31,1 százaléka, a 0–17 évesek 41,4 százaléka volt szegény vagy kirekesztett (az arányok jóval magasabbak az uniós átlagnál). Ez 2012-höz képest a teljes népesség esetében 7 százalékos, a gyerekekénél 4 százalékos javulást jelent (3. táblázat). A 2020-as célkitűzés, mely szerint 23 százalékra csökkentjük az érintett népesség arányát, még így is nagyon távolinak tűnik (és a 2006–2012 közötti folyamatosan romló tendencia sem jó előjel).

3. táblázat: Szegénységben vagy kirekesztettségben élők aránya és az arányok változása, 2006–2013, %

Demográfiai csoport	Szegénységben vagy kirekesztettségben élők aránya, %					Szegénységben vagy kirekesztettségben élők arányának változása, %*	
	2006	2009	2012	2013	EU-28 átlag, 2012	2006–2013	2012–2013
Teljes népesség	29,4	29,9	33,5	31,1	24,5	+6	–7
0–17 évesek	34,1	38,7	43,0	41,4	27,7	+21	–4
Gyermek háztartások	31,5	33,9	37,9	36,3	26,1	+15	–4
Gyermek nélküli háztartások	26,7	24,9	28,6	25,6	22,9	–4	–11

* Ha + a változás, akkor nőtt az indikátor értéke (romlott a helyzet).

Forrás: Eurostat. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_peps01&lang=en és http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li03&lang=en (utolsó letöltések: 2015. 06. 07.)

¹³ Eurostat. Living conditions and welfare/Income and living conditions. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (utolsó letöltés: 2015. 05. 06.)

¹⁴ A KSH HKÉF/EU-SILC adatfelvétel 2014-es hullámának mintája 9220 háztartásról és 19 121 személyről tartalmaz információkat. A Tárki Háztartás Monitor felvétele mintegy 2000 háztartásról és közel 5000 háztartástagról gyűjtött adatokat.

A gyerekes háztartások több mint harmada (36,3%) volt szegény vagy kirekesztett 2013-ban. Az előző évhez képest a javulás itt is 4 százalékos. Hosszabb időtávot tekintve: 2006 és 2013 között 15 százalékos, 2009–2012 között 12 százalékos a romlás. A gyerekek és a teljes népesség, illetve a gyereket nevelő és a gyerek nélküli háztartások közötti különbség nem mérséklődött 2013-ra sem. (Az EU-átlagok jóval kisebb különbségeket jeleznek, vö. 3. táblázat). A KSH mérését támasztják alá a Tárki adatai: a teljes népességben 20 százalékos, a gyerekek körében 25 százalékos a csökkenés (a javulás) 2012–2014 között. 2012-ben utóbiaknak még több mint fele (52%), 2014-ben 39 százaléka élt szegénységben vagy kirekesztettségben (Gábos–Szivós–Tátrai 2015).

A teljes vizsgált időszakot tekintve 2006 és 2013 között egyedül a legfelső jövedelmi ötödbe tartozó gyerekes háztartások szegénységi vagy kirekesztettségi aránya csökkent (persze ők egyébként sincsenek sokan). A legalsó kvintilisben a legnagyobb mértékű (12%-os) a romlás, így 2013-ban közel 90 százalékuk élt szegénységben vagy kirekesztettségben. 2012 és 2013 között minden jövedelmi ötödben van valamennyi javulás, de ez éppen a legszegényebekben elhanyagolható (0,3%-os) (4. táblázat). A legfelső és a legalsó ötöd közötti különbségek 2013-ban – az átlagos javulás ellenére – tovább nőttek. (2006-ban 34-szeres, 2012-ben 21-szeres, 2013-ban 59-szeres volt a különbség az érintettségi arányok között.)

4. táblázat: A szegénységben vagy kirekesztettségben élők aránya és az arányok változása a gyerekes háztartások körében jövedelmi ötödek szerint, 2006–2013, %

Jövedelmi ötödek	Szegénységben vagy kirekesztettségben élők aránya, %				A szegénységben vagy kirekesztettségben élők arányának változása, %*	
	2006	2009	2012	2013	2006–2013	2012–2013
Alsó ötöd	79,1	82,1	89,0	88,7	+12	–0,3
2. ötöd	29,1	29,6	36,0	30,9	+6	–17
3. ötöd	16,6	19,1	22,2	16,8	+1	–24
4. ötöd	9,6	10,2	12,1	10,0	+4	–17
Felső ötöd	2,3	5,1	4,2	1,5	–35	–64
<i>Összesen</i>	<i>31,5</i>	<i>33,9</i>	<i>37,9</i>	<i>36,3</i>	<i>+15</i>	<i>–4</i>

* Ha + a változás, akkor nőtt az indikátor értéke (romlott a helyzet).

Forrás: Eurostat. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_peps03&lang=en (utolsó letöltés: 2015. 06. 07.)

Jövedelmi szegénység

Az EU 2020-as stratégiájához kapcsolódóan Magyarország a gyerekes háztartások jövedelmi szegénységi arányának jelentős csökkentését tűzte ki célul. A vállalás szerint 2020-ra 12,8 százalékra kellene mérsékelni a rátát (NTFS 2011). A céltől lassan, de biztosan távolodunk: 2013-ban a gyerekesek ötöde (20,7%) volt szegény. Az arány 2006 és 2013 között folyamatosan emelkedett (5. táblázat).

5. táblázat: Jövedelmi szegénységben élők aránya és az arányok változása, 2006–2013, %

Demográfiai csoport	Jövedelmi szegénységben élők aránya, %				Jövedelmi szegénységben élők arányának változása, %*		
	2006	2009	2012	2013	<i>EU-28 átlag, 2012</i>	2006–2013	2012–2013
Teljes népesség	12,3	12,3	14,3	14,6	16,6	+19	+2
0–17 évesek	18,8	20,3	23,2	24,6	20,2	+31	+6
Gyerekes háztartások	16,0	16,6	19,1	20,7	18,7	+29	+8
Gyerek nélküli háztartások	7,6	7,0	9,0	8,2	14,6	+8	–9

* Ha + a változás, akkor nőtt az indikátor értéke (romlott a helyzet).

Forrás: Eurostat. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li02&lang=en és http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li03&lang=en (utolsó letöltések: 2015. 06. 07.)

A teljes népesség szegénységi aránya szintén nőtt 2006–2013 között, de 2012–2013 között minimális az elmozdulás. A gyerekek szegénységi rátája ennél nagyobb mértékben nőtt a két utolsó adatév között, és esetükben a teljes vizsgált időszakban is jóval jelentősebb a romlás: 2006-ban kevesebb mint ötödük (18,8%), 2013-ban közel negyedük (24,6%, 416 ezer fő) élt szegénységben. A 2006–2013 közötti periódust tekintve egyetlen csoport helyzete sem javult. 2012–2013 között egyedül a gyerek nélküli háztartások szegénységi aránya csökkent. Gyakran (de talán nem elégszer) ismételt az a megállapítás, miszerint a gyerekszegénységi ráta jóval magasabb a teljes népesség szegénységi arányánál. 2006 óta az olló 2013-ban volt a legszélesebb; a különbség éppen 10 százalékpontnyi (az uniós átlagok között mindössze 4 százalékpont az eltérés) (vö. 5. táblázat).

A jövedelmi szegénység terén a Tárki adatai egészen más irányokat jeleznek, mint a KSH adatfelvétele. Mérésük szerint a teljes népesség szegénységi rátája minimálisan (17%-ról 16,6%-ra), a 0–17 évesek szegénységi aránya nagyobb mértékben, 26 százalékról 22 százalékra mérséklődött.

„Becslésünk szerint (...) 1,6–1,7 millió ember élt jövedelmi szegénységben Magyarországon a tavalyi évben. Ez a szám, bár valamelyest alacsonyabb, statisztikailag nem különbözik a 2012-ben mérttől, tehát a szegénység kiterjedtsége e két év alatt nem változott.” (Gábos–Szívós–Tátrai 2015: 45)

„Mindent összevetve (...) számottevően csökkent a gyermekes háztartásokban élők súlya a szegények körében 2012 és 2014 között, hiszen két évvel ezelőtt még a szegénységi küszöb alatt élők kétharmadát tették ki.” (uo.: 2015: 53).

2014-ben a szegények fele élt gyerekes háztartásban.

Súlyos anyagi depriváció

Az EU 2020-as stratégia keretében a magyar célkitűzés szerint a súlyos anyagi deprivációban élő népesség arányát a 2008-as 17,7 százalékról 14 százalékra kell szorítani 2020-ig (NTFS 2011). A 2012–2013 közötti javulás után a ráta 23,9 százalék. Másként: 2008-ban közel 1,8 millió embert érintett a probléma. Számukat 2020-ra 354 ezer fővel kellene csökkenteni; 2013-ban 2,3 millió a súlyosan deprivált népesség száma. A gyerekek harmada (32,4%) súlyosan deprivált. Érintettség arányuk 8 százalékponttal magasabb a teljes népességénél (az EU-átlagok között mindössze 1,5 százalékpont a különbség) (6. táblázat).

6. táblázat: Súlyos anyagi deprivációban élők aránya és az arányok változása, 2006–2013, %

Demográfiai csoport	Súlyos anyagi deprivációban élők aránya, %					Súlyos anyagi deprivációban élők arányának változása*	
	2006	2009	2012	2013	EU-28 átlag, 2012	2006–2013	2012–2013
Teljes népesség	19,9	21,6	26,8	23,9	9,6	+20	–11
0–17 évesek	24,4	28,8	35,0	32,4	11,1	+33	–7
Gyerekes háztartások	22,1	24,9	31,0	28,1	10,6	+27	–9
Gyerek nélküli háztartások	17,0	17,5	22,0	19,4	8,6	+14	–12

* Ha + a változás, akkor nőtt az indikátor értéke (romlott a helyzet).

Forrás: Eurosta. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mddd11&lang=en és http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mddd13&lang=en (utolsó letöltések: 2015. 06. 07.)

A 2006–2013 közötti időszakban a teljes népesség, a gyereket nevelő és a gyerek nélküli háztartások, valamint a 0–17 évesek körében is jelentősen nőtt a súlyosan depriváltak aránya (utóbbiak esetében a legnagyobb mértékben). 2012 és 2013 között viszont mind a négy csoportban csökkenést jeleznek az adatok (vö. 6. táblázat). A gyerekek körében 56 ezer fővel csökkent az érintettek száma, így 2013-ban közel 550 ezer gyerek élt súlyos anyagi deprivációban.

A Tárki-adatok mind a teljes népesség, mind a gyerekek körében szintén javulást mutatnak: 2012 és 2014 között előbbieik érintettségi aránya 37 százalékról 28 százalékra, utóbbiaké 44 százalékról 32 százalékra csökkent (Gábos–Szivós–Tátrai 2015).

Az alsó jövedelmi ötödben a gyerekes háztartások 62,2 százaléka, a legfelső ötödben 1 százaléka volt súlyosan deprivált 2013-ban (hogy utóbbiak kik lehetnek, az rejtély). A második és a negyedik kvintilis között háromszoros a különbség (28,9%, illetve 9,1%). 2012–2013 között a legszegényebb háztartások körében is mérséklődött a depriváltak aránya, de náluk a legkisebb mértékű (7%-os) a csökkenés. A 2006–2013 közötti periódusban viszont itt a legnagyobb arányú (34%-os) a romlás; 2006-ban még kevesebb, mint felük (46,3%) volt súlyosan deprivált. A harmadik és a negyedik kvintilisben 2006–2013 között szintén nőtt az érintett háztartások aránya, ugyanakkor 2012–2013 között náluk kétszer-háromszor nagyobb mértékű a javulás, mint az alsó ötödben (7. táblázat).

7. táblázat: A súlyos anyagi deprivációban élők aránya és az arányok változása a gyerekes háztartások körében jövedelmi ötödek szerint, 2006–2013, %

Jövedelmi ötödek	Súlyos anyagi deprivációban élők aránya, %				Súlyos anyagi deprivációban élők arányának változása,* %	
	2006	2009	2012	2013	2006–2013	2012–2013
Alsó ötöd	46,3	51,9	66,7	62,2	+34	–7
2. ötöd	26,8	27,2	34,3	28,9	+8	–16
3. ötöd	14,9	17,6	20,4	15,5	+4	–24
4. ötöd	8,4	9,1	10,7	9,1	+8	–15
Felső ötöd	1,8	4,2	3,6	1,1	–61	–69
<i>Összesen</i>	<i>22,1</i>	<i>24,9</i>	<i>31,0</i>	<i>28,1</i>	<i>+27</i>	<i>–9</i>

* Ha + a változás, akkor nőtt az indikátor értéke (romlott a helyzet).

Forrás: Eurostat http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_mddd13&lang=en (utolsó letöltés: 2015. 06. 07.)

A Tárki elemzése szerint:

„...a súlyos anyagi deprivációban élők köréből azok kerültek ki az elmúlt két évben, akiknek társadalmi-demográfiai jellemzői nem korrelálnak szorosan a szegénységgel, és ezek jellemzően a magasabb státuszú csoportok iskolázottság, munkaerő-piaci kapcsolódás és lakóhely tekintetében. (...) A súlyos anyagi deprivációban élők arányának 2012 és 2014 közötti csökkenése mindenekelőtt a viszonylag alacsony szegénységi kockázatú csoportokat érintette: az érettségizett vagy diplomás háztartásfővel élőket, a fővárosiakat, az egy- és kétgyermekeseket, valamint a magas munkaintenzitású háztartások tagjait. Ezzel szemben az alacsony iskolázottságúak, a községekben élők, a sokgyermekesek, az alacsony vagy nagyon alacsony munkaintenzitásúak körében az egyébként magas deprivációs ráta nem csökkent.” (Gábos–Szivós–Tátrai 2015: 57)

Kitérő: a gyerekszegénység települési-területi egyenlőtlenségei és a cigány gyerekek helyzete

A tanulmány utolsó részében rövid kitérőt teszek két olyan problémára, amelyek egyértelműen meghatározzák a gyerekszegénység kiterjedtségét és természetét. Az egyik a területi-települési egyenlőtlenségek, leszakadó kistérségek és a falvak szegénysége, a másik a cigány gyerekek szegénységének és deprivációjának aggasztó mértéke.

Gyerekszegénység a leszakadó kistérségekben és a falvakban

„Községekben az összes gyerek 34 százaléka él, de a legszegényebb ötödben arányuk ennél jóval magasabb. A szegény gyerekek közel fele falun él, ahol esélyeik – épp a falu relatív elzártsága és a szolgáltatások zömének rosszabb minősége miatt – az átlagosnál sokkal rosszabbak. A legszegényebb 2 millió emberből kerekítve 700 ezer a gyerekek száma, és közülük 305 ezer falusi. Ennek megfelelően kevés a falusi jómódú gyerek. A legfelső ötödben számuk 17 ezer. A különbség közel húszszoros.” (Ferge–Farkas 2014: 90)

Havasi Éva – KSH adatokon alapuló számításai szerint – az alsó kvintilisbe tartozó 0–17 évesek 90 százaléka vidéki városban vagy községben él (a fővárosiak aránya 10%). A legszegényebbek között 44 százalék, a felsőbb jövedelmi ötödökben egyre alacsonyabb a községi gyerekek aránya (a legfelső kvintilisben már csak 11%). A vidéki városokban élő gyerekek esetében nincsenek ekkora eltérések: az alsó ötödben 46 százalék, a felsőben 56 százalék (és „középen” is 50–60%) az arányuk. Budapesten szintén kiegyenlítettebb a helyzet: fővárosiak adják a felső

ötödbe tartozó gyerekek harmadát (33%), az alsó két ötöd tizedét (10–11%), a harmadik-nyegyedik kvintilis egyaránt ötödét (19–20%) (8. táblázat).

8. táblázat: A 18 év alatti gyerekek megoszlása az egyes jövedelmi ötödökben településtípusok szerint,* 2012 (%)

Jövedelmi ötödök	Budapest	Vidéki város	Község	Összesen	Gyerekek száma, ezer fő
Alsó ötöd	10	46	44	100	685
2. ötöd	11	53	36	100	437
3. ötöd	19	54	27	100	286
4. ötöd	20	60	20	100	205
Felső ötöd	33	56	11	100	154
Összesen	14	52	23	100	1767

*HKÉF (2011), EU-SILC (2012), Havasi Éva számításai.

Forrás: Ferge–Farkas (2014).

Az ország leghátrányosabb helyzetű kistérségeiben a gyerekszegénység mértéke az országos átlag (legalább) kétszerese. Négy ilyen kistérség összevont, az ott élő gyerekes háztartásokra reprezentatív mintája alapján 2011-ben és 2013-ban a gyerekek több mint fele (egyenként 52%-a, 2009-ben 44%-a) élt jövedelmi szegénységben (Bass 2014). Az országos arány ezekben az években 23 százalék (2009-ben 21%) volt. Egyes kistérségekben a gyerekek mintegy kétharmada szegény; ez az országos ráta közel háromszorosa (9. táblázat).

9. táblázat: A 0–17 évesek jövedelmi szegénységi rátája néhány leghátrányosabb helyzetű kistérségben, 2011, 2013, 2014 (%)

LHH kistérség	2011	2013	2014
Hevesi	64,4	69,8	n. a.
Sásdi	42,9	50,9	n. a.
Mezőcsáti	n. a.	53,1	53,6
Berettyóújfalui	n. a.	62,4	n. a.
Bodrogközi	n. a.	n. a.	65,1
Fehérgyarmati	n. a.	n. a.	45,5
Ország (KSH)	23,0	23,2	24,6

Forrás: Fekete (2013a, 2013b, 2014.), Farkas (2014), Bass–Darvas (2014), Bauer (2014).

A cigány gyerekek helyzetének néhány jellemzője

Az előbbieken hivatkozott kistérségi adatfelvételek szerint a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben a 0–17 éves korcsoport harmada-fele roma. Közülük 70–80 százalék jövedelmi szegénységben él. Az országos adatok szintén azt jelzik, hogy a Magyarországon kiterjedt gyerekszegénység a cigány gyerekeket az átlagosnál is jóval nagyobb mértékben és mélységben érinti. Számos kutatásból, elemzésből tudjuk, hogy a cigányság többszörösen felülreprezentált a szegények között, a cigány családok jelentős része mélyszegénységben és kirekesztettségben él, a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek többsége roma.

A KSH országos reprezentatív adatai azonban, amelyek a HKÉF-adatfelvételt keretében készültek¹⁵ (2014-ben kérdezve rá először a roma származásra), így is megdöbbentőek. 2013-ban a roma gyerekek több mint kétharmada (68,1%) élt jövedelmi szegénységben, miközben a nem cigány gyerekek rátája 20,1 százalék, az országos átlag 24,6 százalék volt. Alacsonyabb szegénységi küszöbvel számolva tehát súlyosabb, mélyebb szegénységet vizsgálva: a roma gyerekek 28,3 százaléka élt a mediánjövedelem 40 százalékánál alacsonyabb jövedelemből; az országos ráta 7,7 százalék. A cigány gyerekek közel háromnegyede (73,1%) volt súlyosan deprivált 2013-ban, a nem roma gyerekek 28,2 százalékát, az összes gyerek harmadát (32,3%) érintette a probléma. A különbségek indikátortól függően háromszorosak-ötszöröseket – nem a cigány gyerekek javára (10. táblázat).

10. táblázat: A jövedelmi szegénység és a súlyos anyagi depriváció aránya a roma, a nem roma és az összes gyerek körében, 2013, %

	Jövedelmi szegénységben élők aránya, %	Mediánjövedelem 40%-a alatt élők aránya, %	Súlyos anyagi deprivációban élők aránya, %
Roma	68,1	28,3	73,1
Nem roma	20,1	5,6	28,2
Összes gyerek (0–17 évesek)	24,6	7,7	32,3

Forrás: KSH HKÉF (2014).

¹⁵ Roma Inclusion Index. Decade of Roma Inclusion. The Decade Secretariat. (Manuscript.)

Összegzés

A KSH HKÉF- (EU-SILC-) adatok alapján a szegénységben vagy kirekesztettségben élők arányának 2012–2013 közötti csökkenését elsősorban a súlyos anyagi deprivációban élők arányának mérséklődése okozza. *A gyerekes háztartások és a gyerekek körében sem a jövedelmi szegénység, sem a nagyon alacsony munkaintenzitás¹⁶ terén nincs érzékelhető javulás 2012 és 2013 között. Egyedül a súlyos anyagi deprivációban élők aránya csökkent.*

A teljes népesség szegénységi rátája 2012 és 2013 között stagnált. A nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya – a 60 év alatti népességet tekintve – szinte mozdulatlan (2012-ben 12,6%, 2013-ban 12,2%; igaz, ez 36 ezer fős csökkenést jelent).¹⁷ A gyerekek körében kismértékben (14,4%-ról 14,8%-ra) nőtt az érintettek aránya 2012–2013 között, de 2011-hez képest (15,7%) kedvező a változás.¹⁸ (A Tárki-adatok nagyobb mértékű javulást jeleznek: 2012–2014 között a teljes népességben 15 százalékról 9 százalékra, a gyerekek körében 17 százalékról 9 százalékra esett vissza a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya (Gábos–Szivós–Tátrai 2015).

Összességében megállapítható, hogy egyes területeken 2012 és 2013 között javult a helyzet: csökkent a szegénységben és kirekesztettségben, illetve a súlyos anyagi deprivációban élő gyerekes háztartások és gyerekek aránya. A 2006 óta folyamatosan romló trendek tehát a legutolsó mérések alapján megállni látszanak. Tendenciáról, a gyerekesek helyzetének általános javulásáról azonban nem beszélhetünk. Egyrészt azért nem, mert – ahogy a Tárki jelentése fogalmaz: „... mint minden ilyen esetben, ezúttal is fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a trendek tartósságáról csak az újabb mérések fényében lehet majd pontos leírást adni” (uo.: 45). Másrészt azért nem, mert a KSH-adatok szerint a gyerekesek és a gyerekek jövedelmi szegénységi aránya nem csak 2006–2013 között, de 2012–2013 között is nőtt; ezen a téren tehát folytatódik a romló tendencia. Harmadrészt, a teljes népesség és a gyerekesek, a gyerekek közötti különbségek nem csökkentek; a jövedelmi szegénységet tekintve 2006 óta 2013-ban a legnagyobb a távolság a teljes népesség és a gyerekek szegénységi rátája között. A sor folytatható: az alsó jövedelmi ötödbe tartozó gyerekes családok súlyos leszakadása, a szakadéknyi egyenlőtlenségek, a cigány gyerekek elképesztő mértékű szegénysége és deprivációja sem a jelenlegi, sem a korábbi kormányoknak nem ad okot a büszkeségre.

¹⁶ 2013–2014 között kismértékben nőtt az érintettek aránya a gyerekek és a gyerekes háztartások között, ugyanakkor az egy évvel korábbi időszakban, 2012–2013 között 7–9%-os volt a javulás. A gyerekes háztartások körében 11,4%-ról 11,7%-ra nőtt a nagyon alacsony munkaintenzitású háztartásban élők aránya 2013–2014 között. 2012-höz képest (12,6%) van javulás, ugyanakkor 2010-ben (10,6%) és 2011-ben (11,2%) valamivel jobb volt a helyzet (Eurostat).

¹⁷ Eurostat. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvh11&lang=en (utolsó letöltés: 2015. 06. 07.). Lásd még: KSH (2014); ebben a KSH a referenciaévet tünteti fel, így az adatok 2012-re és 2013-ra vonatkoznak.)

¹⁸ Eurostat. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvh11&lang=en (utolsó letöltés: 2015. 06. 07.)

„...ha azt is figyelembe vesszük, mi van az átlagok mögött, akkor az egyenlőtlenségek és a nyomor növekedése feltűnővé válnak. A gyerekek, a falun élők, a cigányok, az alacsony iskolai végzettségűek, a kisebb és nagyobb jövedelműek közötti ollók nyíltak, egyre nagyobb hasadásokat okozva.”
(Ferge 2015)

Büszkék tehát semmiképp ne legyünk...

Irodalom¹⁹

- A Tanács ajánlása (2013. július 9.) Magyarország 2013. évi nemzeti reformprogramjáról és Magyarország 2012–2016-os időszakra vonatkozó konvergenciaprogramjának tanácsi véleményezéséről (2013/C 217/10). *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, 2013. 07. 30. http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2013/hungary/csr2013_council_hungary_hu.pdf
- Bass László (2014): Gyerekes családok Magyarország válságövezetében. In Ferge Zsuzsa – Darvas Ágnes (szerk.): *Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2012–2013*. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület, 97–116. http://gyere.net/downloads/Civil_jelentes_2012-2013.pdf
- Bass László – Darvas Ágnes (2014): *Berettyóújfalui kistérség*. A kistérségben élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérése 2013. Budapest: MTA TK. /MTA TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2014/4./ http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/Berettyoujfaluhelyzetfelmeres_2013l.pdf
- Bauer Zsófia (2014): *Fehérgyarmati kistérség*. A kistérségben élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérése 2014. Budapest: MTA TK. /MTA TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2014/10./ http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/Helyzetfelmeres_Fehergyarmat_2014l.pdf
- Cseres-Gergely Zsombor – Molnár György (2014): Közmunka, segélyezés, elsődleges és másodlagos munkaerőpiac. In Kolosi Tamás–Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2014*. Budapest: TÁRKI, 204–225. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b331.pdf>
- Darvas Ágnes (2014): Gyerekesélyeket javító szolgáltatások. In Ferge Zsuzsa – Darvas Ágnes (szerk.) (2014): *Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2012–2013*. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület, 241–255. http://gyere.net/downloads/Civil_jelentes_2012-2013.pdf
- Darvas Ágnes – Farkas Zsombor (2014): Irányok és hatások az elmúlt két évben. A „Legyen jobb a gyermekeknek!” Nemzeti Stratégiához kapcsolódó jogsza-

¹⁹ A megadott internetes hivatkozások utolsó letöltésének dátuma a kézirat lezárásának időpontja (2015. 07. 15.)

- bályi változások áttekintése (2012. szeptember – 2014. augusztus között). In: Ferge Zsuzsa – Darvas Ágnes (szerk.) (2014): *Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2012–2013*. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület, 139–175. http://gyere.net/downloads/Civil_jelentes_2012-2013.pdf
- Darvas Ágnes – Farkas Zsombor – Győri Péter – Kósa Eszter – Mózer Péter – Zolnay János (2013): A szociálpolitika egyes területeire vonatkozó szakpolitikai javaslatok. *Esély*, (23), 6, 3–21. http://esely.org/kiadvanyok/2013_6/esely201306.pdf
- Esping-Andersen, Gøsta (2008): Egy gyermekközpontú társadalmi beruházási stratégia. *Esély*, (20), 5, 28–70. http://www.esely.org/kiadvanyok/2008_5/ESPING.pdf
- Farkas Zsombor (2014): *Mezőcsáti kistérség*. A kistérségben élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérése 2014. Budapest: MTA TK. /MTA TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2014/11./ <http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/mezcsat2014keszM.pdf>
- Fekete Attila (2013a): *Hevesi kistérség*. A kistérségben élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérése 2013. Budapest: MTA TK. /MTA TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2013/1./ http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/heves_szf2013_kesz.pdf
- Fekete Attila (2013b): *Sásdi kistérség*. A kistérségben élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérése 2013. Budapest: MTA TK. /MTA TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2013/4./ http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/sasd_kesz_2013.pdf
- Fekete Attila (2014): *Bodrogközi kistérség*. A kistérségben élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérése 2014. Budapest: MTA TK. /MTA TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2014/9./ http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/bodrogkoez_melleklettel.pdf
- Ferge Zsuzsa (2012): Hogyan érinti a családvédelmi törvény a gyermekes családokat? In Ferge Zsuzsa: *Vágányok és vakvágányok a társadalompolitikában*. Budapest: L'Harmattan Kiadó – Könyvpont Kiadó, 199–208.
- Ferge Zsuzsa (2015) Kettő az egyben: Konferencia a magyarországi szegénységről. *HVG*, 2015. február 20. http://hvg.hu/velemenyt/20150220_Ketto_az_egyben_Konferencia_a_magyarorsza
- Ferge Zsuzsa – Farkas Zsombor (2014): A gyerekes családok életkörülményei. In Ferge Zsuzsa – Darvas Ágnes (szerk.): *Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2012–2013*. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület, 71–95. http://gyere.net/downloads/Civil_jelentes_2012-2013.pdf
- Gábos András – Szívós Péter – Tátrai Annamária (2015): Jövedelmi szegénység és társadalmi kirekesztettség jellemzői Magyarországon. In Szívós Péter – Tóth István György (szerk.): *Jól nézünk ki (...?) Háztartások helyzete a válság után*. Budapest: TÁRKI, 44–71. /Tárki Monitor Jelentések 2014./ http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2014_teljes.pdf

- Koltai Luca (2014): Éves jelentés a lakhatási szegénységről – 2013. Budapest: Habitat for Humanity Magyarország. http://www.habitat.hu/files/Lakhatasi_Jelentes_2013_hosszu.pdf
- KSH (2014): A háztartások életszínvonala. 2014. november. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/hazteletszinv.pdf>
- KSH (2015): Szociális segélyezés, 2013. *Statisztikai Tükör*, 2014/143. 2015. február 2. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/szocsegely13.pdf>
- Miniszteri rendelet a szociális nyári gyermekétkeztetés 2014. évi támogatásáról. Budapest: Emmi, 2014. január. <http://www.mjvsz.hu/resourcea/5/j1a3Npn7b1R6jwbuzkjTSMZUF.pdf>
- NTFS – Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia (2011): *Mélyszegénység, gyermekszegénység, romák (2011–2020)*. KIM Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság. Budapest, 2011. november. <http://romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strat%C3%A9gia.pdf>
- NTFS II. – Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. (2014): *Tartósan rászorulóknak, szegény családban élő gyermekek, romák (2011–2020)*. EMMI Szociális és Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság, Budapest, 2014. szeptember. http://www.kormany.hu/download/1/9c/20000/Magyar%20NTFS%20II%20_2%20mell%20_NTFS%20II.pdf
- Pályázati felhívás. Gyerekszegénység elleni program keretében nyári étkeztetés biztosítása támogatására. Budapest: Emmi, 2015. április. <http://www.kormany.hu/download/5/e4/50000/ny%C3%A1ri%20gyermek%C3%A9tkeztet%C3%A9s.zip#!DocumentBrowse>
- Szivós Péter – Tóth István György (szerk.) (2015): *Jól nézünk ki (...?) Háztartások helyzete a válság után*. Tárki Monitor Jelentések 2014. Budapest: TÁRKI, 11–43. http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2014_teljes.pdf
- Tóth István György (2015): Jövedelem-eloszlás 2009–2014 között. In Szivós Péter – Tóth István György (szerk.): *Jól nézünk ki (...?) Háztartások helyzete a válság után*. Budapest: TÁRKI, 11–43. /Tárki Monitor Jelentések 2014./ http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2014_teljes.pdf
- Tóth G. Csaba – Virovác Péter (2013): Nyertesek és vesztesek. A magyar egykulcsos adóreform vizsgálata mikroszimulációs módszerrel. *Pénzügyi Szemle*, (58), 4, 385–400. <http://www.asz.hu/penzugyi-szemle-cikkek/2013/nyertesek-es-vesztesek-a-magyar-egykulcsos-adoreform-vizgalata-mikroszimulacios-modszerrel/toth-virovacz-2013-4.pdf>
- Törvényjavaslat Magyarország 2015. évi központi költségvetéséről (T/1794. sz.) Budapest, 2014. október. <http://www.parlament.hu/irom40/01794/01794.pdf>
- Törvényjavaslat Magyarország 2016. évi központi költségvetéséről (T/4730. sz.) Budapest, 2015. május <http://www.parlament.hu/irom40/04730/04730.pdf>

LANNERT JUDIT

SZÜLŐSEGÍTÉS

A KORA- ÉS KISGYERMEKKORBAN MAGYARORSZÁGON ÉS MÁSHOL

A tanulmányban összefoglalom a koragyermekkori fejlődési szakasz és a koragyermekkori nevelés fontosságát alátámasztó pszichológiai, közgazdasági és szociológiai tudományos érveket, majd bemutatom a szülősegítés európai és hazai gyakorlatát. Ezután összegezem a gyakorinak nem tekinthető, szülőket megcélzó magyarországi kutatások eredményeit is, amelyek azt mutatják, hogy nálunk még kevésbé tekintik partnernek a szülőt, ritkán jelenik meg célcsoportként. A magyar szülők és a gyermeküket gondozó, nevelő szakemberek közötti kapcsolat ráadásul nem tekinthető túl intenzívnek, és gyakran konfliktusokkal terhelt.

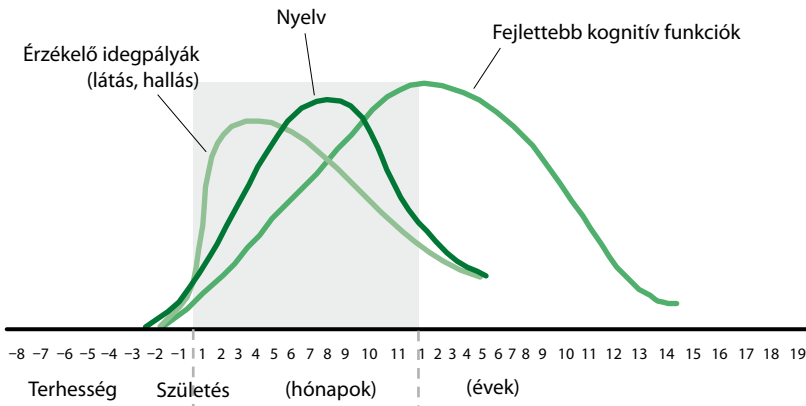
Több tudományág, mint például a pszichológia, neurológia, közgazdaság-tudomány, szociológia, oktatáskutatás is kiemeli a koragyermekkori környezet fontosságát a gyermek fejlődésében és későbbi boldogulásában. A közgazdászok a korai szakaszba való beruházás későbbi társadalmi nyereségét emelik ki, az agykutatás révén pedig egyre többet tudunk arról, hogy a környezet hogyan hat a kisgyermek agyának fejlődésére. Mindegyik tudományág eredménye aláhúzza, hogy az ingergazdag és szeretetteljes környezet alapozza meg azt, hogy a kisgyermekből eredményes tanuló majd boldog felnőtt váljon. Ebben a folyamatban pedig a legfontosabb szereplő – a kisgyermeken kívül – a szülő. A családi gyermeknevelés érzékeny terület, alapvetően a magánszféra területe. A kutatási eredmények viszont egyértelműen rámutatnak arra, hogy a koragyermekkori szakaszba való beruházás különösen megtérül ott, ahol a szülő és gyermeke is hátrányos helyzetű, hiszen a jó alapozással megelőzhetik vagy csökkenthetik a későbbi valószínűsíthető kudarcokat. A beavatkozás sikeressége viszont nagymértékben függ attól, hogy mennyire sikerült a szülőt megerősíteni kompetenciájában. Az állam nem tudja átvenni a szülő szerepét, amennyiben megpróbálja, nem lesz eredményes. A koragyermekkori fejlődés igen komplex folyamat, így annak segítése is komplex megközelítést igényel. Ezt a komplex megközelítést tükrözik az Európában egyre inkább terjedő szülőtámogató programok. Tanulmányomban bemutatom a szülőtámogatás mögött álló elméleti alapokat, valamint a szülőket segítő nemzetközi és magyar programokat, jó gyakorlatokat.

Pszichológiai-neurológiai megközelítés

A kognitív fejlődéssel foglalkozó tudományok és a neurológiai kutatások azt mutatják, hogy a gyermekek bizonyos dolgokat bizonyos korszakokban tanulnak, meghatározott sorrendben, így az agy a különböző funkciókat és készségeket illetően más és más korszakban jár „csúcra”. Az érzelmi kontroll elsajátítása az első életévben történik, négyéves kor után ezen a területen már lelassul a fejlődés. A társas kapcsolati készségek egy- és kétéves kor között fejlődnek nagyot, és utána az agy érzékenysége ezen a területen folyamatosan csökken, és négyéves korra közepes szintre áll be. A nyelv fejlődése terén az agy szintén az egy- és kétéves kor között jár a csúcson, a számolási készségek terén pedig az egy- és hároméves kor közötti korszak a döntő (1. ábra) (OECD 2012).

1. ábra: Az agy fejlődésének érzékeny korai szakaszai

A különböző funkciókért felelős idegsejt-kapcsolatok fejlődésének szekvenciái

Forrás: Nelson (2004), Szilvási (2011).

A legfrissebb neurológiai kutatások kimutatják, hogy a gyermek fejlődése erősen élményfüggő, éppen ezért a fejlesztés sok társas interakciót és strukturált gyakorlást igényel (OECD 2006). A legfontosabb elemek, amit a koragyermekkorú nevelés terén érdemes kiemelni:

- a tanulási kapacitás az első négy évben a legérzékenyebb;
- az interaktív környezet elősegíti az agy fejlődését;
- a tanulás erősen kötődik a szociális-érzelmi fejlődéshez;
- a gyerekek folyamatosan a korábbi élményeken és új információkon alapuló interakciókban építik megértésüket.

A koragyermekkorú szakaszban felhalmozott hátrányok felerősíthetik a későbbi kudarcokat, az előnyök viszont erősíthetik a gyermek kockázatokkal szembeni ellenállását. Az erre utaló *reziliencia* fogalma napjainkra egyre népszerűbb. Egyre

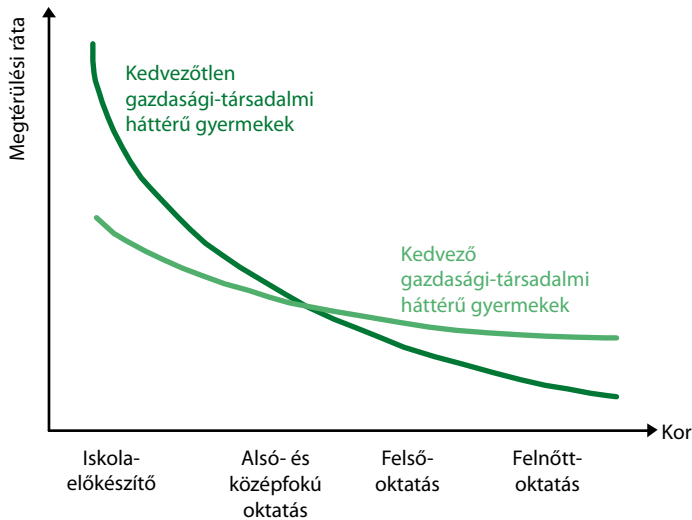
többet tudunk arról, hogy milyen faktoroknak köszönhető, hogy az olyan kockázatokkal – mint például a nyomor, szülői visszaélés, mentális betegség, stressz, erőszak stb. – szemben ellenállóbb valaki. *A legfontosabb védőfaktor, ha a gyermeknek legalább egy stabil és odaadó kapcsolata van a támogató szülővel, gondozóval vagy más felnőtten.* A támogató környezet, az adaptív készségek építése és a pozitív élmények alkotják a reziliencia alapjait, amely így a társadalmi környezet és a fogékony biológiai rendszerek protektív faktorai közötti interakciók sokaságának eredménye (*Supportive...*2015).

A fejlődő gyermek egyaránt kitett a kockázatoknak, de egyben nyitott a védelmező behatásokra. Hatékony beavatkozással meg lehet változtatni a kockázatok és védőfaktorok közötti egyensúlyt, az utóbbi irányba tolva a tendenciákat (Schokoff– Phillips 2000).

Közgazdasági megközelítés

A humán erőforrás minősége és a gazdasági növekedés vagy az egyéni szinten mérhető munkaerő-piaci sikeresség közötti kapcsolat áll az emberitőke-elmélet középpontjában. Fő képviselői (Theodor W. Schultz, Jacob Mincer, Gary S. Becker) a hatvanas évektől vizsgálják, mérik az emberi erőforrásba való befektetés egyéni és társadalmi hozamait. Az elmélet szerint az oktatás, képzés, egészségügyi szolgáltatások stb. mind a humán erőforrásba való befektetésként értelmezhető, és ennek haszna a munkaerő magasabb termelékenységében ölt testet. Ugyanakkor ez az elmélet pusztán a kognitív képességek fejlődésére koncentrál (Surányi 2008), másrészt nem tesz különbséget a kompetenciák fejlődése és azok későbbi megtérülése szempontjából a különböző életszakaszok között. Az oktatásba való beruházás életcikluson át való szemléltetését egy amerikai közgazdásznak, James Heckmannak és társainak köszönhetjük (Heckman–Peter–Klenow 1997). Az oktatásba fektetett összeg megtérülési rátája Heckmann megfigyelése szerint idővel csökken (vagyis az a kisgyermekkorai szakaszban a legmagasabb), a csökkenés pedig kifejezetten meredek a kedvezőtlen gazdasági társadalmi háttérű gyerekek esetén (2. ábra). Az utóbbi azt jelenti, hogy *a koragyermekkorai beruházás megtérülési rátája a hátrányosabb helyzetű gyermekek esetében különösen magas.* Ez a közösségi források felhasználását tekintve intő jel, azt jelenti, hogy az adóforintokat, adóeurókat legjobban a korai szakaszban tudja hatékonyan elkölteni az állam! Ugyanakkor nem jelenti azt, hogy komplett intézményrendszereket kellene így finanszírozni. Helyettük azokat a lehetőségeket, formákat kell támogatni, amelyek segítségével a gyerekek már a korai szakaszban kellőképpen felvérteződnek azokkal a kompetenciákkal, amikre a későbbi boldogulásukhoz szükségük van. Ez hosszú távú szemléletet igényel, hiszen a koragyermekkorai beruházások haszna 20–30 évvel később lesz igazán látható.

2. ábra: Megtérülés az oktatás különböző szintjein

Forrás: EUR-Lex (2006), Cuncha et al. (2006).

A longitudinális mintákon alapuló elemzések egységes tanulsága, hogy a kognitív képességekhez viszonyítva igen erős kapcsolat van a nem kognitív képességek és a későbbi munkaerő-piaci sikerek között, vagyis a munkaerő-piaci siker nem lehet leszűkíteni pusztán a kognitív folyamatokra (Surányi 2008). Erre maga James Heckmann (2011) is felhívja a figyelmet, amikor a hatékony koragyermekkorai fejlesztésről ír. Az Egyesült Királyság koragyermekkorai programjainak értékelése során az alábbi fő megállapításokat teszi:

- A koragyermekkorai beavatkozás annál hatékonyabb, minél hamarabb kerül rá sor.
- A koragyermekkorai programok elsősorban a nem kognitív képességeket fejlesztik, éppen ezért ennek jelentőségét a közgazdasági és szociális kérdésekkel foglalkozók gyakran alulbecsülik.
- A koragyermekkorai programokat elsősorban a hátrányos helyzetű rétegek esetében kell támogatni. A programok lehetnek univerzálisak, de költségvetési támogatást csak a szülői minőséget tekintve legrászorultabbak esetében célszerű nyújtani.
- A koragyermekkorai programoknak nemcsak állami programoknak kell lennie, a nem kormányzati szereplőknek is teret kell adni.

Heckmann (2008) szerint az amerikai társadalom egyre polarizáltabb, és közben tesztekkel méri a kognitív képességeket és teljesítményt, nem vesznek tudomást a fizikai és mentális egészségről, motivációról, szociális érzelmi képességekről, a kitartásról, figyelemről, önbizalomról. Holott az egyik legrégebbi ame-

rikai koragyermekkorai ún. Perry-program értékelése megmutatta, hogy ezeken a területeken tudnak igazán hatékony javulást elérni. A programban 1962 és 1967 között napi két és fél óra foglalkozást és heti másfél órás családlátogatást nyújtottak hátrányos helyzetű gyerekeknek 30 héten át. A kutatók a résztvevőket 40 éves korukig nyomon kísérték, és a kontrollcsoporthoz képest 6–10 százalékos megtérülést mutattak ki. Habár a program a résztvevők IQ-jára nem volt tartós hatással, a *nem kognitív készségek esetén tartós javulás volt tapasztalható, és ez az, ami a résztvevőket sikeressé tette felnőttként* (Heckmann 2011).

A korai beavatkozás közgazdasági értelemben is megtérülést hozó logikája a következő: A korai tanulás értékessé teszi az elsajátított készségeket és felkelti a motivációt a még több tanulásra. A korai szakaszban elsajátított kognitív, szociális és érzelmi kompetenciák ráadásul a későbbi tanulást is hatékonyabbá és könnyebbé teszik, és növelik az esélyét, hogy a tanulási tevékenység ne szűnjön meg idejekorán, hanem éppen ellenkezőleg, az a ma divatos szóhasználattal élve egy életen át tartson. A korai beavatkozás a későbbi beruházások költségeit is csökkenti. A munkaerő-piaci képzések, felnőttek írás-olvasás tanítása, a börtönben nyújtott rehabilitációs programok jóval kisebb megtérüléssel járnak, mint a koragyermekkorai beavatkozások, amelyek – ez fontos –, a szülői nevelés minőségén hivatottak javítani. A már említett Perry-programban a rendszeres családlátogatásnak pozitív hatása volt a szülők életére, és segített megváltoztatni a gyermek kedvezőtlen otthoni környezetét.

A hátrányos helyzetű, veszélyeztetett gyermekek számára indított koragyermekkorai programok eredményessége

A koragyermekkorai programok hatásának értékelése ugyanakkor nem könnyű. Nem véletlen, hogy azok az értékelések tudnak kimutatni valamilyen hatást, amelyek egyrészt nem pusztán a kognitív fejlődést kívánják mérni, másrészt több évtizedekig követve a klienseket, a munkaerő-piaci sikeresség perspektívájában tudják a programokat értékelni. A kisgyermekkorai nevelés fontosságát látva egyre több program irányul erre a szakaszra, de ezek többsége vagy még nem működött ilyen hosszú időtávon, vagy kifejezetten a kognitív készségek mérését helyezte a középpontba, a nem kognitív készségek fejlődésére pedig az értékelés során kevesebb figyelmet fordítottak. Ennek tudható be, hogy sok program esetén zavarba ejtően elmaradnak az átütő eredmények.

A *Biztos Kezdet* kisgyermekkorai program *Sure Start* néven az Egyesült Királyságban a gyermekszegénységet és a gyermekek társadalmi kirekesztettségét kívánja visszaszorítani. A *Sure Start* 1999-ben indult, 2010-ig 500 helyi csoport kezdte el működését. A program a 4 év alatti hátrányos helyzetű gyerekek harmadát érte el. Az éves kimutatások összegzése alapján összességében csaknem négymillió ilyen korú résztvevőt regisztráltak a szolgáltatások. A program két fő iránya a gyermekek szociális és érzelmi fejlődésének elősegítése, egészségének védelme, képesség- és készségfejlesztése, valamint a család mint közösség erősí-

tése, támogatása volt.¹ A Biztos Kezdet program értékelését mindig is nehezítette, hogy maga a program és környezete is állandóan változott. 2005-től például átalakult a program, és a helyi hatóságok (Local Authorities) szerveződtek Sure Start Gyermekközpontokká. Az Országos Biztos Kezdet Program Értékelés (National Evaluation of Sure Start – NESS) 150 Biztos Kezdet térségben 5000 hétévest és családját követte, három időpontban, a gyermek 9 hónapos, három- és ötéves korában mérve a fejlődést. A kontrollcsoport tagjait a Milleneum Cohort Study (MCC) biztosította. Az értékelés 15 dimenzióban mérte a hatást, amikből négyben tapasztaltak szignifikáns pozitív eredményt:

- az anyák kevésbé voltak keménykezűek, mint a program kezdetén;
- a gyermekeiknek ösztönzőbb tanulási környezetet biztosítottak;
- a fiúk számára kevésbé kaotikus otthoni környezetet nyújtottak;
- az egyedül élő vagy munkanélküli szülő és családja nagyobb elégedettségről számolt be.

Ugyanakkor nem találtak mérhető hatást a gyermekek iskolai fejlődésében, szociális vagy viselkedési jellemzőiben és egészségi állapotában. Ezt sokan azzal magyarázzák, hogy 2004-től már mindenkinek elérhetővé váltak az ingyenes óvodai ellátások, és a rászorulóknak 95 százaléka igénybe is vette ezeket. Így nem lehetett mérni a Biztos Kezdet ilyen irányú szolgáltatásainak független hatását.²

A másik nagyszabású, régóta folyó koragyermekkorai program a *Head Start*, amelyik 1965-ben indult az USA-ban, és a gyermekszegénységet kívánta leszorítani azzal, hogy iskola előtti programokat biztosított országszerte. A Head Start értékelése is ambivalens eredményeket hozott, bár a legfrissebb eredmények pozitív hatásról számolnak be (Deming 2009).

A koragyermekkorai programok esetén a valós mérést és értékelést lehetővé tevő randomizált kísérletek nem igazán lehetséges opciók. Egyrészt a programban résztvevők már eleve lehetnek motiváltabbak, másrészt nagy a lemorzsolódás, harmadrészt gyakran a szakmapolitika hamarabb lép, és nem áll fenn a változatlan környezeti hatás. Azon programoknál tudtak mérhető és tartós eredményeket felmutatni, amelyek elég hosszú ideig tartottak, és kellő időt és pénzt szántak az adott célra. A koragyermekkorai programok többségére viszont általában kevés pénzt és időt szentelnek, így azok hatása elmarad, vagy gyakran hatásukat nem is mérik.

¹ A Sure Start értékelési anyagai: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/184073/DFE-RR220.pdf, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/182026/DFE-RR067.pdf, https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/182027/DFE-RR068.pdf (utolsó letöltés: 2015. 07. 15.)

² Report of the Longitudinal Study of 7-year-old Children and Their Families, NESS.

A társadalmi tőke szociológiai megközelítése

A koragyermekkorai szakasz jelentőségét a pszichológiai és közgazdaságtani megközelítés mellett szociológiai megközelítésben is vizsgálhatjuk. A gyermek és szülő kapcsolatát legintenzívebben a kulturális és társadalmi tőke megközelítésben tárgyalja a szociológia. Míg a tárgyi tőke kézzel fogható, az emberi tőke pedig az egyén által elsajátított tudásban ölt testet, addig a társadalmi tőke ilyen értelemben megfoghatatlan, mivel személyek közötti viszonyokban létezik. A társadalmi tőkének több formája lehet, ilyen az emberek egymás iránt érzett bizalma, vagy a társadalmi viszonyokban rejlő információs potenciál, vagy akár a hatékony társadalmi normák, szankciók. A kulturális és a társadalmi tőke közötti megkülönböztetés nem mindig egyszerű. Bourdieu (1998) a kulturális tőke esetében annak három formáját különbözteti meg: (1) a belsővé tett, inkorporált állapotban; (2) a tárgyasult állapotban; és (3) az intézményesült állapotban lévőket. A tanulási, nevelési beruházásoknál szerinte alapvető jelentőségű a „*kulturális tőke transzmissziója a családban*” (uo.), így a képesség vagy tehetség is idő- és kulturális tőkeberuházás terméke. Ennek alapján megtévesztő lehet az iskolai végzettségek mércéjének a képzettség megszerzésének időtartamát tekinteni, hiszen a korai szocializációs szakaszt, a kisgyermekkorai családi nevelés jellegét is figyelembe kellene venni, mint ami elősegítette, vagy mint ami hátráltatta a későbbi tanulási sikereket. A kulturális tőke szimbolikus hatékonysága annak átadásának logikájából ered. A kulturális tőke korai gyerekkortól való felhalmozása csak azokban a családokban mehet végbe akadálytalanul, idővesztés nélkül, amelyek erős kulturális (és egyben társadalmi) tőkével rendelkeznek, tehát ahol az egész szocializációs időszak egyúttal felhalmozási időszak is (uo).

Az oktatáskutatásban James Coleman társadalmi tőke-konceptióját használják leginkább, ami elsősorban a társadalmi tőke szerepét a normák, bizalom, tekintély és társadalmi kontroll közvetítésében, kommunikálásában látja. Akárcsak a tőke egyéb formáinak esetén, a társadalmi tőke is egy olyan erőforrás, amire a gyermek, tanuló támaszkodhat és növelheti vele a teljesítményét (Coleman, 1998), megkönnyítheti a felfele mobilitási útját (DiMaggio–Mohr 1985) vagy gazdaságilag profitál belőle (Lin 2001). A társadalmi tőke elsősorban a közösségi kapcsolatokra összpontosít, és ezek által termelődik. Coleman kétféle módját különbözteti meg annak, hogy a szülői involváltság hogyan növeli a család és a gyermek társadalmi tőkét. Az egyik a szülő és gyermek, a másik pedig a szülő és a gyermek nevelője, pedagógusa közötti kapcsolat. Coleman szerint a felnőttek barátsága és hálózata egyfajta generációk közötti összezárást alkot, a szülők vagy a szülő és pedagógus közötti összezárás a gyermek körül pedig a gyermeket óvja, és pozitívan hat a fejlődésére. Ahol ez kialakul, ott a szülők megbeszélnek a gyermekkel történeteket, és hamar konszenzusra jutnak a nevelést illetően. Coleman megközelítésének négy alapköve:

- A társadalmi tőke több aspektusból is fontos a gyerekeknevelés során. Egyrészt igen fontos a felnőtt és a gyermek közötti kapcsolat intenzitása, másrészt *fon-*

tos a gyermeket nevelő felnőttek közötti kapcsolat, harmadrészt e szerkezet időbeli állandósága. A család társadalmi tőkéje nem feltétlen függ össze szorosan a család kulturális tőkéjével, a szülők iskolázottságával.

- **A társadalmi tőke** nemcsak két pólus közötti intenzív kapcsolat vagy információcsere, de *maga a hálózat*. Ez a kapcsolatrendszer a gyermek szempontjából akkor él, ha a szálak összeérnek, vagyis a hálózat összezár.
- A kapcsolatrendszer, vagyis az ebben megtestesülő társadalmi tőke tehát elterjedhet (1) intenzitásában (szoros, gyakori kapcsolat; illetve erős vagy gyenge kötés); (2) az így mozgósítható erőforrások mennyisége szerint (információ, anyagi javak, hitel, protekció); és (3) aszerint, hogy mennyire érnek össze a kapcsolatok (multiplikátor hatás); valamint (4) a kapcsolat stabilitása, időt állósága szerint.
- **A társadalmi tőke közjóság jellegű**. Míg az anyagi javak és a kulturális tőke egyénhez köthető, és mások egyértelműen kizárhatóak azok birtoklásából, addig a társadalmi tőke, lévén az emberek közötti viszonyrendszer, az emberi cselekvés melléktermékeként jön létre (Coleman 2000, Lannert, 2004).

A társadalmi tőkét tehát Coleman (1988) a szereplők közötti kapcsolatból áramló pozitív erőként tételezi. Hasonlóképpen vélekedik Putnam (1995) is, aki a társadalmi tőkének a társadalmi szervezetek olyan jellemzőit tekinti, mint a hálózatok, normák és bizalom, amelyek megkönnyítik a közjó érdekében végzett koordinációt és az együttműködést. A társadalmi tőke-megközelítés kritikusai ugyanakkor azt vetik fel, hogy a gyermekek hiányoznak a képből, a társadalmi tőke elsősorban felnőttek közötti erős vagy gyenge (kötéseket) kapcsolatot tételez. Csak nemrégiben kezdett el foglalkozni az új szociológia a gyermekkorral. Ennek kapcsán a gyermekek egymás közötti, valamint a gyermek és felnőtt kapcsolata is vizsgálat tárgya, azzal a felismeréssel együtt, hogy nem pusztán a felnőtt hat a gyermekre, de fordítva is fennáll ez a hatás, és a normák, elvárások e kölcsönhatásban alakulnak. A legfrissebb kutatások próbálják a családi kapcsolatrendszerét a gyermek oldaláról közelíteni (Leonard 2005).

Pozitív szülőseg

Mind a 21. századra megváltozott körülmények (a hagyományos családmódel felbomlása, globalizáció, technológiai változások), mind a már említett tudományos eredmények indokolják azt, hogy a család és az állam kapcsolatát újragondoljuk. Korábban a koragyermekkorai nevelés elsősorban a család feladata volt, az állam a korai szakaszban elsősorban az egészségügyi intézmények révén jelent meg a horizonton, illetve a kisgyermekkorai nevelési intézmények biztosításával, amivel elsősorban a szülők munkaerő-piaci részvételét volt hivatott biztosítani. A múlt század második felétől egyre inkább megerősödtek az emberi jogi, gyermeki jogi mozgalmak, amely folyamat az ENSZ közgyűlése által 1989. november

20-án elfogadott Gyermekjogi egyezményben teljesedett ki.³ Az egyezmény az ún. 3P (Protection-Provision-Participation) modellt követi a gyermekek jogainak érvényesítése érdekében. Magyarország 1990-ben írta alá a Gyermekjogi egyezményt, és az 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdette ki. Így annak rendelkezései a hazai törvényekhez hasonlóan hatályos és érvényes (*Kézikönyv...* 2010).

Az emberjogi megközelítés mellett ugyanakkor napjainkra egyre inkább előtérbe kerül a gyermek intellektuális és szociális készségeit maximálisan fejlesztő környezet. A gyermek fejlődését a gyermek és környezete közötti folyamatos dinamikus interakciók eredményeként tekintik, ahol azok pozitív jellege fontos motorját jelenti a gyermek fejlődésének (Bronfenbrenner–Morris 2006). Az otthoni környezet minősége tehát nagyon fontos, ugyanakkor azt, hogy mi is ez a minőség és hogyan érhető el, a tágabb környezet is befolyásolja. Ezt tükrözi Bronfenbrenner ökológiai modellje, amelynek forrása a weberi megértő szociológia és a holisztikus etnográfia. E megközelítés szerint a társadalomtudományok célja nem az általános törvényszerűségek feltárása természettudományos módszerekkel, hanem jóval inkább a magyarázni kívánt jelenségeknek a konkrét kontextusában való értelmezése (Szitó 1991). Így egy gyermek egyaránt beágyazódik a mikrorendszerbe (család, iskolai osztály), a mezorendszerbe (koragyermekkori nevelési intézmény, iskola), valamint az őt körülvevő lakóhelyi szociokulturális környezetbe (exorendszer), amely a kultúra és társadalom mint makrorendszer része is egyben (Bronfenbrenner 1979).

A szakértők közt egyetértés van abban, hogy a gyermek kapcsolatainak a minősége befolyásolja legjobban a gyermek jóllétét. A gyermek a környezettel interakcióban tanul, a szülőkkel, családtagokkal, társaival és a gondozókkal, nevelőkkel való kapcsolata nagy hatással van a gyermek érzelmi, szociális és kognitív fejlődésére. Az előnyösebb helyzetben lévő családokban több lehetőség van a fontos készségek és kompetenciák elsajátítására, az ezekre pozitívan ható különféle szolgáltatásokhoz való hozzáférés révén is. Mégis, kutatások azt mutatják, hogy a legfontosabb a gyermekekre érzékeny és fogékony szülői magatartás, ami, minél hátrányosabb a környezet, annál jótékonyabb hatást fejthet ki a gyermek fejlődésére (Bronfenbrenner–Morris 2006). Az alacsony gazdasági-társadalmi státusz viszont gyakran olyan tényezőknek tudható be (adósság, szegényes lakókörnyezet, rossz lakhatás stb.), amelyek megnehezítik, hogy a szülő gyermekéhez érzékenyen és fogékonyan viszonyuljon a nehéz mindennapokban.

Éppen ezért tűzte a pozitív szülőséget az Európai Unió is zászlójára.⁴ Az Európa Tanács által szorgalmazott pozitív szülőséget támogató szakpolitikák kialakításához 2006-ban megfogalmazták az alapvető elveket és feltételeket. Ezek szerint a szülői feladatok gyakorlása egyfelől egy privát tevékenység, a család belügye, és saját döntése szerint valósul meg. Másfelől a közpolitikáknak feladata

³ <http://unicef.hu/gyermekjogi-egyezmennyrol> (utolsó letöltés: 2015. 07. 15.)

⁴ http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/enfance/Positive%20Parenting%20Hungarian_Shortened%20version.pdf (utolsó letöltés: 2015. 07. 15.)

e tevékenység támogatása, olyan struktúrák és szolgáltatások kialakításával, amelyek a szülők számára lehetővé teszik

- a gondoskodást – a gyerekek szeretet, elfogadást és bizalmat, biztonságot jelentő szükségleteinek kielégítését;
- rendszer- és iránymutatást – a gyerekeknek biztonságot kell nyújtani, előrelátható és ismert rendszer és a szükséges határok kijelölésével és betartatásával;
- a gyermek elismerését – meg kell hallgatni a gyerekeket, és értékelni őket mint önálló, jogokkal felruházott személyiségeket;
- a megerősítést (empowerment) – erősíteni kell a gyerekek kompetenciáit és önkontrollképességét;
- az erőszakmentes nevelést – kizárni a testi fenyítés és lélektani bántalmazás, megalázó büntetés minden formáját. A testi fenyítés a gyermeki jogok megsértését jelenti, mert nem tiszteli a gyerek fizikai integritását és emberi méltóságát.⁵

Ez a megközelítés eltér a hagyományos szocializációs elméletektől, amelyek elsősorban a szülői tekintélyt és nem a felelősséget hangsúlyozták. Az első megközelítés a szülő felől közelít, a második a gyermek felől. A korábban domináns nézet az volt, hogy a gyermeket a környezet felől áramló egyirányú befolyások, valamint az értékek és hitek nemzedékek közötti átadása révén megvalósuló utánzási és internalizálási folyamat alakítja. Ennek következtében meglehetősen statikusan közelítették meg a gyermeket. *A mai elmélet a szocializációt a szülő és gyermek közötti folyamatos közös adaptációs folyamatként értelmezi* (Rodrigo 2010).

A társadalomban sokféle egyenlőtlenség létezik, ezek át- meg átszövik a társadalmi struktúrát. Éppen ezért a gyermeknevelés terén nem pusztán a leghátrányosabb helyzetűekre, de az egyéb dimenziókban fellelhető egyenlőtlenségekre is koncentrálni kell. Az *arányos univerzalizmus* (proportionate universalism) az egyik válasz erre. Az ún. Marmot-jelentés használja először ezt a kifejezést, ami alatt azt érti:

„Nem elég csak a leghátrányosabb helyzetűekre koncentrálni az egészségügyi egyenlőtlenségek terén. Ahhoz, hogy az egészség terén leküzdjük a társadalmi lejtő meredekségét, a beavatkozásnak univerzálisnak kell lenni, de az adott hátrányos helyzettel arányosan intenzitással és mértékkel.”
(*Fair Society...* 2010)

Egy kicsit másképpen fogalmazva, de hasonló értelemben: progresszív univerzalizmusnak nevezi ezt a megközelítést az európai szülőttámogatásokat összehasonlító jelentés (*Parenting support...* 2013). Ennek értelmében a családokat segítő támogatásoknak mindenki számára elérhetőnek kell lenniük, de több se-

⁵ http://www.coe.int/t/dg3/children/corporalpunishment/pdf/PositiveParentingBrochure_en.pdf (utolsó le-töltés: 2015. 07. 15.)

gítségét kell kapniuk azoknak, akik jobban rászorulnak. Ezt tekintik a leghatékonyabb és legkevésbé stigmatizáló szolgáltatási formának. A vizsgálat főbb eredményei szerint ugyanis a szülőknek nyújtott szolgáltatások esetében szükség van a kliensbarátabb megoldásokra, a szolgáltatások stigmatizáló jellegének megelőzésére, mivel a szülők egy része azért nem fordul segítségért, mert nem akarja, hogy „rossz szülőként” definiálják, illetve sokan azt gondolják, hogy csak a súlyosan veszélyeztetett, szociálisan deprivált családoknak van szüksége ilyenfajta segítségre. A készségfejlesztő módszereknek kell dominálniuk a kínált programok esetében, és nem a hiányokra, gyengeségekre fektetni a hangsúlyt, mert ezek nem a szülők meglévő erősségeire építenek (Herczog 2013).

A szülőtámogatások (parenting support) az a terület, ahol az állam ugyan segítséget nyújt, de tiszteletben tartja a szülőnek a gyermeknevelésben betöltött elsődleges szerepét, és nem akarja sem a szülőtől átvenni ezt a feladatot, sem őt irányítani. A terület egyik legismertebb szakértője szerint:

„A szülők támogatása egy sor olyan tevékenységet jelent, mint az információk nyújtása, támogatás, képzés, tréning, tanácsadás és más lehetőségeket vagy szolgáltatásokat, amelyek arra irányulnak, hogy befolyást gyakoroljanak annak érdekében, hogy a szülők értsék a feladatukat és képesek legyenek szülői szerepüknek megfelelni. Közös célkitűzés, hogy a gyermekek és fiatalok sikeresebbek legyenek (az esetek egy részében, ez igaz a család egészére), szolgáltatások nyújtásával, amelyek ismereteket, támogatást és akár átképzést nyújtanak a szülőknek.” (Daly 2011)

Szülőtámogatás Európában

Az Európai Bizottság külön szakmapolitikai javaslatokat adott ki a szülőtámogatásról (*Parenting support...* 2013). A Bizottság a szülőtámogatást olyan szolgáltatásnak tekinti, amely arra irányul, hogy a gyermek fizikai, érzelmi és szociális szükségleteire irányuló szülői készségeket és gyakorlatokat segítse. Európában a szülőtámogatást egyben a tanulói teljesítmények növelése érdekében, valamint a szegénység és társadalmi kirekesztés elleni küzdelemben is hatásos eszköznek tartják. A szülőtámogatásokban egyre inkább teret nyer az egészségügyi, szociális és oktatási integrált szemlélet, amiket gyakran gyermekközpontok és családi információs központok szolgáltatásaiban, programjaiban is tetten lehet érni. Számos országban a jogalkotásban is megjelenik a szülőtámogatás. Ugyanakkor számos dilemmát is felvet a szülők ilyen irányú segítése, mint például:

- a szülők oktatása vagy a szülő és gyermek közötti intim kapcsolat tiszteletben tartása;
- gyermekközpontú vagy szülői igényekre koncentráló beavatkozás;
- paternalizmus versus megerősítés;

- a többségi támogatása vagy a különbözőségek elismerése;
- tényekre alapozó gyakorlat vagy rugalmasság.

A szülőtámogatásokról viszonylag kevés tényalapú ismeretünk van, ezt a hiányosságot próbálja több szervezet is kezelni. Az Eurofound által menedzselte nemzetközi összehasonlító jelentés vagy a különböző új szerveződések ezen a területen (European Platform for Investing in Children, RAND Europe) számos új információval szolgálnak. A legnépszerűbb, több országban is elinduló standardizált programok a következők:

A *Marte Meo módszer* 1987-ben Hollandiában hozták létre, és azóta 30 országban alkalmazzák. Az indító szikrát egy szülő élménye adta, aki látva, hogy sérült gyermekével milyen értő módon foglalkozik a szakember, úgy vélte, hogy ezt a tudást a sérült gyermeket nevelő szülőknek is el kellene sajátítania. Ezért ez a program a gyermekre irányuló egyéni, korai intervenciók jellegű fejlesztési program, amely szülő és szakember együttesében valósul meg.

A *Három P program* (Positive Parenting Programme) Ausztráliából indult, és a gyermek korától függően öt különböző szakaszt különböztet meg. A program általános célja, hogy erősítse a szülői autonómiát azáltal, hogy kompetenssé teszi őket gyermekeik viselkedési problémáinak megoldásában.

A *HIPPY* (Home Instruction for Parents of Preschool Youngsters) programot Izraelben fejlesztették, és azoknak a szülőknek nyújt segítséget, akik 3–5 éves gyermekeiket otthon szeretnék tanítani. A program során különböző foglalkoztatócsoportot kínálnak, és családlátogatásra és csoportos megbeszélésre is sor kerül.

A *Home Start* (Otthon segítünk) az egyik legnagyobb és legrégebben futó program az Egyesült Királyságban, ahol szociális segítséget nyújtanak a kisgyermekes családoknak. A kiképzett önkéntesek meglátogatják otthon a családokat, és praktikus tanácsokkal próbálják az ifjú szülőkre helyeződő stresszt oldani.

Az Egyesült Királyságban a másik nagyszabású koragyermekkorai program a *Sure Start* (Biztos Kezdet) program. Ez elsősorban a hátrányos térségekben az inklúziót is segítő gyermekház-szolgáltatást jelent, ahol a koragyermekkorai nevelés, egészségfejlesztés és a családsegítés innovatív kombinációja révén a családokat aktívan bevonják. Magyarországon is fut a Biztos Kezdet program, ennek helyszíne a Gyerekház. 2009 őztől folyamatosan nyitottak meg és kezdték el működésüket a Biztos Kezdet gyerekházak, 2015 első felében mintegy 150 gyerekház működött. Minden házban egy vezető és egy-két további munkatárs dolgozik. A gyerekház vezetőjétől elvárt, hogy felsőfokú végzettsége legyen, az egyik munkatársa minimum érettségizett, a másik munkatárs pedig minimum 8 általános iskolai végzettségű legyen, és a szegénységben élő családokat közvetlenül ismerjék. A Gyerekház biztonságos, a kisgyermekkorai fejlődést támogató személyes és tárgyi környezetet biztosít, ahol a feladatra felkészített munkatársak segítik a gyerekek spontán és szervezett játéktevékenységét a szülők aktív bevonása mellett. A Gyerekház célja elsősorban nem a gyerekek napközbeni ellátása, hanem a szülő-gyerek kapcsolat erősítése, a szülővel való együttműködés a gyerek opti-

mális fejlődésének érdekében. A Gyerekház szolgáltatásai a település/településrészes valamennyi 0–5 éves gyereke számára elérhetőek és térítésmentesek.

A *Good Start* (Egy jó kezdet). A 24 hónapig (2010 júniusától 2012 júniusáig) tartó, csaknem 2 millió euró költségvetésű program – a helyi adottságokhoz alkalmazkodó mintaprojektek révén – Szlovákiában, Romániában, Macedóniában és Magyarországon összesen 16 településen valósult meg. Célja a négy országban több mint 4 ezer kisgyermek és családjuk eredményes bevonása és támogatása volt. Az egyik, a „Meséd” címet viselő komponens a jelentkező édesanyák olvasási, írási és kommunikációs képességeit fejleszti mesék felolvasásán, informális oktatáson keresztül kilenc hónapon át. Emellett felkészíti őket az óvodáztatással kapcsolatos feladatokra és az egészséges életmódra történő nevelésre. A 12 „Meséd” csoportban közel 170 anya vett részt, és másodlagos haszonélvezőként mintegy 500 roma gyermek is részesült a programból. Egy év leforgása alatt több mint 5 ezer mesekönyv talált gazdára a programban résztvevők otthonaiban, minikönyvtárak jöttek létre, s ezáltal bekerült a családok életébe a könyv és az olvasás kultúrája.

Az *Erős szülők – erős gyerekek* (Starke Eltern, Starke Kinder) Németországban a Családügyi Minisztérium által a gyermekjogok védelme érdekében indított program volt, ami mára a német nyelvterületen a szülők számára kiterjedt témákban kínál kurzusokat, tréningeket.

A *Családi Csoport Konferencia* Új-Zélandon 1989-től működő program, amely a fiatalkori elkövetőket próbálja visszatérteni a helyes útra úgy, hogy az összes érintettet (elkövető, áldozat, család, szakember, helyi közösség) összehozza, és együtt próbálják értelmezni a helyzetet és kiutat találni belőle.

Szülőtámogatás Magyarországon

Magyarországon több szinten és formában is folyik szülősegítés, szülőtámogatás mind a veszélyeztetett családok, mind a középosztálybeli szülők számára. Az állami szolgáltatások átláthatóbbak, míg a rendkívül színes civil kínálati paletta természeténél fogva kevésbé. A szülősegítés még nem kiforrott fogalom Magyarországon, sokan sokfélét értenek alatta. Alapvetően a szülősegítés hazánkban is a szülők kompetenciáinak erősítését és ezáltal szülői szerepükben való megerősítését jelenti. A szülőkre irányuló ilyen segítségnek egyaránt hordoznak oktatási, egészségügyi és szociális dimenziókat. Ugyanakkor a szülőtámogatás kormányzati politikába emelését alapvetően befolyásolja, hogy a szakmapolitika éppen mit gondol fontosnak és mennyi eszköz/forrás van rá. Míg a rendszerváltás előtt az egészségügyi szemlélet volt erős, addig a rendszerváltás elején a gyermekjogi szemlélet, majd mára leginkább a demográfiai csökkenés miatt felerősödött a hagyományos családmodell és annak elsősorban népességszám biztosító funkciója. Ennek és a *kádári kor paternalista hagyományainak is betudható, hogy a szülő a periférián jelenik meg, elsősorban civil kezdeményezések esetében lesz célzott cso-*

porttá is. A méltányossági és demográfiai problémák, párosulva az állandó forráshiánnyal, általában odavezetnek, hogy a nagy ívű elképzelések ellenére – az állam szintjén – igazából csak tűzoltásra futja (Lannert–Németh–Sinka 2012).

A civil szülő támogató formák mindazonáltal igen sokfélék, egyaránt van köztük elsősorban tájékoztató, informáló jellegű vagy közösségi, klubszerű kezdeményezés. A magyarországi szülő támogatás főbb megjelenési formái egy, a Eurofound számára készített magyar háttér tanulmány szerint (uo.):

- szülőklubok (Szülők háza, FSZK szülősegítő klubja stb.);
- tájékoztatás, informálás (portálok, broszúrák);
- edukáció (Szülők Akadémiája, védőnő, Biztos Kezdet, Good Start programok);
- közösségi portálok (Babanet-Kölöknet, Babaszoba stb.);
- egyesület, érdekképviselet (NOE, Szülőnek lenni program);
- tanácsadás, tréning (családterápia, online tanácsadás);
- közvetlen segítségnyújtás („Otthon segítünk”);
- gyerekbarát, szülőbarát attitűd, szemlélet megjelenése az intézményrendszerben (bababarát kórház, szülők involválása az oktatási intézményekben stb.).

Eredetüket és formájukat tekintve többféle geozist is láthatunk. Van, ahol az adott lokális területen az alulról jövő igények civil támogatásra találnak, illetve az adott települési intézményrendszer, önkormányzat felkarolja azokat. Máshol a már kipróbált, bevált, külföldi jó gyakorlatokat honosítanak meg, vagy több jó gyakorlategemet ötvöznek; esetleg a meglévő intézményrendszerben általában egy kompetens és aktív vezető révén szolgáltatásokat nyújtanak a szülőknek. Egyre jellemzőbb az is, hogy az online csatornákon keresztül a szülők széles (felhasználó/online) rétege szakértői, illetve kortárs (peer) támogatáshoz jut, és megjelentek a szülőtréningek piaci alapon.

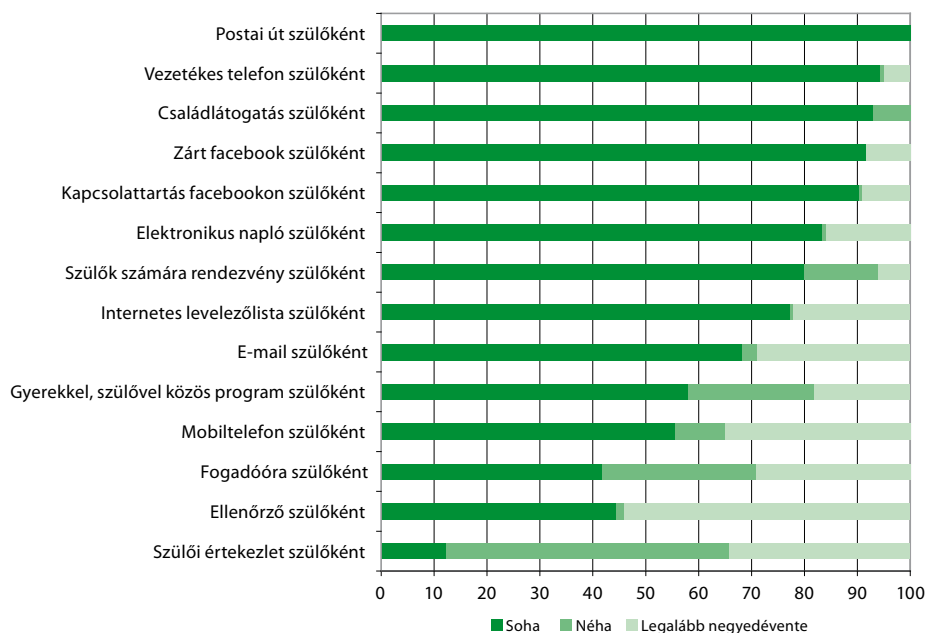
A szülőkire irányuló magyar kutatások

A szülőkire vonatkozóan nem sok magyarországi kutatást találhatunk. Egy, a kora intervenciós rendszer feltérképezését megcélzó kutatás (Kereki–Lannert 2009) során a szülőket is megkérdezték. A kutatás eredményei azt mutatták, hogy a szülői válaszadók majdnem egyötöde elégedetlen volt a várandósság alatti jelzéssel. A megkérdezettek több mint 40 százaléka vagy nem kapott megfelelő jelzést az egészségügytől, vagy nem időben kapta azt. A szülők az intézményes egészségügyi ellátásból kikerülve elsősorban magukra számíthatnak, onnantól kezdve ők maguk, a család, ismerősök gyakrabban fedezik fel a problémát, mint akár a háziorvos, akár a védőnő. A védőnő és a házi gyermekorvos közötti kapcsolat-tartás több szempontból nehézkes. A védőnők leginkább a szabad orvosválasztás következményének tartják a megfelelő együttműködés lazulását. Ugyanakkor a védőnők szerint a házi gyermekorvosok látják el legjobban a szülők tájékoztatásának a feladatát.

Egy másik, a szülők és pedagógusok kommunikációját górcső alá vevő kutatás (Lannert–Szekszárdi 2015) azt találta, hogy a szülők és pedagógusok közötti kommunikáció a középfokra elszemélytelenedik és elfogy, ezzel együtt a kapcsolat megítélése is rosszabb lesz. A szülők inkább pártolják a modernebb kommunikációs formákat (internetes levelezőlista, e-mail), de gyakran időmegtakarítás céljából. A hagyományos formák (szülői fogadóóra, ellenőrző) a leggyakrabban érintkezési formák, megítélésük is a legmagasabb. Ugyanakkor *a szülők 40 százaléka a szülői értekezleten kívül nem igazán lép kommunikációba a pedagógussal* (uo.). A szülői értekezlet kiüresedését mutatja egy másik, a szülők és az intézményes nevelés kapcsolatát vizsgáló kutatás is (*Szövetségben* 2012).

Az online vizsgálat adatai azt jelzik, hogy a szülők több mint fele egyáltalán nem él a létező kommunikációs formák többségével. Emellett csak negyedévente, legfeljebb félfévente kerül sor közöttük kommunikációra, a szülők és pedagógusok közötti kapcsolat tehát nem mondható intenzívnek (*3. ábra*). A kommunikáció többnyire kimerül a szülői értekezlet–ellenőrző–fogadóóra hármásában. A legaktívabb kommunikáló a pedagógus mint pedagógus, őt követi a pedagógus mint szülő, és a sort a nem pedagógus szülő zárja valamennyi területen.

3. ábra: A kommunikáció gyakorisága formánként, minden szülő, akinek van iskolás gyereke, $N = 620$ (%)

Forrás: Lannert–Szekszárdi (2015).

Az online vizsgálat eredményei is azt mutatják, hogy minél idősebb a gyerekek, annál kevésbé aktív a szülő a pedagógussal való kommunikációban. Még

a korszerűbb formák is inkább az általános iskolában jellemzők. A középfokra szinte teljesen elszemélytelenedik a szülő és pedagógus kapcsolata. Ezt akár tekinthetnénk az életkorral járó normális folyamatnak, hiszen természetes, hogy egy középiskolás már nem áll olyan fokú szülői kontroll alatt, mint korábbi életszakaszában, itt az ideje, hogy ő maga is több felelősséget vállaljon saját dolgaiért. Ez önmagában mégsem elégséges magyarázat, hiszen a kutatás eredményei azt mutatják, hogy az életkor előrehaladtával fokozatosan romlik a pedagógussal való kapcsolat szülői megítélése is. Az óvodában még 4,53, általános iskolában 4,14, a középfokon már csak 3,68 átlagpontoszámot ért el a kapcsolat minősége az öt-fokú skálán.

Az újszerű, Európa más országaiban elterjedt szülőttámogatási formák szinte egyáltalán nem ismertek a magyar iskolákban. Különösen a középiskolák azok, amelyek kifejezetten szegényesek ezen a téren. Habár az általános iskolákban a válaszolók egyötöde érzelékel valamilyen iskolaszintű vagy szülői munkaközösségen kívüli szülőszervezetet, a szülők bevonása a döntésekbe jóval ritkább, és szülőtréning vagy szülőklub szinte nem is létezik (1. táblázat).

1. táblázat: A különböző nem tipikus szülőttámogató formák előfordulása az iskolákban, $N = 1469$ (%)

Van-e az iskolában...?	Általános iskola	Középiskola
Tréning szülők számára	3	1
Szülőklub	3	1
Iskolaszintű szülőszervezet	22	11
Szülőszervezet szmk-n kívül	20	7
Szülők bevonása pedagógiai iskolai döntésbe	10	5
Szülői alapítvány	12	5

Forrás: Lannert–Szekszárdi (2015).

Arra a kérdésre, hogy milyen formában venne részt még a szülő-pedagógus kommunikációban, 15 százalék adott értékelhető választ. A válaszadók elsősorban többsége, 60 százalék közös programokat szervezne, 17 százalék szeretne nagyobb beleszólást az iskola ügyeibe, 10 százalék szülőtréningeken venne részt, vagy az iskolai tereket csinosítaná. Ez utóbbi arány az egész mintának csupán egy százaléka. Arra, hogy milyen lehetőséget látnak a kommunikáció javítására, a vizsgálat résztvevőinek mindössze 16 százaléka válaszolt. A válaszolók majdnem fele több személyes kommunikációval javítana a helyzeten, 18 százalék említette itt is a közös programok szervezését. 12 százalék az online lehetőségek jobb kihasználásában lát lehetőséget, öt százalék strukturális feltételeket említett, mint például a pedagógusok fizetésemelése. Majdnem egyötödük igényelte a szemléletváltást, de jellemző módon a pedagógusok a szülők, a szülők pedig a pedagógusok atti-

tűdjén változtatnának. Csak egy válaszoló volt, aki mindkét fél iránt támasztana ilyen igényt!

Összegzés

A fogantatástól a harmadik életévig tartó idő nagyon fontos szakasz a kisgyermek életében, az ekkor zajló folyamatok alapvetően meghatározzák a későbbi iskolai és munkaerő-piaci részvétel sikerességét. A koragyermekkor vizsgáló különböző diszciplínák kutatói egybehangzón állítják, hogy ebben a folyamatban a kisgyermek és az őt nevelő felnőttek közötti kapcsolatok minősége kiemelkedő jelentőségű. Ott, ahol ezek a kapcsolatok gyengék, töredezetek vagy a környezet nem támogatja, segíti azokat, ott érdemes minél előbb segítséget nyújtani. Az ún. koragyermekkor beavatkozás ugyanakkor nem jelentheti azt, hogy a szülő helyett vagy éppen ellene végzi el a gyermeknevelés feladatát az állam. Mint ahogy pusztán a koragyermekkor ellátórendszer bővítése sem jelent feltétlenül megoldást, amennyiben maga a szolgáltatás minősége nem megfelelő, és a szülőt nem erősíti meg pozíciójában. A „pozitív szülőség” jegyében egyre több szülőtámogató program jött létre szerte a világon, és nálunk is. Ezek fókuszában egyértelműen az áll, hogy a gyermekeket kompetens és autonóm szülők neveljék, és ehhez a segítséget a szülőkkel partneri viszonyban nyújtják. Ez egyben azt is feltételezi, hogy a szülők és a koragyermekkor nevelés szakemberei között megfelelő az együttműködés. Találunk erre jó példákat nálunk is, de a témában elérhető kutatások alapján azt mondhatjuk, hogy a szülők és a gyermekeiket nevelő pedagógusok között ma Magyarországon a kommunikáció vagy igen gyér, vagy meglehetősen konfliktusos. Ahhoz, hogy ezen a téren elmozduljunk, a pozitív szülőség gondolatát be kellene emelni a szülőkről szóló társadalmi diskurzusba és ezt a megközelítést kellene erősíteni az állam, a koragyermekkor nevelés szakemberei és a civilek közötti kooperáció révén.

Irodalom⁶

- Becker Garry. S. (1964): *Human Capital. A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*. The University of Chicago Press. <http://www.press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/H/bo3684031.html> (belül nincs)
- Bourdieu, Pierre (1998): *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Budapest: Új Mandátum.

⁶ A megadott internetes hivatkozások letöltésének dátuma a kézirat lezárásának időpontja (2015. 07. 15.)

- Bronfenbrenner, Urie (1979): *The ecology of human development*. Experiments by nature and design. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, Urie – Morris, Pamela A. (2006). The bioecological model of human development. In *Handbook of Child Psychology*. Vol. 1. New York: John Wiley & Sons Inc., 793–828.
- Coleman, James S. (1998): Társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: Aula.
- Coleman, James S. (2000): *Foundations of Social Theory*. Cambridge–London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Cunha, Flavio – Heckman, James J. – Lochner, Lance – Masterov, Dimitriy V. (2006): Interpreting the Evidence on Life Cycle Skill Formation. In Hanushek, Eric A. – Ichim, Finis (eds.): *Handbook of the Economics of Education*. Amsterdam: North-Holland, Chapter 12. http://jenni.uchicago.edu/papers/Cunha_Heckman_etal_2006_HEE_v1_ch12.pdf
- Daly, Mary (2011): *Building a coordinated strategy for parenting support*. Council of Europe. http://www.google.hu/url?url=http://ec.europa.eu/social/BlobServlet%3FdocId%3D7986%26langId%3Den&rct=j&frm=1&q=&esrc=s&sa=U&ved=0CBoQFjABahUKewiE1NvHxN_GAhVBkhQKHeUqAME&usq=AFQjCNGIdbqACZh6FvH4E0XH M73cytBipw
- Daly, Mary (2012): *Parenting support policies in Europe: Typologies and trends*. Draft Paper presented at Oxford Social Policy Seminar Series, 16 February. (belül nincs)
- Deming, David (2009): Early Childhood Intervention and Life-Cycle Skill Development: Evidence from Head Start. *American Economic Journal: Applied Economics*, (1), 3, 111–134.
- DiMaggio, Paul – Mohr, John (1985): Cultural capital, educational attainment, and marital selection. *American Journal of Sociology*, (90), 6, 1231–1261.
- EUR-Lex (2006): *Efficiency and Equity in European Education and Training Systems*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:c11095>
- Fair Society, Healthy Lives (2010). The Marmot Review. Strategic Review of Health Inequalities in England post-2010. <http://www.instituteofhealthequity.org/Content/FileManager/pdf/fairsocietyhealthylives.pdf>
- Heckmann J. James (2008): Schools, Skills, and Synapses. *Economic Inquiry*, (46), 3, July, 289–324. http://jenni.uchicago.edu/papers/Heckman_2008_EI_v46_n3.pdf
- Heckmann, J. James (2011): *Effective Child Development Strategies*. Prepared for the pre-K debates-current controversies and issues Baltimore. University of Chicago. https://heckman.uchicago.edu/sites/heckman2013.uchicago.edu/files/uploads/Heckman_2010_Effective%20Child%20Devel%20Strategies.pdf
- Heckman, James – Peter J. – Klenow, J. (1997): *Human Capital Policy*. University of Chicago, Mimeo.

- Herczog Mária (2013): *Szülőtámogatás az európai országokban*. Előadás az „Értjük egymást?” Kölöknet konferencián, Budapest. <https://www.koloknet.hu/files/12/ppt0000005.pdf>
- Kereki Judit – Lannert Judit (2009): *A korai intervenció intézményrendszer hazai működése*. Kutatási zárójelentés. Budapest: Társki-Tudok. http://www.fszk.hu/opi/szolgalattas/korai-intervencio/FINAL_0302_MODOSITOTT_Zarotanulmany_KORINT.pdf
- Kézikönyv a Gyermekjogi Egyezmény alkalmazásához*, Budapest: Csagyi, 2010 http://www.csagyi.hu/images/stories/projektek/archiv/vanjogod/kezikonyv_gyermekjogi_egyezmeny.pdf
- Lannert Judit (2004): *Pályaválasztási aspirációk*. Kézirat. Budapesti Corvinus Egyetem.
- Lannert, Judit – Németh, Szilvia (2011): *Roma Early Childhood Inclusion*. Country report, Hungary. Budapest: Társki-Tudok. <http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/documents/recien.ppt>
- Lannert, Judit – Németh, Szilvia – Sinka, Edit (2012): *Parenting Support in Hungary*. Final report. Budapest: Társki-Tudok. http://www.t-tudok.hu/files/parenting_support_in_europe_honlap_final.pdf
- Lannert Judit – Szekszárdi Júlia (2015): Miért nem érti egymást szülő és pedagógus? *Iskolakultúra*, (25), 1, 15–34. <http://www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/2015/01/02.pdf>
- Leonard, Madeleine (2005): *Children, Childhood and Social Capital: Exploring the Links*. London: SAGE publications. <http://www.sfu.ca/media-lab/426/kiddie%20cultural%20capital.pdf>
- Lin, Nan (2001). *Social Capital*. A theory of social structure and action. New York: Cambridge University Press. http://assets.cambridge.org/97805214/74313/frontmatter/9780521474313_frontmatter.pdf
- Mincer, Jakob A. (1974): *Schooling, Experience and Earnings*. National Bureau of Economic Research. <http://econpapers.repec.org/bookchap/nbrnberbk/minc74-1.htm>
- Nelson, Charles A. (2004): University of Minnesota. In Schonkoff, Jack P. – Phillips, Deborah A. (eds.): *From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development*. Washington D.C.: National Academy of Sciences. http://www.uwbec.org/documents/school_readiness/Neurons%20to%20Neighborhoods.pdf
- OECD (2006): *Starting Strong II: Early Childhood Education and Care*. Paris: OECD. <http://www.oecd.org/edu/school/37519079.pdf>
- OECD(2012): *Starting Strong III – A Quality Toolbox for Early Childhood Education and Care*, Paris: OECD.
- Parenting Support Policy Brief* (2013). European Commission. http://europa.eu/epic/studies-reports/docs/eaf_policy_brief_-_parenting_support_final_version.pdf
- Parenting support in Europe* (2013). Eurofound.

- Putnam, Robert D. (1995) Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, (6), 1, 64–78.
- Rodrigo, María José (2010): Promoting positive parenting in Europe: New challenges for the European Society for Developmental Psychology. *European Journal of Developmental Psychology*, (7), 3, 281–294.
- Schokoff, Jack P. – Phillips, Deborah A. (eds.) (2000): *From Neurons to Neighborhoods*. The Science of Early Childhood Development. Washington D.C.: The National Academy Press. http://www.uwbec.org/documents/school_readiness/Neurons%20to%20Neighborhoods.pdf
- Supportive... (2015): Supportive Relationships and Active Skill-Building Strengthen the Foundations of Resilience. Working Paper 13*. Cambridge, MA: Center on the Developing Child at Harvard University. http://developingchild.harvard.edu/resources/reports_and_working_papers/working_papers/wp13/
- Surányi Éva (2008): *A gyermeki fejlődés hatása a felnőttkori munkaerő-piaci sikerességre*. Háttér tanulmány a Biztos Kezdet program hatásvizsgálatának kutatási koncepciójához. Kézirat.
- Szilvási Léna (2011): Nézőpontok, elméletek, gyakorlatok – A magyar Biztos Kezdet Program előzményei és megvalósulása. In Danis Ildikó – Farkas Mária – Herczog Mária – Szilvási Léna (szerk.): *A génektől a társadalomig*. A koragyermekkorai nevelés szinterei. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 28–70. /Biztos Kezdet Kötetek I./ http://www.bddsz.hu/sites/default/files/Danis%20et%20al_Biztos%20Kezdet%20K%C3%B6tet%20I_bel%C3%ADvek.pdf
- Szitó Imre (1991): Az ökológiai megközelítés szerepe a pszichológiában. *Magyar Pszichológiai Szemle*, (19), 2, 214–231. http://www.szitoimre.com/doc/11_okologia.pdf
- Szövetségben* (2012). Tanulmányok a család és az intézményes nevelés kapcsolatáról. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. <http://mek.oszk.hu/11300/11368/11368.pdf>

KENDE ÁGNES

„MÁR TUDNAK 45 PERCIG EGY HELYBEN ÜLNI”, AVAGY „MIRE KELLŐ TAPASZTALAT LESZ, ADDIGRA VÉGE IS VAN A PROGRAMNAK”

Helyi fejlesztési programok lehetőségei az oktatási integrációban

A szegénység csökkentését célzó helyi fejlesztési programok – és ezekhez kapcsolódóan az oktatási integrációs törekvések – lehetőségeit és eredményességét leginkább az országos szakpolitikák kontextusában érdemes elemezni, azt vizsgálva, hogy vajon mit tehet helyi szinten egy program az országos közpolitikák által meghatározott szabályozási rendszerben. A tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy megmutassam, mit tehet egy helyi fejlesztési program a hátrányos, illetve roma gyerekek oktatási integrációjának érdekében. Az oktatás egyrészt olyan terület, amelynek jól kiépített intézményhálózata van (óvoda, iskola), másrészt pedig mivel ezer szabály köti, a legkevésbé sem rugalmas struktúra egy helyi fejlesztési programmal való együttműködés szempontjából.

Bevezetés

A szegénység csökkentését célzó helyi fejlesztési programok lehetőségeit és eredményességeit – melyeknek az oktatási integrációs törekvések is részüket képezhetik – általában az országos szakpolitikák kontextusában nézzük, és arról a dilemmáról vitázunk, hogy mit tehet helyi szinten egy program az országos közpolitikák által meghatározott szabályozási rendszerben. Ideális esetben olyan a szabályozás, ami megkönnyíti a helyi programfejlesztéseket, a meglévő szabályozási és támogatási rendszerek segítik azokat, de van olyan, amikor egyes vagy akár több területen is akadályai vannak ennek, és a helyi, szegényeket célzó programoknak „ellenszélben” kell működniük.

Ugyanakkor van egy teljesen más dimenziója is a problémának, nevezetesen az, hogy mi a létjogosultsága a helyi fejlesztési programoknak. Elméletben egy jól működő társadalompolitika csökkenti a társadalmi egyenlőtlenségeket és a szegénységet, erősíti a társadalmi integrációt, további beavatkozásokra nincs szükség. De ez csak nagyon az elmélet.

A lokális különbségek a fejlesztéspolitikák meghatározó szempontjává váltak az elmúlt években.

A Világbank (2015) szerint például, ha működő beavatkozásokat keresünk a szegénység kezelésére, akkor a döntéshozatal három alaptulajdonságának szempontjait kell figyelembe venni: egyrészt, hogy a legtöbbször megfontolások helyett spontán módon, automatikusan döntünk; másrészt, hogy a döntéseinket alapvetően az befolyásolja, hogy a környezetünk hogyan dönt, és mit gondol; harmadrészt pedig hogy döntéseinket már korábban elsajátított mentális modellek szabályozzák, amelyek szintén lokálisak és társadalmilag közösek. A gyermekszegénységet felszámoló programok pedig különösen fontosak, mivel kognitív kutatások (Kim et al. 2013) igazolják, hogy a gyermekkori szegénység hosszú évekre károsítja az agy működését.

A 2015-ös jelentésüknek szintén nagyon fontos megállapítása, hogy mivel a fejlesztéspolitikai szakemberek döntéseinek gyakran óriási hatása van más emberek életére, ezért különösen fontos az a mechanizmus, ami ellenőrzi és korrigálja az ő előítéleteiket és az emiatti hatásokat.

Nem gondolom, hogy ma Magyarországon működne olyan helyi fejlesztési program, amelyik ezeknek a szempontoknak a tudatos megfontolásával indult volna el, ugyanakkor ezekhez a dilemmákhoz, ha nem is ennyire tudatosan, de mindenki eljut, aki hasonló fejlesztésekbe kezd.

Míg a Világbank példái elsősorban fejlődő országokból valók, ahol az intézmények és ellátórendszerek gyakorlatilag teljes hiánya a jellemző, addig Magyarországon kiépített ellátórendszer és intézményi struktúra is van, így itt elsősorban az elérhető szolgáltatások egyenetlensége, alulfinanszírozottsága és az ebből következő társadalmi egyenlőtlenségek okozzák a problémát. Ráadásul a szegénység által különösen sújtott romák elleni előítélet szintén akadály a egyenlőtlenségek csökkenésének és a társadalmi integrációnak. Így ma az a szervezet, amely helyi fejlesztési programba kezd, egyrészt nemcsak a saját előítéleteit kell kezelje, hanem a helyi többségi-kisebbségi viszonyhoz is – kellő érzékenységgel – hozzá kell nyúlnia; másrészt magába a (rosszul) működő intézményrendszerbe is be kell tudni hatolnia.

Írásomban épp arra teszek kísérletet, hogy megmutassam, mit tehet egy helyi fejlesztési program a hátrányos, illetve roma gyerekek oktatási integrációjának érdekében. Az oktatás egyrészt egy olyan terület, aminek jól kiépített intézményhálózata van (óvoda, iskola), másrészt pedig mivel ezer szabály köti, a legkevésbé sem rugalmas struktúra egy helyi fejlesztési programmal való együttműködés szempontjából.

A tanulmány alapélményét a 2006-ban a Szécsényi kistérségben induló gyerek-szegénység ellen küzdő modellprogram, illetve a modell kiterjesztése, a TÁMOP 5.2.3 „Integrált térségi programok a gyerekek és családjaik felzárkózási esélyeinek növelésére” című pályázata adta.

Az oktatási integrációt érintő helyi programelemek társadalmi kontextusának megértéséhez az alábbiakban áttekintem az oktatáspolitikai változásokat és ezek

hatását a pályázati-fejlesztési lehetőségekre. A továbbiakban pedig bemutatom magát a Szécsényi kistérségi oktatási modellt, illetve a kiterjesztésben megvalósuló programokban lévő oktatási lehetőségeket.

A probléma

A roma gyerekek iskolai szegregációja egyrészt egy hosszú folyamat eredménye, másrészt párosul családjaik más területről való kirekesztettségével.

„A rendszerváltáshoz kapcsolódó gazdasági-társadalmi folyamatok eredményeként kialakult egy legalább 700 ezres létszámú, szélsőségesen marginalizálódott, a társadalom perifériáján tengődő, alacsony iskolázottságú, a munkaerőpiacról tartósan kiszorult, mélyszegénységben élő réteg, amelynek immár a harmadik generációja válik úgy felnőtté, hogy újratermeli szülei alacsony iskolázottságát, s ennél fogva esélye sincs arra, hogy rendszeres munkát találjon magának. A magyar társadalomnak ezt a kisebbségét pillanatnyilag áthidalhatatlannak tűnő mély szakadék választja el a konszolidált többségtől, és reménytelen kirekesztettségében csak barbár és artikulálatlan önvédelmi reflexekre képes. Ezek az életviszonyok a születés pillanatától súlyosan negatív hatást gyakorolnak az új nemzedékek kisgyerekkori szocializációjára, és már az első életévekben olyan hátrányok kialakulásához vezetnek, amelyeket a későbbiekben még optimális intézményes viszonyok esetén is nagyon nehéz mérsékelni.” (Havas 2008: 121)

A roma gyerekek oktatási szegregációja jellemzően három módon valósul meg: (1) már gettóvá vált, vagy afelé hajló településeken lévő iskolákban;¹ (2) olyan egyiskolás településeken, ahol bár a lakossági összetétel még nem indokolná, de a nem cigány gyerekeket elviszik közeli – jellemzően nagyobb – települések iskoláiba; (3) a többiskolás településeken, elsősorban nagyobb városokban, a széles iskolai kínálat szabad iskolaválasztással párosulva kialakítja a szegregált intézményeket. És persze fontos szerepet játszik a szegregáció erősödésében – 2010 óta különösen – az egyházi iskolák növekvő száma.

¹ Az 1990-es évektől kezdve a szegénység különös mértékben a kistelepülésekre szorult. Virág Tünde (2010) a *Kirekesztve*. Falusi gettók az ország peremén című könyvében azt írja, hogy több száz olyan település van az országban, amely vagy teljesen „cigány falu” lett, vagy biztos úton tart efelé. Ezek a már gettóvá váló vagy gettósodó települések legnagyobb része az észak-magyarországi, észak-alföldi és dél-dunántúli régióban található. A falusi gettósodásnak több oka közül az egyik, hogy a nagyvárosok a nagy lakhatási rehabilitációs intézkedéseikkel kiszorítják a szegény rétegeket a városokból, akik így távolabbi, alacsony és süllyedő státuszú falvakba tudnak csak beköltözni. Így viszont a kiszorítottak egyre távolabb kerülnek a potenciális munkahelyektől, illetve munkalehetőségektől.

Oktatáspolitikai – a helyi programok oktatási kontextusa

Oktatási integrációs politika 2002–2010

A 2000-es PISA-eredmény sokkját követően² 2002-ben a hatalomra kerülő liberális oktatási kormányzat szembesült az elitista közoktatás – nem csak romákat érintő – rendkívüli egyenlőtlenségével, és megpróbálta bevezetni az oktatási integrációt. Ennek részeként megalkotta a halmozottan hátrányos helyzetű kategóriát, ezzel megkonstruálva az integrációs oktatáspolitikai célcsoportját, öt éves korra csökkentette a tankötelezettség alsó határát, és mindenféle ösztönző politikával³ igyekezett csökkenteni az iskolák szelekciós lehetőségeit. Ezek mellett megszigorította a sajátos nevelési igényű minősítés eljárását, és olyan programokat indított be, amelyek során vagy visszaintegrálták a jogtalanul fogyatékos nyilvántartott gyerekeket, vagy bátorították az integrációt, az enyhe fokú értelmi fogyatékosnak minősített diákok együtt tanulását kortársaikkal. Az integrációs törekvések mellett az oktatási kormányzat a kompetenciaalapú oktatás bevezetésével megpróbálta elterjeszteni a hagyományos frontális módszerrel szakító, alternatív, személyiség-központú tanítási módszereket. Ugyanakkor nem nyúlt hozzá azokhoz a struktúrákhoz, amelyek felelősek voltak az oktatási szelekció és az ebből következő szegregáció fenntartásáért: „hitt abban, hogy a tanszabadság összeegyeztethető az esélyegyenlőségi fordulattal” (Havas–Zolnay 2011).

„A tanszabadságra, a szabad iskolaválasztásra és a szektorsemleges normatív finanszírozásra épülő közoktatási szisztémát létrehozó jogalkotó egy olyan jelképes, vízszintes »terepasztalt« vizionált, ahová a versengő iskolák kirakják a maguk oktatási kínálatát, arculatát, krédóját, az iskolahasználók pedig – kezükben a normatíva lehívására jogosító jelképes voucherrel – kiválasztják a számukra megfelelő iskolát. A modell nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy az iskolák is szelektálhatnak, hiszen csak a beiskolázási körzetükben élő diákokat kötelesek fölvenni, de az oktatási kínálat egészét, a hagyományos iskolaszervezetet megtörő hat- és nyolcosztályos gim-

² A PISA az alkalmazott tudást értékeli: eszerint 2000-ben a magyar tanulói teljesítményei romlottak, a tanulói teljesítményszintet mindhárom kompetenciaterületen (alkalmazott matematikai műveltség, alkalmazott természettudományi műveltség és szövegértés) az átlagos szint meghatározó volta és a gyenge teljesítményszint meglepő kiterjedtsége jellemezte. A nemzetközi összehasonlításban átlagos vagy annál gyengébb magyarországi teljesítmény – a lehetőségekhez képest – tisztességesen finanszírozott, de alacsony hatékonysággal működő közoktatási rendszerben születik meg. Magyarország egyike azon országoknak, ahol az iskolarendszer a legkevésbé képes az otthonról hozott szocioökonómiai hátrányok enyhítésére. Lásd erről bővebben Setényi János konferencia-előadásának prezentációs anyagát (Setényi 2008).

³ Ilyenek voltak: az Országos Oktatási Integrációs Hálózat (OOIH) létrehozása, az integrációs normatíva bevezetése, az SNI (sajátos nevelési igényű) tanulóakra vonatkozó szabályozás többszöri módosítása, az óvodáztatás kiterjesztése, az IPR (Integrációs Pedagógiai Rendszer) kidolgozása és elterjesztése, 2005-ben a szabad iskolaválasztás korlátozása azzal, hogy a beiskolázási körzethatárok meghúzásával esélykiegyenlítő szempontokat érvényesítsenek.

náziumok funkcióját éppúgy mellérendelt viszonyrendszerben képzelte el a jogalkotó, mint a felzárkóztató vagy kis létszámú osztályokét. A nagymérvű középfokú és felsőoktatási expanzió sokáig elfedte a magyarországi közoktatás súlyosbodó egyenlőtlenségét. Első ízben a PISA 2000 jelentés szembesítette a szakmai közvéleményt azzal a ténnyel, hogy a valóságban a „terepasztal” erősen lejt, az iskolahasználók és az iskolák választási lehetősége pedig attól függ, hogy a lejtő mely magassági fokán helyezkednek el. (...) Az oktatási tárca 2002-től folyamatosan dolgozta ki és vezette be azokat az intézkedéseket, amelyekről pozitív változást remélt, de az adott keretek között csak a szegregációra koncentrálhatott, a tanulói migráció kontrolljára sem helyi, sem kormányzati szinten nem voltak eszközök. Ráadásul a kormányzat eleve vesztes játszmába kezdett, amikor óhatatlanul is azt kommunikálta, hogy az iskolafenntartó önkormányzatok képesek lennének hatékony esélykiegyenlítő és szegregációellenes oktatáspolitikát folytatni, ha ez lenne a szándékuk.” (Havas–Zolnay 2011)

Ez utóbbi megállapítás azért is nagyon fontos, mert a helyi fejlesztési programok sikere, illetve kudarca nagyban függ a település döntéshozóinak együttműködésétől, illetve ellenállásától. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a helyi oktatáspolitikai törekvések is jelentős mértékben meghatározták az oktatási program-
elemek működését és eredményességét.

Oktatáspolitikai 2010 után

A 2010 utáni oktatáspolitikát egyrészt látványos szakítás jellemzi a 2010 előtti irányokhoz képest, másrészt nagyfokú központosítás, ami a fenntartási és a tan-
szabadsági szinten is csökkenti a sokféleséget és az autonómiát.

Jelen írás szempontjából leginkább a méltányos (befogadó) oktatás kritériumaival szembeni változások a legérdekesebbek. Érdekes ellentmondások feszülnek a rendszerben. Miközben a 3 éves korú kötelező óvodáztatás, az egész napos iskola vagy akár a fenntartói államosítás miatti minőségbeli kiegyenlítődésként akár részei lehetnének a méltányos oktatásnak, az eddigi eredmények alapján mégis úgy tűnik, hogy a megvalósulás nem segíti elő a hátrányos helyzetűek esélykompenzációját. A 3 éves óvodáztatás 2015 szeptemberétől kötelező, de épp a legszegényebb családoknál veszteség lesz, hogy az óvoda kötelező jellege miatt nem kaphatnak (nem kaphatják tovább) az óvodáztatási támogatást. Az egész napos iskolával és az államosított fenntartással kapcsolatban a legfrissebb eredmények szerint a KLIK-es működésnek egyelőre nem látszanak az előnyei, az egész napos iskola pedig nem hozott semmilyen minőségi áttörést a délutánokban, a funkciója nem több, mint a közözeinek.

Ugyanakkor kifejezetten az esélyegyenlőség és integráció ellen hat a tankötelezettség életkor 18-ról 16 éves korra leszállítása, a 3 éves duális szakképzés újbóli

bevezetése, a HÍD1 program⁴ megjelenése, illetve az egyházi iskolák számának megugrása. Szimbolikusan különös jelentősége van a Kúria 2015. április 22-i döntésének, ami szerint a nyíregyházi Huszár-telepen a görög katolikus egyház által fenntartott általános iskolában, bár kizárólag mélyszegénységben élő, roma gyerekek tanulnak, az nem szegregáció. Ez a döntés jogi utat nyithat szegregált oktatási intézmények fenntartásához. 2015. május 22-én lépett hatályba az a kormányrendelet, amelyik kimondja, melyik oktatási intézmények maradnak a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (KLIK) és/vagy a Nemzetgazdasági Minisztérium fenntartásában. A jogszabály értelmében több mint 80 intézményben szűnik meg a gimnáziumi képzés (vegyes képzésű intézményekben), ám közülük 31 olyan térségben van, ahol nincs más gimnázium. Az így kimaradó gyerekek növekvő számban fognak megjelenni a szakközépiskolákban, illetve szakiskolákban.

Az utóbbi intézkedések mind ellenébe mennek azoknak az uniós és nemzetközi ajánlásoknak, amelyek alapjai lehetnek egy hatékonyan működő versenyképes társadalomnak. A helyi fejlesztési programok szempontjából pedig ez azért érdekes, mert egy ennyire központosított rendszerben drasztikusan csökken a program mozgásteret, ahogy ezt látni is fogjuk később a helyi programok oktatási elemeinek értékelésénél.

Pályázati szint

2004-től, az uniós csatlakozásunk óta, a mindenkori oktatási kormányok reformjait és ideológiai elképzeléseiket alapvetően pályázati keretben tudták megvalósítani. Vita alapját képezheti, hogy egy hosszú távon kialakuló és eredményeket hozó társadalmi beavatkozás mennyire jó, ha projektkeretben valósul meg, de tény, hogy 2010 előtt is az integrációs programok túlnyomó része, illetve a kompetenciaalapú oktatás bevezetése is pályázati keretben valósult meg.

A 2010 előtti pályázati programok a liberális oktatási kormányzat integrációs törekvéseit igyekeztek támogatni. A kompetenciaalapú oktatás bevezetése is az intézmények belső átalakulását célozta a pedagógiai módszerek megváltoztatásával, a tanulóbarát környezet kialakításával, a digitális eszközök megjelenésével. A 2010 utáni oktatási pályázatok jó része a szelekciót erősítette (pl. tehetséggondozással kapcsolatos pályázatok hangsúlyos megjelenése), illetve az iskolák falain kívülre helyezte fő támogatásait a tanoda vagy a „második esély” típusú programok támogatásával.⁵ Ez utóbbiak létjogosultsága akkor indokolt, ha kiegészítő szolgáltatásként működnek, de nem az intézményfejlesztést helyettesítik.

⁴ Azért csak a HÍD1-et említem, mert ez az az iskolaforma, ahová 8. osztály után közvetlenül azok a gyerekek kerülnek, akik nem nyertek felvételt még a szakiskolába sem. (Ezzel szemben a HÍD2 program azoknak a fiataloknak szól, akik lemorzsolódtak a 8. osztály elvégzése nélkül, és később ülnek vissza az iskolapadba, hogy a program elvégzésével megszerezzék a 8. osztályt, illetve akár tovább is tanulhassanak.)

⁵ Ilyen típusú pályázatok 2010 előtt is voltak, de a nagy intézményfejlesztési pályázatok mellett.

Az esélyegyenlőség szempontjából a pályázati programok tartalmi jól illusztrálják a két markánsan eltérő oktatáspolitikai lényegét: míg a 2010 előtti pályázatok főleg az intézmények belső világának fejlesztésére fókuszáltak, addig a 2010 utániak az oktatási szegregáció konzerválását „támogatják” azzal, hogy nem az integrációra, hanem a szegregált szolgáltatások támogatására helyezik a hangsúlyt. Lakhatási hasonlaltal élve, ez inkább csak „gettócsinosítgatásra” jó.

A helyi fejlesztési programokra visszatérve, ma Magyarországon túlnyomó többségben uniós forrásokból lehet programokat működtetni. Vannak még nagyobb vagy kisebb támogatók, de a jelentősebb volumenű programok többsége uniós pályázati pénzből valósul meg. Ez azért érdekes, mert alapvetően határozza meg a programok lehetőségeit. Így a helyi fejlesztési programok sokkal kevésbé a lokális érzékenységeknek, mint inkább az aktuális politikai elvárásoknak vannak kitéve. Épp az a folyamat, ami alapján kialakulhat az ötlet, az együttműködés, a tevékenységek, a korrekciós mechanizmusok stb., illetve az időtáv, ami egy helyi program eredményességének egyik legfontosabb szempontja, sérül azáltal, hogy egy előre megszabott pályázati kiíráshoz kell igazítani a programokat.

2010 előtt történt arra kísérlet, hogy „megfordítsák” a pályázati működés-módot, és ne a kiíráshoz kelljen alkalmazkodnia a programnak, hanem a pályázat alkalmazkodjon a helyi ötletekhez. A leghátrányosabb helyzetű kistérségeket (LHH) célzó LHH-programnak épp ez volt az egyik újdonsága és erőssége, hogy helyi projekterveket támogattak uniós forrásokból. Minden pozitívuma és újító szándéka ellenére ugyanakkor látni kell, hogy szakadék választotta el az alapvetően a társadalmi integráció szemléletét támogató LHH Programirodát és a helyi kistérségi döntéshozókat, akik a legkevésbé a mélyszegénységen élő romákat szerették volna támogatni a nekik célzott pénzből, sokkal inkább olyan fejlesztéseket szerettek volna megvalósítani, amely a hatalmukat megszilárdítja, másrészt kiszolgálja, illetve megtartja a helyi elitet. Miközben ez a program lett volna az első igazán nagy forrásokat mozgató, a helyi érzékenységeket figyelembe vevő pályázati program, a megvalósulás ettől nagyon messze esett.

A Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) megbízásából 2011-ben készült, a romák integrációját érintő pályázatok értékelése az alábbi következtetésekre jutott:

„A kapacitáshiányos térségekbe, ahol egyébként a romák nagy számban élnek, arányaiban kevés fejlesztési forrás jut. Ez annak ellenére igaz, hogy a leghátrányosabb helyzetű kistérségeket támogató fejlesztéspolitikai program e célból jött létre és fontos eredményeket is tudott e téren felmutatni. A projektek hiánya e térségekben sok esetben a helyi civil kapacitások és kompetenciák hiányára vezethető vissza. A fejlesztéspolitika nem tudta érdemben segíteni a romák lakta térségekben hiányzó fejlesztési kapacitások létrejöttét, sőt sok esetben működési kockázatot jelentett a már meglévő kapacitások számára is a fejlesztéspolitikának az eseti, versenyztetési logikájú és így helyben tervezhetetlen működése. A szervezeti kapacitá-

sok hiánya nemcsak a projektek létrejöttét, de a megvalósult projektek, intézményi fejlesztések és komplex szolgáltatások továbbvitelét, a projektek eredményeinek fenntarthatóságát is korlátozza.

A pályázati rendszer egyedi projektekre építő szemlélete és a romákat érintő koncentrált és összetett problémák kezeléséhez szükséges komplex és hosszú távú feladatok nem összeegyeztethetőek. A fejlesztéspolitika intézményrendszere a fejlesztéspolitika és a szakpolitikák összekapcsolásának hiányosságai miatt: (1) nem tudja kezelni a helyi fejlesztési ellenérdekeltségeket, (2) nem kezeli a szakpolitikák változékonysága miatti bizonytalanságokat és (3) még a támogatásokon belül sem tudja érvényesíteni a társadalmi befogadás és felzárkózás horizontális célrendszerét.

A fejlesztéspolitika sikerességét erősen korlátozza, hogy az irányában megjelenő elvárások a szakértői és a projektgazdai kör részéről számos területen nem összeegyeztethetőek különösen a decentralizáció és a társadalmi integráció, illetve az etnikai vs. szociális alapú célzást kérdéseiben.” (Teller et al. 2012: 6)

Alkalmazási kísérlet a Szécsényi kistérségben – „Szécsényi Gyerekesély Program”

„Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program néven indult eredetileg az a szegénység elleni program, melyet 2005 őszén hirdetett meg a [az akkori] kormányzat. A Magyar Tudományos Akadémián belül ezt követően kezdődött meg a munka egy új szervezeti egység, a Gyerekszegénység Elleni Programiroda létrehozásával (MTA GYEP). A program céljai a szegénység kiterjedésének és mélységének csökkentése, továbbá újratermelődésének megelőzése voltak. A szegénység elleni küzdelem legfontosabb eszközeként – a pénzen kívül, amit a lokális programok nem tudnak nyújtani – a program a komplex beavatkozást jelölte meg, ez egyúttal a program különleges sajátosságát is jelentette.” (Darvas–Ferge 2012: 9)

A Szécsényi kistérségben zajló gyerekszegénység ellen küzdő modellprogramot (akciókutatás, kísérlet – ahogy még nevezték) már többször, több formában is feldolgozták,⁶ itt most csak a program oktatási integrációs törekvéseit idézem fel.

A program ideje alatt (2006–2011) az „integrációs klíma” kellemes volt politikai szinten, helyi szinten viszont komoly ellenállásokba ütköztünk. Mit jelenthet egy helyi program esetében az oktatási integráció, mi az, amit helyi szinten lehet tenni és mi az, amit gúzsba kötnék a szabályok? Bár nehéz pontosan meghúzni a határvonalat, ebben az időben uniós fejlesztési pénzekhez csak akkor juthattak

⁶ Többek között az alábbi tanulmányokban: Bass et al. (2008), Bass et al. (2009), Bass (2012).

a települések, ha oktatási esélyegyenlőségi tervüket megalkották, még abban az esetben is, ha a nyílászáró cseréjére kértek pénzt. Kis túlzással azt állíthatjuk, hogy aki nem tervezte az intézményén belül a szegregáció felszámolását, az nem kapott pénzt fűtőkorszerűsítésre.

Ez a helyi program számára kedvező körülmény megteremtette annak lehetőségét Szécsény esetében, hogy az összetett intézménnyé váló Szécsény–Nógrádszakál–Nagyloc iskola-összevonás után a két falusi (Nagyloc, Nógrádszakál) iskola felső tagozatosai beintegrálódhassanak a szécsényi, még mindig viszonylag vegyes összetételű iskolába. Ugyanakkor sem az esélyegyenlőségi tervnek, sem a mi erőfeszítésünknek nem volt arra ráhatása, hogy a két faluban maradt összevont osztályokkal működő alsó tagozat, amibe csak roma gyerekek jártak, megszűnjön. Bár jogilag is kérdéses volt a működésük, a helyi fejlesztési programunk kevés volt ahhoz, hogy egy ilyen horderejű, a helyi politikai érdekek által átszőtt helyzetbe beavatkozhasunk. Röviden tehát elmondható, hogy az alapkeretek módosítására, a gyerekek *iskolák közötti* összetételére semmilyen befolyásunk nem volt. A helyi viszonyokat ennyire érzékenyen érintő folyamatokba nagyon bonyolult egy kívülről jött fejlesztési programnak belenyúlnia. (Bár véleményem szerint hosszú távon ez is célja kell, hogy legyen egy ilyen programnak!)

Az iskolán *belüli* folyamatokba szép lassan bele tudtunk folyni. Ennek két módját dolgoztuk ki: egyrészt bevittünk szolgáltatásokat (pl. iskolai koordinátorok, délutáni foglalkozások); másrészt külső szakember segítségével elindítottunk egy olyan intézményi fejlesztési folyamatot, amely hosszabb távon a differenciált oktatás bevezetését, illetve az osztályok közötti szegregáció mértékének csökkenését eredményezhette. Kistérségi szintű oktatási albizottság felállításával tematikus fórumot teremtettünk az iskolaigazgatók számára, hogy egy-egy témát körbejárva segítsék az iskola pedagógiai szemléletének változását. A helyi programunkat segítette az is, hogy ebben az időben mind az IPR⁷-ből, mind különböző TÁMOP-os pályázatokból amúgy is kaptak a pedagógusok sok-sok képzést. Mivel ebben az időben a pályázatok szemlélete hasonló volt a mi programunk, a gyerekesély program szemléletéhez, ezekre a képzésekre a programunk rá tudott erősíteni, vagy ötletet tudott adni, melyiket válasszák a tantestületek.

Ugyanakkor az intézményfejlesztő programelemeinken túl még mindig hatalmas hiányok mutatkoztak egyrészt az iskolák hátránykompenzáló képességeikben (a kistérség iskoláinak kompetenciaeredményei rendre elmaradnak az országos átlagtól, de még az azonos vonatkoztatási csoporthoz tartozó iskolákhoz képest is); másrészt voltak falvak, ahol vagy a szegregátumok megléte, vagy a felső tagozat hiánya miatt (vagy mindkettő együtt) felmerült, hogy a meglévő intézmények mellé további tanulást és közösségi élményeket nyújtó tereket kell kialakítanunk. Ezt elég komoly belső vita előzte meg a programon belül. Ennek a lényege éppen az volt, amit az írásom elején is már említettem. Magyarorszá-

⁷ Integrációs támogatás, ami pluszpénzt jelentett az iskoláknak, és egy bizonyos százalékát kötelezően pályázatokra kellett költenüük.

gon kiépült intézményi és ellátórendszer van, ezért kérdés, hogy vajon egy ilyen programnak a meglévők fejlesztése, vagy a feladatok átvállalásával egy alternatív – de a modern szakmai szempontoknak megfelelő – intézményrendszer kiépítése-e a feladata. Véleményem szerint továbbra is elsődleges lenne a hosszú távon fenntartható program, ugyanakkor az is igaz, hogy a diszfunkcionálisan működő intézményrendszerek mellett komoly hiányok is mutatkoznak egy-egy területen, ezért bár a fenntarthatóságuk kockázatos, bizonyos esetekben fontos új intézmények kialakítása is.

Ennek eredményeképpen iskolán *kívüli* szolgáltatásokat is indítottunk: tanodákat, illetve közösségi házon belül tanoda jellegű szolgáltatásokat is létesítettünk több településen. A nyári táborokkal és nyári napközis szolgáltatásokkal együtt a helyiek szemében ezek voltak a legsikeresebb és legnépszerűbb elemek, miközben fenntartásuk kockázatos, és nagyon kevésbé hatnak a meglévő intézmények működésére, szemléletére.

Közoktatási programelemek a Szécsény kistérségben

Tantestületet + társadalmi környezetet érintő programok	Iskolán belüli fejlesztés	
Iskolai koordinátorok	Iskolán belüli fejlesztés	7 iskolai koordinátor
Iskolán belüli szabadidős programok	Iskolán belüli fejlesztés	6 iskolában
Nyári programok (napközis táborok + „ottalvós” táborok)	Iskolán kívüli fejlesztés	7 településen és 7 településről, 4 hét, illetve 2 × 1 hét nyaranta
Tanodák működtetése	Iskolán kívüli fejlesztés	3 tanoda

Egy rövid kitérőt szeretnék tenni a „tanoda”-jelenségre. Míg ez a szolgáltatás a hátrányos helyzetű gyerekek iskolai sikerességét hivatott elősegíteni, még hozzá nem tanórai korrepetálással, hanem kulcskompetenciák fejlesztésével, addig a 2013-ban készült tanodakutatás napi gyakorlata mást mutat:

„A tanodák valóban fel tudják zárkóztatni valamelyest a gyengébb tanulókat, ugyanakkor azt is látni kell, hogy ezt inkább tudják teljesíteni a napi gyakoroltatást jelentő, egyszerű feladatoknál, míg a komplexebb készségek terén minden bizonnyal más módszerre lenne szükség, mint a napi korrepetálás. A tanodák célja eredetileg ennél átfogóbb volt, a valódi felzárkózás és integráció mindenképpen más, hatékonyabb módszereket igényelne, amivel jelenleg a tanodák többsége nem rendelkezik.” (Németh 2013: 8)

Úgy gondolom, hogy a megállapítás nagyjából a mi tanodáinkra is igaz volt, ugyanakkor ezeknek a közösségi tereknek több más funkciója is van, ami mi-

att mégis fontos a fennmaradásuk. Költséghatékonysági szempontból vélhetően jobban megterülne, ha az erre fordított pénzt egy jól működő, a szelektivitás ellenébe ható komprehenzív iskolára költenék, ahol a gyerekek integráltan, ugyanakkor a különbségeiket figyelembe véve tanulhatnának. Mégis azok az élmények, az a törődés és az az elfogadó közösség, amit egy ilyen hely nyújtani tud, fontossá teszi a tanodákat. Ha a tanodákra szánt források az iskolák fejlesztésétől veszik el a pénzt, az baj, és veszélyes úton járunk, ha a tanoda az iskolát pótolja. Ha viszont a gyerekek önbecsülését, identitását és közösséghez való tartozását erősíti, akkor – bár a tanodának nem ez az elsődleges feladata – egy ilyen közösségi térnek van létjogosultsága.

Nem kész tervekkel érkezünk Szécsénybe, bár voltak előzetes elképzelések arról, hogy mit kéne csinálni. Külön-külön a Szécsényi kistérségben beindult programelemek már léteztek itt-ott, és az oktatási kormányzat és ehhez kapcsolódóan a pályázatok iránya is hasonló volt a mi elképzeléseinkhez. Ugyanakkor nagyon fontos tapasztalat volt az, ahogy az elképzeléseinket hozzá kellett igazítanunk a helyi viszonyrendszerekhez vagy igényekhez, és a gyakran ellentétes szemléletünk ellenére is megteremteni azt a lehetőséget, hogy sikerüljön egy-egy programelemet bevezetnünk, illetve megélnünk azt, ahogy kölcsönösen változik mindannyiunk szemléletmódja. Ahogy gyarapodott a mi tudásunk, úgy lettünk mi is egyre ötletesebbek, és ahogy a helyi szakemberek és döntéshozók is megtapasztalták a programjaink hozadékát, úgy váltak egyre rugalmasabbá, időnként elfogadóbbá.

A szécsényi program vége nagyjából egybeesett a kormányváltással. Bár egyes közoktatási elemeket sikerült „átmentenünk” TÁMOP-os források segítségével, így egy-egy programelem tovább folytatódott a kistérségben, összességében a mi munkánk és az a politikai „klíma” is megszűnt, amiben szó lehetett integrációról. A szécsényi általános iskolát átvette a katolikus egyház, itt maradt a gyerekek legnagyobb része, míg – többek között – a falvakból bejáró roma gyerekek mentek az állami fenntartású iskolába. Az alig 6000 fős városnak két iskolája van, amiből az egyik így gyakorlatilag szegregált lett. Ez nagyon messze van attól, amit mi szerettünk volna. Ugyanakkor, ha ekkor még ott is lettünk volna, megakadályozni ezeket a folyamatokat már úgysem tudtuk volna a megváltozott politikai és jogszabályi környezetben.

„Gyerekesély” programok oktatási elemei az LHH-s⁸ kistérségekben

A Szécsény kistérség 2006-ban induló gyerekszegénység elleni programja egyrészt a válság előtti években indult, másrészt az oktatási integráció szempontjából kedvező politikai helyzetben. Ugyanakkor a kistérségi gyerekesély programok (TÁMOP 5.2.3)⁹ legnagyobb része 2010 után indult, tehát egy romló gazdasági helyzetben és a szegényeket egyre nehezebb helyzetbe hozó társadalompolitikai környezetben. A program iskolán belüli fejlesztésekkel, megnövekedett fejlesztő pedagógiai kapacitásokkal, pedagógusokat és szociális szakembereket érintő képzésekkel, szabadidős programokkal, közösségfejlesztéssel vagy éppen gyerekorvossal, tehát „puha” eszközökkel járulhatott hozzá (ha egyáltalán) a gyerekes családok helyzetének javulásához, de a gyerekes családok szegénységének csökkentéséhez egyáltalán nem tudott hozzájárulni.

A kistérség döntéshozói elsősorban a pénzt látták a gyerekesély-pályázatokban (átlag 600 millió forintot kapott egy LHH-s kistérség 2 vagy 3 évre), ezért is döntöttek a részvétel mellett. Ugyanakkor voltak olyan vezetők, akik nem igazán értettek egyet a program „tudatformáló” jellegével, ehelyett viszont helyesebbnek tartották volna, ha inkább kenyeret kapnak a legszegényebbek a pályázat pénzéből. Másrészt a humánfejlesztés is messze állt tőlük, nehezen fogadták el, hogy a gyerekesély program pénze – bár teljesen színvak program volt – „tudatformálásra” és a „cigányoknak megy”.

„Alapkérdés, hogy a szereplők mennyire fogadják el a modern gyermekjogi szemléletet, amely a »gyermek mindenképp fölötte álló érdekét« kívánja vezérlő elvvé tenni. E nézet elfogadása egyben a közösségi felelősség elfogadása is. A másik hasonló fontosságú kérdés az, hogy mennyire toleráns, vagy mennyire előítéletes a helyi közösség... (...) A kistérségi szervezeteken belüli érdek- és erőviszonyok – bármilyen erős külső szakmai háttér és kontroll esetében is jelentősen befolyásolhatják a megvalósítást. A kisebb települések kistérségeken belüli gyenge érdekérvényesítő szerepe, a gettósodó, szegregált települések társuláson belüli negligálása, a humán szolgáltatásokon belüli érdekellentétek, személyes konfliktusok stb. mind-mind lényeges elemeiben téríthetik el a megvalósítást a szükségletekhez ténylegesen igazodó és a megfelelő prioritásokat tartalmazó beavatkozási folyamatától.” (Darvas–Ferge 2013: 31, 51)

⁸ 2015 áprilisában megváltozott a kedvezményezett települések besorolása és a besorolás feltételrendszere [105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet] (a szerk.)

⁹ Az alábbi kistérségekben valósultak/valósulnak meg a gyerekesély programok: Abaúj-hegyközi, Baktalórántházi, Bátorfyerenyei, Berettyóújfalvai, Bodrogközi, Csengeri, Edelenyi, Encsi, Fehérgyarmati, Hevesi, Jánoshalmi, Kadarkúti, Kisteleki, Mátészalkai, Mezöcsáti, Nyírbátori, Ózdi, Sarkadi, Sásdi, Szerencsi, Szigetvári, Szikszói, Vásárosnaményi kistérség.

A gyerekesély programok közoktatási elemeivel elméletben a 2007-ben elfogadott „Legyen jobb a gyerekeknek!” Nemzeti Stratégia közoktatással kapcsolatos célkitűzéseit kellett volna megvalósítani, vagy legalábbis a tevékenységeivel abba az irányba hatnia. Ez azt jelentette, hogy

„...minden gyerek a képességeinek megfelelő szintű maximális tudással fejezze be alapfokú tanulmányait; a kompetenciamérések eredményeiben radikálisan csökkenjen a szülő iskolázottságának, illetve a gyerek lakóhelyének meghatározó szerepe; az iskolán belüli pedagógiai módszerekkel, iskolán kívüli támogatásokkal csökkenjen minimálisra a saját osztályában több évvel túlkoros gyerekek száma; az iskolai szegregáció minden formája szűnjön meg; felkészített és tudatos pályaválasztás után radikálisan csökkenjen a középfokú oktatási intézményekben lemorzsolódók száma; és minden fiatal a képességeit maximálisan érvényesítő, piacképes tudással hagyja el a középiskolát”¹⁰

A gyerekesély programok célkitűzéseiben megfogalmazott oktatási integrációs törekvésekért a közoktatási programelemek feleltek. Ezeknek minőségéről leginkább a pályázati program alatt zajló időközi, illetve záró értékelések nyújthatnak valami képet, így az alábbi záró fejezetben az értékelések alapján igyekszem összefoglalni, hogy mennyire kerültek közelebb a fenti célkitűzésekhez az egyes programok.

A gyerekesély-pályázatok ideje alatt (2009–2015) a közoktatásban végbemenő államosítás teljesen megváltoztatta a korábbi fenntartói viszonyokat, ezek komoly befolyással voltak a programra és az iskolákkal, illetve a pedagógusokkal való együttműködés sikerére.

Ahogy már a Szécsényről szóló fejezetben is látható volt, a legnépszerűbb programelemek a legkevesbé fenntartható új szolgáltatások vagy kapacitásbővítő elemek. Az oktatási intézményeket érintő és szemléletváltással járó – ugyanakkor fenntartható jellegű szolgáltatásokat – már nehezebb volt bevezetni, ahogy a nem akkreditált képzések is alig kellettek valakiknek. Még a pénzbe nem kerülő, ugyanakkor mindenki által fontosnak és hasznosnak tartott szakmaközi műhelyek – amelyek a gyerekekkel foglalkozó szakembereket ülteti le egy asztalhoz, hogy segítsék egymás munkáját – sem maradnak fent a kistérségi programokban dolgozók szerint, mert nem lesz, aki koordinálja őket, ha nincs már a program. Az értékelések alapján az iskolákban megvalósuló fejlesztések is csak egy-egy helyen remélhető, hogy fennmaradnak.

¹⁰ „Legyen Jobb a Gyerekeknek!” Nemzeti Stratégiáról, 2007–2032. <http://misc.meh.hu/letoltheto/LegyenJobbAGyerekeknek.pdf> (utolsó letöltés: 2015. 07. 16.)

Összefoglalás

A hátrányos helyzetű vagy roma gyerekek integrációja a többségi és középosztálybeli gyerekekhez politikailag mindenképpen nagyon érzékeny probléma, a legtöbb esetben a többségi társadalom ellenérzése kíséri, amit sem a tudományosan igazolt érvek, sem a vonzó pedagógiai programmal működő iskola nem tud befolyásolni. A folyamathoz hosszú idő és sok-sok szakmai támogatás kell. Még a szécsényi kistérségi program esetében is látható volt, hogy milyen nehéz a szemléletbe is belenyúló intézményi átszervezést keresztülvívő folyamatokat végigvinni, és mennyire törekennyé válnak az elért eredmények egy pillanat alatt a megváltozott politikai és jogszabályi helyzet miatt. Ez fokozottan igaz a gyerekesély programok kiterjesztésére, ahol a program megvalósítása teljes egészében a helyi szakemberekre van bízva, akik ezer szálon függnak a helyi döntéshozóktól, így akár minden szakmai elképzelésük ellenére sem tudják, vagy alig tudják keresztülvinni fejlesztési ötleteiket. Az LHH-s gyerekesély programok így az oktatási integráció tekintetében legfeljebb nagyon áttételesen és közvetetten tudnak tenni valamit, a programok sokkal inkább a fenntarthatatlan hiányokat tudják egy pár éven át betömködni.

Így kis túlzással elmondható, hogy az integráció sikere helyett marad a helyi szakember számára sikerként elkönyvelt 45 percig ülve maradni tudó gyerek sikere, ami jól illusztrálja, hogy a szemléletváltáshoz milyen sok idő kéne, miközben a program sikere viszont az, hogy ugyanők azt is érzik, hogy ha a 2–3 éves program vége lenne a program eleje, akkor azért történhetne valami olyan is, ami meg is maradhatna a gyerekek érdekében.

Irodalom¹¹

- Bass László (szerk.) (2012): *Az ötödik év után*. Egy félbeszakadt akciókutatás története 2006–2011. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület. http://www.gyere.net/downloads/otodik_ev.pdf
- Bass László – Darvas Ágnes – Ferge Zsuzsa – Simon Mihály (2008): A gyermekszegénység csökkentése továbbra is kulcskérdés. A Gyermekszegénység elleni Nemzeti Program első két évéről. *Esély*, (19), 4, 25–52. http://www.esely.org/kiadvanyok/2008_4/BASS.pdf
- Bass László – Darvas Ágnes – Ferge Zsuzsa – Simon Mihály – Velki Róbert (2009): *Gyerekek Szécsényben*. Kistérségi alkalmazási kísérlet. Budapest: MTA KTI Gyerekprogram Iroda. /Gyerekesély Füzetek 4./ http://palyazat.gov.hu/download/22016/11.sz.m_T%C3%A1j%C3%A9koztat%C3%B3_Gyerekes%C3%A9ly%20f%C3%BCzetek.pdf

¹¹ A megadott internetes hivatkozások utolsó letöltésének dátuma a kézirat lezárásának időpontja (2015. 07. 16.)

- Darvas, Ágnes – Ferge, Zsuzsa (2012): Gyerekesély program a társadalmi és politikai mezőben. In Bass László (szerk.): *Az ötödik év után*. Egy félbeszakadt akciókutatás története 2006–2011. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület, 9–24. http://www.gyere.net/downloads/otodik_ev.pdf
- Darvas Ágnes – Ferge Zsuzsa (2013): *Gyerekesély programok kistérségi alkalmazása, a gyakorlat dilemmái és tanulságai*. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület. <http://gyere.net/downloads/gyerekes%C3%A9ly.pdf>
- Havas Gábor (2008): Esélyegyenlőség, deszegregáció. In Fazekas Károly – Köllő János – Varga Júlia (szerk.): *Zöld könyv a magyar közoktatás megújulásáért*. Budapest: Ecostat, 121–138. <http://mek.oszk.hu/08200/08222/08222.pdf>
- Havas Gábor – Zolnay János (2011): Sziszifusz számvetése. *Beszélő*, (16), 6, 24–49. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/sziszifusz-szamvetese>
- Kim, Pilyoung et al. (2013): *Effects of childhood poverty and chronic stress on emotion regulatory brain function in adulthood*. Edited by Bruce S. McEwen. New York, NY: The Rockefeller University. <http://www.pnas.org/content/110/46/18442.full.pdf>
- Németh Szilvia (2013): *Tanoda-kutatás és fejlesztés 2012/2013*. Zárótanulmány. Budapest: Társi-Tudok. http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/publications/tanoda-projekt_zarobeszamolo_2013nov.pdf
- Setényi János (2008): *A közoktatás „dobbantási” esélye*. Budapest: Dobbantó Programindító Konferencia. http://www.fszk.hu/dobbanto/szakmai_anyagok/nyitokonferencia/Setenyi-Janos-A-kozoktatás-dobbantási-eselye.ppt
- Teller Nóra et al. (2012): *Roma integrációt szolgáló EU-s fejlesztések értékelése*. Értékelési zárójelentés. Budapest: A Pannon.Elemző Iroda Kft. (konzorcium vezető), a HÉTFA Elemző Központ Kft. és a Városkutatás Kft. konzorciuma. http://palyazat.gov.hu/download/39813/Roma_ertekelesi_zarojelentes_V.pdf
- Virág Tünde (2010): *Kirekesztve*. Falusi gettók az ország peremén. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- World Bank (2015): *World Development Report 2015: Mind, Society, and Behavior*. Washington, DC: World Bank. <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/Publications/WDR/WDR%202015/WDR-2015-Full-Report.pdf>

MÁTÉ ZSOLT

ISKOLAI SZOCIÁLIS MUNKA 2015

A tanulmányban a magyarországi iskolai szociális munka, az ifjúságvédelem terén meghatározó, az iskolai szinten megjelenő szükségletekről, aktuális kihívásokról adok rövid helyzetképet. Az iskolai szociális munka nemzetközi gyakorlatának áttekintése mellett a főbb hazai modelleket mutatom be, különös tekintettel az ún. pécsi modellre. Az írásban azt is vizsgálom, hogy mik azok a szakmai sarokkövek, amelyeket az iskolai szociális munka szélesebb körű bevezetésekor javasolt figyelembe venni.

Az iskolai szociális munkára 2015-ben még mindig úgy tekintünk, mint közel két évtizede: a szociális munka egy ígéretes, számos szociális probléma kezelésében, azok újratermelődésének megfékezésében, általában a gyermekek és családjaik hatékony támogatásában fontos területe. Ennek ellenére még a szociális szakemberek és a társszakmák képviselői is igen keveset tudnak az iskolai szociális munkáról, annak történetéről, hazai és nemzetközi gyakorlatáról, módszereiről. Mindezen persze nincs is mit csodálkoznunk, hiszen napjainkban Magyarországon alig félszáz iskolai szociális munkás dolgozik, így csak nagyon keveseknek lehet közvetlen tapasztalatuk a tevékenységükről. Írásommal elsődleges célom, hogy tájékoztatást adjak az iskolai szociális munka iránti szükségletekről, a szakterület alapjairól, egyrészt azért, mert egy szakmaterület bővebb ismerete feltételezhetően elősegíti annak elfogadottságát, másrészt pedig azért, mert újabban egyre több szakmai fórumon hallani döntéshozók részéről is elköteleződést az iskolai szociális segítség, ifjúságvédelem fejlesztés iránt. Úgy tűnik tehát, hogy a többszöri nekirugaszkodás és megtorpanás után a jövőben végre nagyságrendileg több szociális munkás dolgozhat az iskolákban.

Kihívások, szükségletek és lehetőségek

Szokás mondani, hogy az iskolás évek a legszebb időszak az életünkben, az akkori élmények meghatározóak az ember egész életében. Itt kezdődik a barátságok, kapcsolatok kialakulása, szövődnek szerelmek, egyszóval nemcsak az életpályánkat, szakmaválasztásunkat, hanem személyiségünk fejlődését, későbbi boldogulásunkat is döntően befolyásolja, hogy hogyan telnek a diákévek. Egyes tanulók számára azonban az iskolaévek bizonyosan nem jelentik életük gondtalan időszakát. Sőt, egyre elterjedtebb az a felfogás, hogy a gyermek lelki egyensúlyát

tekintve az iskola maga is stresszforrás, potenciálisan lelki károsító tényező (Buda 2000), miközben az iskolában töltött idő meghosszabbodik, az elsajátítandó ismertek megsokszorozódnak. Az is egyre nyilvánvalóbb, hogy az iskola nem pusztán az életre készít fel, hanem az élet maga egy olyan színtér, ahol a tanulási funkciók mellett a szociális kompetenciák, a társas készségek elsajátítása is zajlik, amit nem könnyít meg, hogy a posztmodern társadalomban társas kapcsolatok konfliktustelítettsége meglehetősen magas (Felvinczi 2009, Pikó 2006). Albert-Lőrinc Enikő (2008) a *Szociális munka és tanácsadás az iskolában* című kötetében ezek mellé fűzi a veszélyeztető tényezők egész sorát (uo.: 4):

- a közérzet romlása;
- a jövőkép bizonytalansága;
- halmozott tehertételek, ki nem elégített szükségletek;
- értékviszonyulások zavar, normarendszer válsága;
- munkanélküliség, egyes rétegek lecsúszása, társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek kiéleződése;
- a családi funkciók gyengülése, a családi felügyelet fellazulása,¹ kapcsolatok elsívárosodása, a család és az iskola eltérő kulturális háttéréből adódó konfliktusok, a diszfunkcionális családi működések következtében fellépő teljesítményzavarok;
- deviáns viselkedések arányának növekedése, új devianciaformák megjelenése.

Vizsgálatok szerint a diákok mentális egészségének kezeletlen problémái (pl. depresszió, önkárosító magatartás, droghasználat, szorongás) később súlyos nehézségeket okoznak az általános életvitelben, életfunkciókban. Ennek ellenére a rászorulóknak mintegy 20 százaléka kap csak megfelelő segítséget. Úgy tűnik, hogy az alacsony jövedelmű családok gyermekei, a fogyatékkal élők, a kisebbséghez tartozók nagyobb valószínűséggel szembesülnek mentális egészséggel kapcsolatos kihívásokkal, miközben éppen az ő esetükben kevésbé valószínű, hogy hozzájutnak a megfelelő segítő szolgáltatásokhoz. A kezeletlen mentálhigiénés problémákkal küzdő diákok esetében kialakulhatnak még súlyosabb problémák, amelyek nagyban befolyásolják az iskolai teljesítményt, rosszabb tanulmányi eredményekkel és esetleges iskolaelhagyással/kimaradással járnak (SSWAA, idézi Erford–Newsome–Rock 2007).

A mentális egészség területén megjelenő kihívásoknál fontos figyelembe venni a problémaviselkedések, devianciák jelenségének korszerű magyarázó, illetve beavatkozási modelljeit, különösen a multifaktoriális modellt, a rizikó- és protektív elméletet, az egészségfejlesztési, illetve integrált megközelítéseket, továbbá azt, hogy számos problémaviselkedésnek és devianciának a háttérében hasonló kockázati struktúra áll, és a védő tényezők bizonyos dimenziói is átfedésben vannak. Gondoljunk csak a családon belüli bántalmazás, a párkapcsolati erőszak és az alkoholizmus összefüggéseire, amelyek lényegében egymásnak kölcsönösen koc-

¹ A szülői kontroll hiánya számos serdülőkorú problémaviselkedés, deviancia kockázati faktora.

kázati tényezői (lásd még Máté et al. 2014). A fenti magyarázó elméletek alapvető eleme, hogy egyidejűleg több tényező bonyolult egymásra hatása felelős az adott viselkedés kialakulásáért, ezen kockázati dimenziók között az egyéni sajátosságok, a kortárskapcsolatokkal összefüggő kockázatok mellett ott szerepelnek a családi és közösségi, társadalmi kockázati faktorok, de legalább ilyen jelentőségű az iskola szerepe is (*Eszköztár...* 2012: 20–21).

Ismeretes, hogy a hátrányos, a halmozottan hátrányos helyzet könnyen újratermelheti önmagát, a jövedelmi, lakhatási, szociális hátrányok összeadódva könnyebben okozhatnak tanulási teljesítményben gondokat, ezek pedig döntő hatással lehetnek a pályaválasztásra, a továbbtanulásra. Az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének (MTA KTI) legfrissebb magyarországi adatai arra utalnak, hogy a jövedelmi szegénység és a *szülők iskolai végzettsége* erősen összefügg: minél alacsonyabb végzettségűek a szülők, annál nagyobb annak az esélye, hogy gyermekük szegény háztartásban nő fel (Varga 2015).

„Míg az alapfokú végzettségű szülők 0–17 éves gyerekeinek közel háromnegyede (72,7 százalék) tekinthető szegénynek, addig a középfokú végzettségű szülők gyerekeinél 18,1 százalék ez az arány, a felsőfokú végzettségű szülők gyerekeinek pedig elhanyagolható hányada (1,6 százalék) él jövedelmi szegénységben.” (Varga 2015: 12)

Nem véletlen tehát, hogy minden civilizált országban az oktatási esélyegyenlőség érvényesülése kitüntetett figyelmet kap a társadalmi-gazdasági fejlődést elősegítő szerepe miatt. Csapó Benő és munkatársai (2014) írásukban hangsúlyozzák, hogy ha a kedvezőtlen családi háttérű diákok az oktatási rendszerből kilépve nem rendelkeznek a munkaerőpiacon hasznosítható tudással, akkor nem, vagy csak kisebb részt képesek a közteherviselésből részt vállalni, miközben költségeket generálnak a társadalomnak, többek között a munkanélküliségi, a szociális és az egészségügyi ellátás terén. Ugyanakkor a majdani szülők magasabb iskolai végzettség révén megszerzett gazdasági, társadalmi és kulturális tőkéje meghatározó lesz gyermekük fejlődése, iskoláztatása terén, és generációkon át fejtheti ki jótékony hatását. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a roma kisebbség leszakadását kísérő konfliktusok erősen kötődnek iskolarendszerünk szelektív működéséhez, vagyis az oktatási esélyegyenlőség erősítésével e konfliktusok jelentősen enyhíthetők lehetnének (Csapó et al. 2014: 126).

Magyarországon a hátrányos helyzetű diákok aránya 2010 és 2012 között az általános iskolákban (1–8. évfolyam) stabilan 34 százalék körüli volt, míg 2013-ban, vélhetően a kategóriába tartozás követelményeinek szigorítása miatt kissé, 28,7 százalékra csökkent. Az általános iskolás és középiskolás diákok körében jelentős mértékben különbözik a hátrányos helyzetű tanulók aránya. Ennek oka, hogy miközben az első 8 évfolyamon a hátrányos helyzetű tanulók aránya stabilan 27–30 százalék, a 9. évfolyamtól kezdődően az arányuk évfolyamról évfolyam-

ra meredeken csökken. A hátrányos helyzetű tanulók arányának 9. évfolyamtól bekövetkező csökkenése mögött többek között állhat a regisztráció hatékonyságának visszaesése, de hátrányos helyzetű tanulók lemorzsolódása is feltételezhető (Varga 2015: 14).

A hátrányos helyzetű, halmozottan hátrányos helyzetű általános iskolás diákok arányát földrajzi elhelyezkedés szerint vizsgálva az látható, hogy míg például Budapesten és Győr-Moson-Sopron megyében az arányuk 10 százalék körüli vagy az alatti, addig a keleti és északkeleti megyékben jellemzően 40 százalék feletti a hátrányos helyzetű és 20 százalék feletti a halmozottan hátrányos helyzetű diákok aránya (uo.: 15–16).

Az MTA KTI vizsgálatainak adatai mellett a tanulási teljesítmények nemzetközi összehasonlítása is kedvezőtlen képet mutat. Több nemzetközi felmérés szerint a magyar diákok teljesítményei az elmúlt évtizedekben romlanak: matematikából és természettudományból ma az általános iskola végén kevesebbet tudnak, mint 10–15 évvel ezelőtt. Emelkedik a gyengén teljesítők (funkcionális analfabéták, elemi matematikai tudást sem szerzettek) aránya, ami súlyos foglalkoztathatósági, képezhetőségi problémákat vetít előre. A nemzetközi vizsgálatok szerint Magyarország azon országok közé sorolható, ahol a legnagyobbak az iskolák közötti különbségek. A diákok közötti válogatás, a társadalmi háttér szerinti szelekció korán elkezdődik, és a teljes közoktatást áthatja. A családi háttér teljesítményt meghatározó hatása rendkívül jelentős, a magyar oktatás, iskola kevésbé képes az esélyek kiegyenlítésére, alacsony a reziliens² tanulók aránya (Csapó et al. 2014: 133).

Az előbbieket után érdemes megvizsgálni a gyermekjólétet segítő alkalmazott foglalkoztató oktatási intézmények arányát. A 2003 és 2010 közötti időszakban a gimnáziumok csaknem egyharmada, az általános iskolák és szakközépiskolák egynegyed–egyötöde foglalkoztatott teljes vagy részmunkaidőben legalább egy, a gyermekjólétet segítő alkalmazottat. 2013-ban az arány jelentősen csökkent ezekben a programtípusokban: például amíg 2010-ben az általános iskolák 26,64 százaléka alkalmazott ilyen munkatársat, addig ez az arány 2013-ban már csak 14,45 százalék, a szakközépiskolákban pedig a 2010-es 25,96 százalékról, 2013-ra 7,83 százalékra csökkent (Varga 2015: 80 és 259, B2.12. táblázat).

A kedvezőtlen változások az iskolai segítői munka, az iskolai ifjúságvédelem kapcsán azért is tűnnek érthetetlennek, mert a szakértők szerint a finn diákok

² Azokat a hátrányos helyzetű diákokat nevezik reziliens tanulóknak, akik kedvezőtlen körülményeik ellenére jól teljesítenek az iskolában (Csapó et al. 2014: 124).

PISA-felméréseken nyújtott jó teljesítményei³ mögött többek között az iskolai szociális munka erőfeszítései állnak (Pirkko 2013)

Buda Béla az iskolai szociális munkások kézikönyvéhez írt előszavában kiemelte, hogy a szociális munka létrejöttében meghatározó az egyének, családok, közösségek problémáinak innovatív megoldásaira való törekvés, a bajban lévők közvetlen, gyors támogatása. A szociális munkás legfontosabb feladata általánosságban legjobban úgy fogalmazható meg:

„...közvetít az alkalmazkodásra, beilleszkedésre, szokványos társadalmi működésre képtelen emberek, családok és a helyi társadalom, az államigazgatás és a szociális gondoskodás szervei között, és a szokványos szerephatáron és kompetenciakörökön túl komplex módon segít, avatkozik közbe magas rendű humanitárius, etikai célok jegyében.” (Buda 2009: 4)

Az iskolai szociális munka napjainkra legismertebb definíciója Bányai Emőke meghatározása nyomán alakult ki és került a szociális munka szolgáltatási koncepcióiba:

„Az iskolai szociális munka szolgáltatás a közoktatási intézményben biztosított, preventív jellegű segítő tevékenység, amely az iskoláskorú gyerekek és fiatalok képességeinek, lehetőségeinek legoptimálisabb kibontakozását támogatja szociális kapcsolataik, társadalmi integrációjuk javításával. Fontos alapelv, hogy az iskolai szociális munkás tevékenységének hangsúlyja a preventív munkán van és a szolgáltatás pedig döntően a fiatalok életterének egy fontos színterén, az iskolában történik. Az iskolai szociális munkás ott működik, azon a köztes területen, ahol az iskola és a gyermek hatóköre találkozik, olyan réteghöz hozzáférve, amely más segítő szakemberek számára nem, vagy csak igen nehezen hozzáférhető.” (Bányai 2000)

A szociálismunkás-professzió egyik lényegi eleme, az ún. multidiszciplináris tudás birtoklása teszi képessé az iskolai szociális munkásokat arra, hogy ágazati határokon átívelő szakmájuk révén „költséghatékony” szaktudást jelenítsenek meg az iskolában. Az iskolai szociális munkásnak tehát megfelelő ismeretei vannak a jogi és társadalmi kontextusokról, ugyanakkor tanácsadói (konzultációs munka, segítő beszélgetés) tevékenységre is képes, amellyel az egyszerűbb, hosszabb terápiát nem igénylő pszichológiai problémákat is kezelni tudja, míg a valóban terápiás beavatkozásokat igénylő eseteket a megfelelő szakintézménybe delegálja.

³ Az Országos Kompetenciamérés és az OECD Programme for International Student Assessment (PISA) vizsgálata a tanulók felhasználható szövegértési és matematikai képességeit vizsgálja. A felmérések eredményei szerint Finnország európai viszonylatban az élmezőnyben van, míg a magyar diákok teljesítménye 2012-re különböző mértékben ugyan, de minden főbb területen romlott, és sem a nyomtatott, sem a digitális tesztekben már nem éri el a magyar tanulók teljesítménye az OECD-átlagot egyik mérési területen sem (PISA 2012, lásd Balázs et al. 2012: 75).

A társadalmi, szociológiai, illetve szociálpolitikai és jogi ismeretei által pedig közvetlen segítséget tud nyújtani a problémák megoldásához (Máté–Gergál 2009: 84, Máté–Uray 2011).

Iskolai szociális munka – nemzetközi kitekintés

Az iskolai szociális munka őshazájának az Amerikai Egyesült Államok tekinthető. Maga az iskolai szociális munka elnevezés is az amerikai „school social work” kifejezésből származik. 1906-ban az USA-ban (pl. Boston, New York) kezdtek el speciálisan iskolai szociális munkát folytatni (Herczog 1994: 27).

A mai iskolai szociális munka értelmezéskor megkerülhetetlen az 1960-as években született aldersoni tipizálás:

1. Hagyományos klinikai modell

A legismertebb és sokáig a legtöbbször által használt modell. Fő jellemzője, hogy arra az egyénre, tanulóra fókuszál, akit szociális, érzelmi problémái akadályoznak a tanulásban. E klinikai modell központi feltételezése, hogy a gyermek, illetve annak családja diszfunkcionális, problémás, ezért az iskolai szociális munkás esetkezelést végez velük.

2. Iskolaváltoztató modell

E modell az iskola miliójét, különösen az iskola intézményes politikáját, gyakorlatát, továbbá az iskolai normákat és körülményeket állítja a középpontba. Az iskolát mint egészet célozza meg, valamennyi személyt és alcsoportot úgy tekinti, mint kliensét. A modell célja azonosítani és megváltoztatni a diszfunkcionális iskolai normákat és körülményeket, továbbá változásokat elősegíteni az intézményes politikában. A szociális munkás tevékenységei közé tartozik a közvetlen munka a tanulókkal, különösen a csoportmunka, valamint az, hogy egyéni és csoportos konzultációkat folytat a tanárokkal is. Az elmélet konceptuális alapjait a szociológia, különösen a deviancia elméletek és a szervezélméletek adják.

3. Társadalmi kölcsönhatás modell

A társadalmi kölcsönhatás modellje elsősorban az egyének és csoportok tetteinek kölcsönhatására összpontosít. A beavatkozás elsősorban a felek – tanulók, tanulócsoportok, családok, az iskola és a közösség – közötti kölcsönhatások fajtájára, minőségére irányul, a szociális munkás jellemzően közvetítő szerepet tölt be.

4. Közösségi iskolai modell

A közösségi iskolai modell a hátrányos helyzetű közösségeket tartja célpontjának. Úgy véli, hogy ezek a közösségek félreértik az iskolát, és nem bíznak benne. A program célkitűzései közé tartozik, hogy fejlődjön ki közösségi megértés és támogatás, jöjjenek létre hátrányos helyzetű gyerekeket segítő programok, illetve hogy szűnjenek meg a hátrányos megkülönböztetések és

körülmények. E modell szerint a szociális munkások főbb szerepei a közbenjárás, a támogatás és a közvetítés (Allen-Meaures–Washington–Welsh 1993).

Az 1990-es évek derekán az USA-ban mindinkább az iskolaközösség-tanuló kapcsolatrendszer és kölcsönhatásait egyszerre figyelembe vevő és befolyásoló *ökológiai modell* terjedt el, amelynek célkitűzése, hogy a diákokat segítsék a szociális kompetencia kialakításában, az iskolát pedig érzékennyé tegyék a gyermek szükségletei iránt (Balikó 2000: 138).

Napjainkban az USA területén az iskolai szociális munkában az előző modellek mellett megjelennek a korábbi elméletek továbbfejlesztései, amelyek aztán egymással akár párhuzamosan is létező értelmezési keretként működnek.

Itt említhető például az aldersoni tradicionális klinikai modellen belül a gyakorlatban nagyobb hangsúlyt kapó bizonyítékalapú módszer (Raines 2008), illetve a modern ökológiai szemlélet. Ez utóbbi magába integrálja a védő- és kockázati tényezők elméletét, illetve a reziliencia (rugalmas ellenállási képesség) jelenség kapcsán az elmúlt két évtizedben született kutatásokat, tudományos megállapításokat is. A reziliencia az alkalmazkodás sikeres módja. A stresszre adott adaptív válaszokat foglalja magában, a környezeti erőforrások kiaknázására való képességet jelenti (Wang–Haertel–Walberg 1999, idézi Gleason-Erin 2007). E modellben az iskolai szociális munkások multidiszciplináris csapatokban dolgoznak, munkamódszereikbe egyaránt beletartozik a konzultáció, a megfigyelés és a különböző szociális-adminisztrációs, illetve szűrőeszközök használata.

A 19. század elejétől a nyugat-európai országokban is megjelent az iskolai szociális munka, de kevésbé olyan intézményesült formában, mint a tengerentúlon. Németországban az amerikaitól eltérő hagyomány alakult ki: a szociálpedagógiáé, amely inkább az ifjúsági mozgalmakhoz áll közel, és különösen a szabadidős tevékenységek által nyújtott elsődleges prevenció révén kívánja biztosítani az iskolás gyermekek és fiatalok jó minőségű, társas kapcsolatait, megfelelő társadalmi beilleszkedését (Bányai 2000).

Németországban az 1980-as évekre az iskolai szociális munka megjelenési formái az alábbiak voltak (Balikó 2000: 141):

1. Alkalmazkodó típus

Az iskolai szociális munkás funkcióit az iskola szükségletei határozzák meg. Az oktatási folyamat zavartalansága érdekében a szociális munkást egyfajta „mindenesként” használják.

2. Innovatív típus

A szociális munka célja az iskola megváltoztatása: a teljesítményorientált oktatási intézményt szociálpedagógiai iskolává kívánja fejleszteni. A modell konfliktusokkal telített, a pedagógusok és a szociális munkások közötti együttműködést nehezíti.

3. A gyermekekre orientálódó iskolai szociális munka

A szociális munka közvetítő funkciója itt a legkifejezettebb a gyermekvédelem és az iskola között. Az iskolai szociális munkás saját módszerein keresztül – egyéni esetkezelés, szociális csoportmunka, közösségi munka – próbál meg preventív jelleggel a gyermek problémáira megoldást találni. Az iskolai szociális munka önálló intézmény, autonóm módon cselekszik, nincs az iskolavezetésnek alárendelve, de nem is szól bele az iskola berendezkedésébe, rendszerint független fenntartó finanszírozza. A családdal való szoros kapcsolattartás jellemzi gyakori családlátogatással.

A kilencvenes évek közepén ez utóbbi, a gyermekekre orientálódó iskolai szociális munka modellje látszott leginkább hatékonynak és követendőnek a magyarországi iskolai szociális munka kezdeti éveiben, kiegészülve azzal, hogy a szociális munkások rendszeres szupervíziós lehetőséggel élhessenek, és érdek-képviseleti, illetve érdekvédelmi egyesületbe tömörüljenek (Kertész 1996, Balikó 2000).

A tengerentúli példák mellett érdemes – a sok tekintetben mintát adó – skandináv államok gyakorlatát is megvizsgálni.

Svédországban az 1950-es évek elejétől alkalmaznak iskolai szociális munkásokat, számuk mára nagyjából 1500–2000 fő. Fontos, hogy a gyermekvédelmi rendszerrel együttműködnek, de attól hangsúlyosan elkülönülnek, továbbá nem foglalkoznak közvetlenül pénzbeli, élelmiszer- és ruhaadományokkal (Huxtable 2012: 45). A Svéd Iskolai Szociális Munkások Egyesülete *Útmutató iskolai szociális munkások számára* (2013) című dokumentuma szerint az iskolai szociális munka célja, hogy valamennyi diák egy olyan szociálisan és érzelmileg biztonságos környezetben tanulhasson, amely hozzájárul tanulmányi teljesítményének javulásához, képességeinek kibontakozásához.

Az iskolai szociális munka feladatai (Nagy 2015):

- segítő beszélgetés, konzultáció, krízishelyzetek, konfliktusok esetén a diákokkal és családjaikkal;
- a sajátos nevelési igényű tanulók támogatása és képviselése;
- a tanulók szociális és pszichoszociális helyzetének felmérése, mely a diák egyéni fejlesztési tervének alapjául szolgál;
- együttműködés a gyermekjóléti szolgálattal, kapcsolattartás egyéb szolgáltatásokkal, mint például a pszichiátriai ellátás, munkaügyi központ, ifjúsági szervezetek és az egészségügyi ellátás;
- diákokkal való csoportmunka, preventív jellegű beavatkozások;
- közösségépítés a diákok körében;
- konzultációs lehetőség, ventillációs felület és érzelmi támogatás biztosítása az iskolai alkalmazottak számára;
- együttműködés a nevelőtestülettel;
- részvétel osztálykonferenciákon;
- részvétel az iskolai krízisintervenciós team munkájában;
- részvétel a beavatkozási tervek elkészítésében, végrehajtásában, értékelésében;

- munka az iskola egészével, az alapvető értékek és az egyenlő bánásmód elősegítése érdekében;
- biztonságos iskolai környezet kialakításának elősegítése;
- szociális és pszichoszociális készségek fejlesztés, ismeretek bővítése a nevelőtestület tagjai körében.

Norvégiában az 1950-es évektől dolgoznak iskolai szociális munkások. Kezdetekben elsősorban speciális iskolákban végezték munkájukat. Alkalmazásuk ma sem kötelező, számuk 500 fő körülire tehető. *Finnországban* – ahol 1966-tól létezik iskolai szociális munka – szintén közel 500 iskolai szociális munkás van. Finnországban az Oktatási törvény és Gyermekjóléti törvény egyaránt nevesíti az iskolai szociális és pszichológiai szolgáltatást, ahol a diákoknak tanulásukat támogató joguk van ezekhez a szolgáltatásokhoz. (Egy szociális munkás legfeljebb 600 diákkal, illetve legfeljebb 3 iskolában dolgozik.)

Norvégiában és Finnországban a szociális munkások foglalkoznak a tanulók viselkedési, érzelmi problémáival, az iskolai hiányzásokkal, illetve a lemorzsolódások megelőzésével, speciális szükségletű diákok támogatásával, iskolai ifjúságvédelemmel, szülők és iskolai közösség támogatásával egyaránt. Munkamódszerekbe beletartozik az értékelői munka, a csoportmunka, preventív tevékenységek, esetmunka, konzultáció (beleértve a tanároknak nyújtandó konzultációt), továbbá végeznek családlátogatást is (Huxtable 2012: 17, 36, Pirkko 2013).

Finnországban jogszabály kötelezi a közoktatási intézményeket a bántalmazás elleni fellépésre, ennek keretében jelenleg a finn iskolák 90 százaléka alkalmazza az ún. KiVa-programot. A KiVa átfogó iskolai bántalmazás elleni program, amely egyszerre tartalmaz preventív és intervenciós elemeket. A program megvalósításában kitüntetett szerepet kapnak a KiVa-team tagjai, akik az iskola pedagógusai és segítő szakemberei: fejlesztő pedagógus, iskolai szociális munkás, iskolapszichológus. Az előzőeknek megfelelően az iskolai szociális munkások tevékenységi körében fontos szerepet kapnak az iskolai megfélemlítés elleni feladatok (Järmi–Péter–Szarka–Fehérpataky 2015: 5).

Az iskolai szociális munka gyakorlati modelljeinek megjelenése Magyarországon

Az iskolai szociális munka magyarországi megjelenésének kezdő lépései az első világháború utáni időre tehetőek. Hazánkban az iskolai szociális munka hősorát az 1930-as évek második felétől az iskolánővérek tevékenysége jelentette (Bányai 2000). Munkájuk nagyon hasonlított a mai szociális munkához (egyéni esetkezelés, családokkal végzett munka a terepen és az iskolában egyaránt). Eredendően pedagógus képzettségűek voltak, szervezetenként a tantestülethez tartoztak, feladataik is szorosan az iskola igényeihez kötődtek. Iskolai teljesítményromlás, iskolá-

ból való lemorzsolódás megelőzése érdekében végeztek családgondozást főként a budapesti nyomornegyedek lakói körében (Pik 1994).

A második világháborút követően az iskolai gyermekvédelem első jelentősebb mérföldkövének a gyermekvédelmi felelős munkakör 1964-es bevezetése tekinthető, korábban a kommunista rezsim a gyermekvédelem megvalósítását szinte kizárólag a pedagógiában látta (Fiszter 1994).

Az iskolai szociális munka rendszerváltozás utáni gyakorlatában rendkívül korán megjelentek a különböző irányzatok, amelyek mára 3 fő irányzat köré csoportosíthatók:

1. „Belső” iskolai szociális munka vagy ún. hagyományos modell
2. „Külső” iskolai szociális munka vagy ferencvárosi modell
3. Pécsi modell

„Belső” iskolai szociális munka vagy ún. hagyományos modell

Ezt a modellt az 1990-es évek elején létrehozott olyan alternatív iskolák vezették be, amelyek kifejezetten azzal a célkitűzéssel jöttek létre, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű, illetve a tradicionális iskolákban megmaradni és teljesíteni – főleg szociális okokból – nem tudó gyerekeknek nyújtsanak egyéni szükségleteik szerinti oktatási, képzési lehetőséget. Ezeknek a – szociális szakértelmet az iskola keretein belül alkalmazó – modelleknek közös filozófiája az, hogy a problémákat az az ember látja a legjobban, aki benne él az iskolában. Mindazonáltal nehézségek is fakadhatnak ebből a helyzetből, hiszen az iskola alkalmazottjaként nem egyszerű a család érdekeit képviselni egyes kollégákkal vagy az iskolával szemben. Mégis, a magyarországi iskolai szociális munka történetében éppen az ilyen iskolákban a mai napig alkalmaznak iskolai szociális munkásokat, sőt akad, ahol ez már több mint 20 éves hagyományra tekinthet vissza. A modell sikerességének oka vélhetően abban rejlik, hogy ezeknek az iskoláknak a filozófiájába tartozik a tanítványok iskolán kívüli problémáival való foglalkozás, és a pedagógiai munkában is fontos szerepet kap a segítségnyújtás. Ezekben az iskolákban egyrészt sokkal közelebb áll egymáshoz a pedagógiai és a szociális munka, és az iskola nevelési-oktatási koncepciójának szerves része, hogy nagymértékben támaszkodnak a szociális szakértelmű iskolai szintéren való alkalmazására. Továbbá az ilyen az iskolákban a diákok problémái koncentráltan jelennek meg, így a szociális munka folyamatosan fenn tudott maradni akkor is, amikor a hagyományos iskolákban sok helyen megszűnt, vagy jelentősen átalakult ez a szolgáltatás. Tehát az iskolában tapasztalható szükséglet, illetve az iskola oktatási-nevelési filozófiája illeszkedik úgy egymáshoz, hogy mindkettő legitimizálja az iskolai szociális munkás tevékenységét az iskolában.

Az iskolai szociális munkásnak e modell szerint általában az iskola igazgatója, illetve a fenntartó a munkáltatója. Az iskolai szociális munkás teljes munkaidejében (többnyire napi 8 órában) az adott iskolát segíti különböző szociális szolgáltatásokkal. A szociális szakember tehát egész nap megtalálható az iskolában, ismeri

annak működését, hozzájut az információkhoz, és általában könnyebben befogadják az iskolákban. Nagyon gyakran egyedül, „magányos farkasként” végzik munkájukat, mindazonáltal az e modellben dolgozók mindig törekszenek legalább az iskolai egészségügyi személyzettel (védőnő, iskolaorvos) teamet alkotni.

Professzionális esetmegbeszélő, illetve szupervízió általában nem áll rendelkezésükre. Főleg nem állami szervezetek, alapítványok által fenntartott alternatív iskolákra jellemző ez a modell (pl. Burattino Általános és Szakképző Iskola, Forrás Szakiskola, Gandhi Gimnázium), kisebb számban önkormányzati, állami oktatási intézmények (pl. Magyarmeckei Általános Iskola) tartoznak ide. Magyarországon a legrégebben folyamatosan működő programok ide sorolhatók.

„Külső” iskolai szociális munka vagy ferencvárosi modell

Az ún. „külső” iskolai szociális munkát megvalósító kísérletek közül talán a legismertebb az 1992 nyarán alakult Ferencvárosi Iskolai Szociális Munkás Hálózat, későbbi nevén Ferencvárosi Fehér Holló Gyermejjóléti Szolgálat.⁴ A Családsegítő Szolgálat keretein belül, azzal szoros munkakapcsolatban, de önálló szakmai kritériumok alapján működő ún. Iskolai Szociális Munkás Hálózatot hoztak létre melynek felettes szerve az önkormányzat Humán Szolgáltató Irodája volt (Fiszter 1994: 4, Gedeon 1996: 100).

Kiemelten foglalkoztak az iskolát körbevevő közösséggel, beleértve a segítői intézményhálózatot is. A szociális munkás nem a gyermekvédelmi felelős feladattal akarta átvállalni, hanem sokkal inkább közvetítői, összekötő, koordináló, „katalizátor” szerepre koncentrált. Munkakörébe pusztán heti rendszerességű iskolai ügyelet tartása tartozott bele, ami miatt a diákokkal való munka háttérbe szorult. Az egyéni esetkezelés kisebb aránya mellett inkább csoportfoglalkozások, klubtevékenységek, táboroztatás, játszóház szervezése, illetve korrepetálás tartozott a feladataiba. Ezenkívül a családokkal végzett szociális munka keretében anyagi, természetbeni támogatás nyújtására, segítyezésre is lehetőségük volt.

Úgy tűnik, hogy a tradicionális iskolai szociális munkától eltérő szolgáltatási struktúra amiatt alakult ki, mert az akkori Magyarországról szinte teljesen hiányoztak – a ma már oly természetesnek tartott – modern személyes gondoskodást nyújtó gyermekvédelmi ellátások, és ezek intézményei.

A gyermekvédelmi törvény (Gyvt.) a többi iskolai szociálismunkás-hálózat (gyermekjóléti szolgálatok) működése tekintetében is alapvetően új helyzetet hozott, mivel az általában forráshiánnyal küszködő önkormányzatok többsége a már működő iskolai szociális munkás csoportokat bízta meg a gyermekjóléti szolgálat feladatainak ellátásával. Ezután szinte azonnal a korrekzív gyermekjóléti feladatokra – sokszor kötelezően alapuló tevékenységeket is beleértve – fordult több figyelem, a klasszikus iskolai szociális munka tevékenysége azóta csak áttételesen fedezhető fel.

⁴ dr. Mihály Szabolcsné közlése (2008).

Ebben a modellben tehát az iskolai szociális munkát külső szolgáltatók viszik az iskolába, és ezek többnyire hálózatban működnek. Egy munkatárs általában 4–5 iskolát (és/vagy óvodát) segít egyszerre. A szolgálat relatíve kevés időben érhető el az adott iskola számára. Csoport- és közösségi munka mellett a diákokkal való egyéni esetkezelés kevésbé jellemző. A szakemberek jól képzettek, esetmegbeszélő és szupervízió segíti munkájukat. Döntően állami fenntartású gyermekjóléti szolgálatok voltak idesorolhatók (a II. kerület Gyermekjóléti Központ, Sopron, de akad független civil szervezet, pl. a Periféria Egyesület).

Az ezen modellek szerint dolgozó programokat paradox módon éppen a gyermekvédelmi törvény bevezetése vetette vissza az iskolai szociális munka tevékenységében oly módon, hogy az ún. korrekatív gyermekvédelmi tevékenységeik kerültek előtérbe. A módszertani gyermekjóléti szolgálatok Konszenzus Konferenciája (*Módszertani...* 2005) után ismételten előtérbe került az iskolai szociális munka, bár 2005-ben az országban működő gyermekjóléti szolgálatok alig 14 százalékában végeztek iskolai szociális munkát. Néhány év „szünet” után a Gyvt. elvileg ismét lehetővé teszi az iskolai szociális munkát.

A modell előnye a megfelelően képzett szakemberek alkalmazása és a hálózatban működés. A modell legerősebb kritikája az iskolai szociális munka tradicionális fogalmi kereteitől való eltérés (keves információ van a tevékenység tartalmáról, intenzitásáról, mélységéről) (Bányai 2006), illetve az ún. „ügyeleti rendszer”, amely szerint egy iskola kapcsán csak heti néhány órás tevékenységet fordítanak iskolai szociális munkára.

Pécsi modell

A pécsi modell az előző két modell előnyeit egyesíti, azaz az iskolai szociális munkások teljes munkaidejükben (napi 8 órában) az adott iskolát segítik különböző szociális szolgáltatásokkal, és hetente tartanak esetmegbeszélőket. Egy külön szakmai team támogatja a szociális szakembert, egyéni konzultációt és szupervíziót is biztosít számukra a fenntartó, melyek célja a szociális munkások személyre szabott szakmai támogatása. A munkáltató – mind az iskolától, mind a gyermekjóléti rendszertől – független civil szervezet, így a szakmai munkát kevésbé befolyásolják terhelő alá- és fölérendeltségi viszonyok. Az iskolai szociális munkások hálózatban működnek, mely szakmai kontrollt és támaszt biztosít (esetmegbeszélés, egységes adminisztráció).

A program szemléleti kerete: gyermekekre orientálódó iskolai szociális munka, illetve a modern ökológiai modellekből építkezik.

Az ökológiai szemléletű iskolai szociális munka elsősorban rendszerekkel és hálózatokkal foglalkozik – írja Rácz József (2009) a pécsi modell kapcsán – még akkor is, ha egyéni esetkezelés folyik. Ez lényegesen más megközelítés, mint a klinikai irányultságúnak nevezett módszer: nem a patológiákra helyezi a hangsúlyt, hanem a pozitív viselkedésváltozásra, a képességekkel való felruházásra (empowerment) és a kompetenciaorientált fejlesztésekre, a reziliencia különböző

típusainak fejlesztésére, valamint az iskola érzékenyítésére mindezen eljárásokkal és szemléleti változásokkal kapcsolatban. Fontos eleme a modellnek, hogy maga az iskola is lehet stresszforrás, a társadalmi beilleszkedést egyének és csoportok számára megnehezítő intézmény (elég csak a szegregált oktatásra mint kirívó esetre gondolni). Az iskolai szociális munkás összekötő, koordináló és facilitátor szerepet tölt be a különböző rendszerek és hálózatok között: a diákok, a pedagógusok és más iskolai szakemberek között, ráadásul többféle kontextusban: iskola- és osztályszinten, illetve osztályon kívüli tevékenységekben; és folytatva a sort, a családok, szülők és a gyermekvédelem, de más gyógyító-megelőző és egyéb szakszolgálat között. Ebben a megközelítésben a tanuló sem mint elszigetelt egyének, hanem mint egy rendszer (rendszerek) aktív alkotórészei jelennek meg. Ahhoz, hogy az iskolai szociális munkás hatékonyan közreműködjön a rendszerek tekintetében, fontos, hogy egy külső szervezethez, jelen esetben független civil szervezethez tartozzon, az legyen a munkáltatója. Itt a „független” az oktatási vagy a gyermekvédelmi rendszerektől való szervezeti függetlenséget jelenti. Bár ez vezethet lojalitáskonfliktusokhoz vagy „kié a kliens?” jellegű problémákhoz, amelyek persze minden megoldáshoz társulhatnak: akkor, ha az iskola a munkáltató, és akkor is, ha a családsegítő vagy a gyermekvédelmi szolgálat. De ebben a keretben az említett problémák jobban kezelhetőnek tűnnek (lásd pl. a titoktartás, a bizalom, a szerepkonfliktusok kérdését). A rendszerek szintjén az iskolai szociális munkás „kívülállása”, pontosabban a „kint-is-vagyok-bent-is vagyok” amúgy nem könnyen fenntartható pozíciója nemcsak egyén szintű, hanem szervezetszintű (pl. iskolaszintű) változásokhoz is elvezethet, nyilván egy hosszabb időtávon. Főleg akkor kezelhetőbbek a problémák, ha az iskolai szociális munkások számára adottak a közös esetmegbeszélés lehetőségei, a multidiszciplináris teammunka és a program adatokon alapuló folyamatos fejlesztése. A folyamatos fejlesztés is igényli az adatok, „bizonyítékok” gyűjtésének – a pécsi modellben hangsúlyos – rendszerét, a megfelelő eredményességi változók meghatározását, majd ezek monitorozását. Mindezek elősegíthetik az iskolai szociális munkás láthatóságát nemcsak a tanulók és a pedagógusok számára, hanem a helyi döntéshozók és a források fölött döntési jogkörrel felruházott közpolitikai szakértők felé is (Rácz 2009: 11–12).

A pécsi modell szolgáltatási palettája

Egyéni esetkezelés és tanácsadás

- Információnyújtás
- Tanácsadás (direkt, edukatív)
- Hivatalos ügyek intézésének segítése, szociális ügyintézés
- Konzultáció

Szülőkkel, családokkal végzett szociális munka

- Konzultáció családoknak iskolai és más életkérdésekben, közvetítés szülő-gyerekek kapcsolatban

- Részvétel a szülő-tanár megbeszéléseken
- Szülői értekezleten való részvétel

Szociális csoportmunka

- Közösségfejlesztő csoportmunka
- Prevenációs, készségfejlesztő csoportmunka
- Diákszemináriumok szervezése különböző témákban
- Pályaorientációs célú csoportmunka

Közösségi szociális munka

- Egészségfejlesztő programok
- Programok tervezése és szervezése a szabadidő eltöltésére, illetve egymás támogatására
- Együttműködés diákönkormányzattal, szülői munkaközösségekkel

Esetmenedzsmint

Az esetvitelhez, esetmenedzseléshez kapcsolódó feladatok összessége, de különösen:

- Együttműködés, esetmegbeszélés a jelzőrendszer tagjaival
- Fegyelmi tárgyaláson való részvétel
- Delegálás

Az INDIT Közalapítvány által fenntartott iskolai szociális munka projekt (pécsi modell) 2006–2012 között működött Pécsen és Budapesten egy-egy 6 fős iskolai szociális munkás hálózattal. A program máig az egyik legismertebb legjobban dokumentált ilyen típusú projekt (Máté–Szemelyácz 2009).

Az iskolai szociális munka kiterjesztésének lehetősége

Az elmúlt évtizedben számos olyan tudományos megállapítás, szakmai-módszertani munka, illetve stratégiai terv született, amelyek az iskolai szociális munka szélesebb körű bevezetéséhez teremtenek alapot. Rendelkezésre állnak átfogó kutatások, helyzetelemzések, léteznek működő külföldi és hazai gyakorlatok is. Szakmai munkacsoportok részvételével 2010 és 2015 között a bevezetést előkészítő több koncepció született. A minisztérium számára készített munkaanyagok az iskolai szociális munka-szolgáltatás általános bevezetésére tettek javaslatot. Az volt az elképzelés, hogy a gyermek- és ifjúságvédelmi felelős státuszt „váltja fel” a szakképzett iskolai szociális munkások alkalmazása. (Az ambiciózus tervekből 2015-ig azonban – egyelőre – még nem valósult meg semmi, sőt részben az ifjú-

ságvédelmi státusz átmeneti megszűnése⁵ miatt nagyjából 25 százalékkal csökkent az iskolai szociális munkások száma.)

Mindazonáltal szociális munkás és a szociálpedagógiai képzések döntő részében oktatnak iskolai szociális munkát, és rendelkezésre állnak specifikus továbbképzési kapacitások is. Ezek alapján azt mondható, hogy minden készen áll ahhoz, hogy rövid időn belül, fokozatosan kiépüljön a magyarországi iskolai szociális segítség rendszere. A továbbiakban a jogszabályi megjelenés mellett, illetve annak részeként a szociális munka minimálfeltételének, protokolljának véglegesítése, a finanszírozási rendszer normalizálása, megszilárdítása lesznek a főbb állomások, amelyek hozzájárulhatnak az iskolai szociális munka széles körű elterjedéséhez.

A szolgáltatás kiterjesztése kapcsán zárásul az iskolai szociális munka szakmai érdek-képviselői szervezetének, az Iskolai Szociális Munkások Egyesületének állásfoglalását tartom fontosnak ismertetni.

Az Iskolai Szociális Munkások Egyesületének minimumjavaslatai az iskolai szociálismunkás-programoknak az alábbiak:

1. Az iskola fenntartója és vezetése legyen érdekelt az iskolai szociális munkás iskolai alkalmazásában, fogadja el szakmai autonómiáját, támogassa feladatai ellátásában, beleértve a tantestülettel való partneri együttműködés feltételeinek biztosítását.
2. Az iskolai szociális munkásnak álljanak rendelkezésére a munkájához szükséges tárgyi feltételek (különösen: saját konzultációs szoba vagy az egyéni esetmunkára alkalmasá tett, korlátlanul használható helyiség, számítógép-használat, nyomtatási lehetőség, internet- és telefonhasználat, postázási lehetőség).
3. Az iskolai szociális munkás fő tevékenységi területe egy iskolához kötődjön, munkavégzésének helyszíne döntően az iskolai szinten legyen.
4. Az iskolai szociális munkás alkalmazója tegye lehetővé, hogy az iskolai szociális munkás munkájának segítéséhez szakmai támogató szolgáltatásokat vehessen igénybe (pl. esetmegbeszélő csoportokon, szakmai tanácskozáson, továbbképzéseken való részvétel, szükség esetén szupervízió).
5. Az iskolai szociális munkások munkarendje más iskolában megjelenő társzakmához hasonlóan (iskolai egészségügyi személyzet, iskolai védőnő, iskolapszichológus, egészségтантанár) igazodjon a pedagógusokéhoz. Az iskolai szociális munkások bére és juttatásai igazodjanak végzettségükhöz.
6. Külső modell esetén az iskolai szociális munkások alkalmazása kizárólag önálló szervezeti egységben történjen.
7. Az iskolai szociális munkás mindenben tegyen eleget szakmai, etikai elvárásoknak, legyen személyesen elkötelezett abban, hogy tudása legjavát a kliensei segítésére használja. Tartsa be a munkája kapcsán a jogszabályi

⁵ 326/2013. (VIII. 30.) Korm. rendelet 2013 augusztusában megszüntette, majd az általános felháborodás és szakmai javaslatok nyomán 2015 áprilisában visszaállította az ifjúságvédelmi státuszt, és lehetővé tette a szociális munkások iskolai alkalmazását.

előírásokat, illetve az iskolai szociális munka területén elfogadott szakmai standardokat.

Amennyiben az előbbi feltételek teljesülnek, és az iskolai szociális munkás mindenben eleget tesz szakmai, etikai elvárásoknak, személyesen elkötelezett abban, hogy tudása legjavát a kliensei segítésére használja, akkor végső soron bármelyik modell szerint lehet jó és hatékony iskolai szociális munkát végezni. Mindehhez további feltétel, hogy a jogszabályi környezet megfelelő legyen és legyenek elfogadott szakmai standardok.

Ezen elvárások egy általános, de határozott keretet jelölnek ki az iskolai szociálismunka-szolgáltatást biztosítani akarók számára. Látható módon a javaslatban a színvonalas szakmai munkavégzés, az iskolai szociális munkások feladatellátásának támogatása kap kitüntetett szerepet, a munkáltatói kérdésben megengedőbb álláspontot képvisel. Ennek hátterében az áll, hogy bár ideálisnak minden bizonnyal az ún. *pécsi modell* mondható, mégis a többi modell hátrányai a fentebb felsorolt garanciális feltételekkel jelentősen minimalizálhatók. Ez az elgondolás tehát azt a cél szolgálja, hogy minél több iskolai szociálismunkás-szolgáltatás illetve -hálózat jöjjön létre, azaz minél több finanszírozó, fenntartó kezdjen ilyen program támogatásába. Éppen ezért a fenntartó az ágazat sokszínűsége mellett a szektorsemlegesség iránt is elköteleződik: állami, nem állami, civil és egyházi programot is elfogadhatónak tart.

Az Iskolai Szociális Munkások Egyesületének egyértelmű javaslata, hogy az iskolai szociálismunka-szolgáltatást „kötelezően”, kvázi ellátásként csak megfelelő szakmai támogatással, módszertani segítségnyújtással, körültekintően tervezett és kivitelezett szociális szolgáltatásfejlesztői munka révén valósuljon meg Magyarországon.⁶

Irodalom⁷

- Albert-Lőrincz Enikő (2008): *Szociális munka és tanácsadás az iskolában*. Kolozsvár: Ábel Kiadó.
- Allen–Mearres, Paula – Washington, Robert O. – Welsh, Betty L. (1993): Az iskolai szociális munka gyakorlati modelljei. In Budai István (szerk.): *Tanulmányok a gyermekjólét köréből*. I. Iskolai szociális munka. Hajdúböszörmény: EVJ-TFK, 70–75.
- Bányai Emőke (2000): Az iskolai szociális munka és lehetőségei az ezredfordulón Magyarországon. *Háló*, (5), 8 (augusztus), 3–5.

⁶ Gergál Tímea (Iskolai Szociális Munkások Egyesülete) 2015. 02. 22-i szóbeli közlése.

⁷ A megadott internetes hivatkozások utolsó letöltésének dátuma a kézirat lezárásának időpontja (2015. 07. 16.)

- Bányai Emőke (2006): *Az oktatási, nevelési intézmények gyermekvédelmi szolgáltatásainak jellemzői, a szociális szolgáltatások kapcsolódási lehetőségei, fejlesztési hangsúlyai a gyermekszegénység csökkentése érdekében*. Budapest: MTA KTI.
- Balácsi Ildikó – Ostorics László – Szalay Balázs – Szepesi Ildikó – Vadász Csaba (2013): *PISA 2012. Összefoglaló jelentés*. Budapest: Oktatási Hivatal. http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatasi/nemzetkozi_meresek/pisa/pisa2012_osszefoglalo_jelentes.pdf
- Balikó Márta (2000): Szociális munka az iskolában. In Kézdi Balázs (szerk.): *Iskolai mentálhigiéne*. Tanulmányok. Pécs: Pro Pannonia Kiadó, 135–149. /Pannónia Könyvek./
- Buda Béla, dr. (2000): Iskolai mentálhigiéne – álmok, dilemmák, lehetőségek. In Kézdi Balázs (szerk.): *Iskolai mentálhigiéne*. Tanulmányok. Pécs: Pro Pannonia Kiadó, 13–32. /Pannónia Könyvek./
- Buda Béla, dr. (2009): Előszó – az iskolai szociális munka kézikönyvéhez. In Máté Zsolt – Szemelyácz János (szerk.): *Az iskolai szociális munka kézikönyve*. Pécs: INDIT Közalapítvány, 3–5.
- Budai István (szerk.) (1996): *Szociális munka az iskolában*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Csapó Benő – Fejes József Balázs – Kinyó László – Tóth Edit (2014): Az iskolai teljesítmények alakulása Magyarországon nemzetközi összehasonlításban. In Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Ríport 2014*. Budapest: Tárki, 110–136. http://www.tarki.hu/hu/publications/SR/tr_megr.pdf
- Erford, B. T. – Newsome, D. W. – Rock, E. (2007). Counseling youth at risk. In Erford, B. T. (ed.): *Transforming the school counseling profession*. 2nd ed. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall, 279–303.
- Eszköztár...* (2012): *Eszköztár prevenciós programok tervezéséhez és értékeléséhez*. Kézikönyv prevenciós szakemberek számára. Budapest: Drog Fókuszpont. http://drogfokuszpont.hu/wp-content/uploads/perk_manual_HUN.pdf
- Felvinczi Katalin (2009): Az iskola lehetőségei az egészségfejlesztésben. In Máté Zsolt – Szemelyácz János (szerk.): *Az iskolai szociális munka kézikönyve*. Pécs: INDIT Közalapítvány, 42–58.
- Fiszter Erika (1994): *Hetedik féléves terepgyakorlat a ferencvárosi gyermekjóléti szolgálatnál*. Kézirat.
- Gedeon Andor (1996): Dilemmák és nehézségek. In Budai István (szerk.): *Szociális munka az iskolában*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 98–106.
- Gleason, Erin T. (2007): A társas fejlődési tanulmány erősségközpontú megközelítése. Ford. Zákányi Eszter (az INDIT Közalapítvány belső használatára). *Children and Schools*, (29), 1 (január), 51–59.
- Hajnal Renáta – Sidlovics Ferenc (szerk.) (2010): *Az iskolai szociális munka jogi szabályozására és országos kiterjesztésére készített szakmai koncepció*. Kézirat. Budapest.
- Herczog Mária (1994): Az amerikai iskolai szociális munkáról. *Család, gyermek ifjúság*, 5, 25–27. <http://www.csagyi.hu/folyoiratok/item/80>

- Huxtable, Marion (2012): *The 2012 International Survey of School Social Work*. International Network for School Social Work. http://www.talentia.fi/files/2136/International_Network_Survey_2012.pdf
- Jármí Éva, dr. – Péter-Szarka Szilvia, dr. – Fehérpataky Balázs: *A KiVa program hazai adaptálásának lehetőségei*. Budapest: OFI. http://iskon.opkm.hu/admin/upload/KIVA_adaptacios_tanulmany.pdf
- Kertész Vanda (1996): *Iskolai szociális munka*. Szakdolgozat. Pécs: JPTE.
- Máté Zsolt – Gergál Tímea (2009): Az iskolai szociális munka lehetőségei: a pécsi modell. In Máté Zsolt – Szemelyácz János (szerk.): *Az iskolai szociális munka kézikönyve*. Pécs: INDIT Közalapítvány, 81–98.
- Máté Zsolt – Szemelyácz János (szerk.) (2009): *Az iskolai szociális munka kézikönyve*. Pécs: INDIT Közalapítvány.
- Máté Zsolt – Uray Gergely (2011): *Iskolai szociális munka szolgáltatás*. Szakmai koncepció. Budapest.
- Máté Zsolt et al. (2014): *CSAT-projekt az egészségesebb párkapcsolatokért*. Pécs: Drogprevenációs Munkacsoport.
- Módszertani...* (2005): *Módszertani Gyermekjóléti Szolgálatok V. Országos Konszenzus Konferenciája*. Balatonkenese. Módszertani Gyermekjóléti Szolgálatok Országos Egyesülete, 2–7. http://segitmiskolc.hu/letoltes/gyermekjolet/konszenzus/konszenzus_kiadvany_2005.doc
- Nagy Tímea (2015): *Iskolai szociális munka*. Nemzetközi kitekintés. Kézirat.
- Pik Katalin (1994): A ferencvárosi Gyermekjóléti Szolgálatról. *Család, gyermek ifjúság*, (10), 5, 8–11.
- Pikó Bettina (2006): A serdülő- és ifjúkori függőség biológiai, pszichológiai és szociológiai összefüggései. In Bíró Judit (szerk.): *Biopolitika – Drogprevenció*. Tanulmányok a kábítószer-fogyasztás megelőzéséről. Budapest: L'Harmattan, 81–101.
- Pirkko, Sipilä-Lähdekorpi (2013): School social work behind the success of student achievement in Finnish schools. *International Network for School Social Work*, Electronic Newsletter, December 2013.
- Rácz József, dr. (2009.): Bevezető. In Máté Zsolt – Szemelyácz János (szerk.): *Az iskolai szociális munka kézikönyve*. Pécs: INDIT Közalapítvány, 11–12.
- Raines, Jim C. (2008): *Evidence-based practice in school mental health*. New York: Oxford University Press.
- SSWAA (2014): *School Social Workers' Role in Addressing Students' Mental Health Needs and Increasing Academic Achievement*. Austin, Texas. <http://c.ymcdn.com/sites/www.sswaa.org/resource/resmgr/imported/Role%20of%20School%20Social%20Worker.pdf>
- Útmutató iskolai szociális munkások számára* (2013). Svéd Iskolai Szociális Munkások Egyesülete.
- Varga Júlia (szerk.) (2015): *A közoktatás indikátorrendszere 2015*. Budapest: MTA KRTK KTI. <http://econ.core.hu/file/download/kozoktatasi/indikatorrendszer.pdf>

Ajánlott internetes hivatkozások

www.internationalnetwork-schoolsocialwork.htmlplanet.com

<http://www.isme.hu/>

Ajánlott jogszabályi hivatkozások

2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről

20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról

BOTH ÉVA – KUSLITS GÁBOR

A LEGJOBB ÉRDEK ÉRVÉNYESÍTÉSE A GYERMEKVÉDELMI SZAKELLÁTÁSBAN

*„...minden gyermek egyéni érdekén kívül álló
érdek csak akkor érvényesülhet, ha azt a gyermek
érdeke megkívánja vagy megengedi.”*

(dr. Ruffy Pál miniszteri tanácsos, az állami
gyermekmenhelyek országos felügyelője, 1914)

*„...a törvényhozó szervek minden, a gyermeket
érintő döntésükben a gyermek mindenek
felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban.”*

(Egyezmény a gyermek jogairól, 1989)

Cikkünkben a magyar gyermekvédelmi szakellátásban élő gyermekek legjobb érdekének azonosításával és képviselésének legfőbb kérdéseivel foglalkozunk. A „családjuktól megfosztott gyermekek” szakellátás iránti szükséglete egyben a gyermek legjobb érdekének azonosítása arra, hogy fejlődése – hangsúlyosan és általában átmeneti időre – családjából való kiemelésével legyen biztosított. A gyermeki szükséglet azonosítására, a legjobb érdek meghatározására, valamint a gyermeki jog- és érdekképviselőre a megfelelő jogi szabályozás mellett szükséges a megfelelő szolgáltatásszervezés. Írásunkban amellet érvelünk, hogy önálló, független, állami fenntartású szakmai szervezetet kell működtetni a gyermekek legjobb érdekének érvényesítése érdekében, s ez a szervezet a szakellátási hálózatok komplex, szakszolgáltatásokat nyújtó szervezeteként írható le.

Gyermekek a szakellátásban

2014. december 31-én összesen 23 120 gyermek és fiatal felnőtt részesült gyermekvédelmi szakellátásban Magyarországon.¹ A gyermekvédelmi szakellátás igénybe vevők létszáma alapvetően tájékoztatást nyújt arról, hogy milyen mértékű az a szükséglet, aminek alapján ellátási kötelezettség terheli a teljes szakellátási hálózatot az illetékességi körébe tartozó kiskorúakkal és fiatal felnőttekkel kapcsolatban. A létszámadatok változását vizsgálva következtetni lehet a szakellátás iránti szükséglet mértékének változására.

A következőkben a külföldi ellátottak adatai nélkül² tanulmányozzuk a Gyermekvédelmi törvény (továbbiakban: Gyvt.) hatálybalépését³ követő tendenciákat.

A szakellátásban részesülők összlétszámának és arányának időbeli változását vizsgálva szembetűnő, hogy amíg a Gyermekvédelmi törvényt követő szűk tíz évben az ellátottak létszáma és aránya is csökkenő vagy stagnáló tendenciát mutatott, addig 2007-től egyre markánsabb emelkedés látható (*1. ábra*).

A rendelkezésre álló adatok szerint⁴ a szakellátásban élők létszámának emelkedése az azonos életkorú népesség csökkenése dacára megy végbe, különösen így van ez a kiskorúak körében. Ez azt jelenti, hogy 2014-ben a kiskorúak közül többen vették igénybe a szakellátás otthon nyújtó szolgáltatásait, mint 1998 óta bármikor. Külön elemzést igényel annak felderítése, milyen okok húzódnak meg a szakellátás iránti igény ilyen mértékű növekedése hátterében. Az adatok mélyebb elemzésével (beutalási okok, beáramlás területi megoszlása, bekerült gyerekek szükségletei, állapota stb.) a szakellátás iránti igény tartalmának változásáról nyerhetünk valós információkat.

A gyermekvédelmi szakellátásban élők azok a gyermekek és utógondozói ellátásban élő fiatal felnőttek, akik valamilyen oknál fogva nélkülözni kényszerülnek szüleik, családjuk gondoskodását. Míg az önjogúvá vált, utógondozói ellátást igénybe vevő fiatal felnőtt – elvileg legalábbis – szabad akaratából szerződik egy szakellátásra, addig kiskorúak esetében erről szó sincs. A továbbiakban a kiskorúként szakellátásba kerültek és ott élők vonatkozásában vizsgáljuk a gyermekvédelmi szakellátásra való igényt a gyermeki legjobb érdek, gyermeki jog és szükséglet kifejeződéseként.

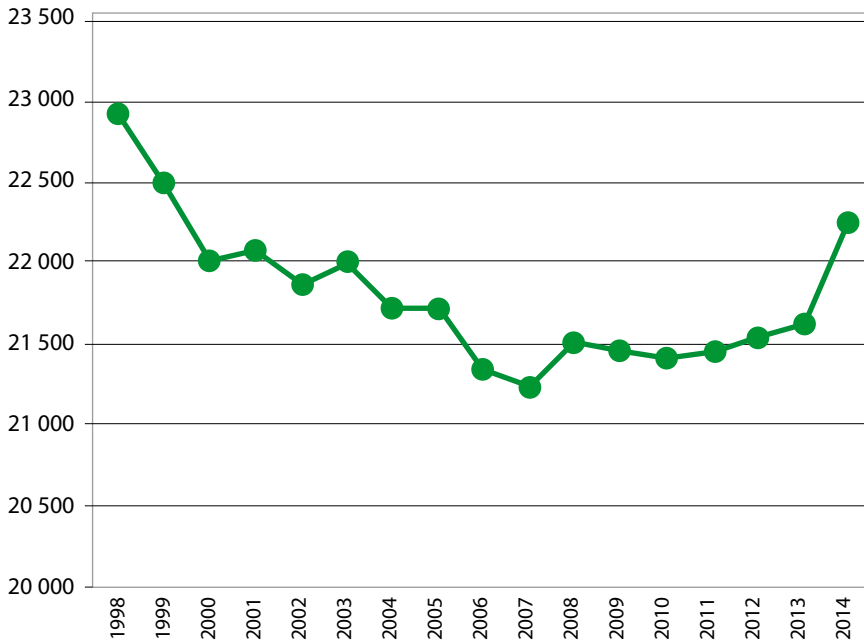
¹ https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg001.html (utolsó letöltés: 2015. 07. 15.) Az összes szakellátott közül 875-en külföldiek, akiknek túlnyomó többsége 2014-ben érkezett Magyarországra, és menedékjogi kérelmet is benyújtott.

² A külföldi kiskorúak létszámának 2014-ben bekövetkezett ugrásszerű növekedését a menekültügy nemzetközi helyzete befolyásolta, a jelenség hátterének bemutatása külön részletes elemzést igényel. Itt most arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a kísérő nélkül Magyarországra jutott gyermekek magyar szakellátásban történő elhelyezése nagy kihívás a magyar gyermekvédők számára, s nyilvánvalóan szükséges a szakellátás otthon nyújtó szolgáltatásainak fejlesztése e gyermekek jó színvonalú ellátása érdekében.

³ A 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 1997. november 1-jétől hatályos, az idősoros összehasonlításra 1998-tól van mód.

⁴ https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg002.html (utolsó letöltés: 2015. 07. 16.)

1. ábra: Gyermekvédelmi szakellátásban élő gyermekek és fiatalok létszáma 1998 és 2014 között (december 31-én, külföldi állampolgárságúak nélkül)

Elöljáróban fontos leszögezni, hogy a gyermekvédelemről alapvetően mint egészséges szolgáltatásrendszerrel gondolkodunk,⁵ amelynek küldetése mindenkor a gyermeki szükségletekhez igazodó ellátást nyújtani, mindenekelőtt a családdal együttműködve elősegíteni a gyermek családban való nevelkedését, s csak ultima ratióként (végső megoldásként) a családból való kiemeléssel biztosítani a szükségletnek megfelelő ellátást. Az előbbiekből két fontos következtetés adódik témánk szempontjából. Egyfelől – igen kevés kivételtől eltekintve – a szakellátás iránti gyermeki szükséglet megjelenése és gyermeki legjobb érdeként való azonosítása a családtól való elválasztást jelenti, másfelől a gyermekvédelmi szolgáltatásrendszerben a szakellátás olyan ellátás alapvetően, amelyet számos más szolgáltatásnak időben meg kell előznie. Mindkét megállapítás meghatározza gondolkodásunkat a gyermeki szükségletéről és a gyermek legjobb érdekének érvényesítéséről.

Bár a gyermekvédelmi ellátások egymásba ágyazottan, folyamatba szervezeten valósulnak meg, a gyermek családban nevelkedése és a családból való kiemelése között nézetünk szerint egy lineáris határvonal van. A szükségletek beazonosításakor az alapellátás és szakellátás határvonala olyan éles vonal, amelyet átlépve a gyermeki fejlesztési szükségletek kielégítése – hangsúlyosan és alapvetően átmenetileg – helyettesítő védelemmel, családból való kiemeléssel jár. Hangsúlyozzuk, hogy akármennyire is humánusan, a gyerek legjobb érdekét figyelembe vevően,

⁵ Erről lásd bővebben: Both et al. (2014).

a gyermek jogait érvényesítve járnak el a szakemberek, a családból való kiemelés mindenképpen döntő változást, nemritkán traumatikus változást hoz a gyerek életébe. Ezért is nehéz a „legjobb” érdekként definiálni egy olyan döntés megalapozását, ami elválasztást, veszteséget idéz elő egy gyermek életében. A tervezés, döntés-előkészítés, sorsrendezés során folyamatosan fókuszban kell tartani, hogy krízisben lévő, traumatizált gyermek ellátásáról van szó, aki akarata ellenére a felnőttek által legjobbnak értékelt (ítélt) megoldást kapja (szenvedi el). A szakellátásban élő gyermekekről A gyermek jogairól szóló, New Yorkban 1989. november 20-án kelt Egyezmény (továbbiakban: Egyezmény)⁶ 20. cikke külön leszövegi:

„1. Minden olyan gyermeknek, aki ideiglenesen vagy véglegesen meg van fosztva családi környezetétől, vagy aki saját érdekében nem hagyható meg e környezetben, jogosult az állam különleges védelmére és segítségére.”

Az Egyezmény szerint a gyermekek alapjoga, hogy „szüleiktől, akaratuk ellenére ne szakítsák el őket, kivéve, mikor „a jog úgy dönt, hogy az a legjobb érdekében elkerülhetetlen”. Ez elsősorban azt jelenti, hogy a gyerekeket szüleiktől elszakítani csakis saját legjobb érdekében szabad, erre indokolt esetben is csak jog szerint és tisztességes eljárásban kerülhet sor.

A szakellátásba került gyermekek családjuktól megfosztott gyermekek, akiknek legjobb érdeke azt kívánja meg, hogy a saját családban nevelkedés alapjoga valamilyen körülmény miatt, törvényben szabályozottan, de korlátozódjon. Túlzás nélkül: ők a leginkább hátrányos helyzetű és legkiszolgáltatottabb gyermekek, akiknek nélkülözniük kell szüleik gondoskodását, a vér szerinti családban nevelkedés lehetőségét. Jogaik gyakorlását többségüknél nem szüleik, hanem az állam által felhatalmazott személyek segítik.

Az Egyezmény a gyermeki jogok fejlődésében mérföldkőnek, a gyermekjogok „nemzetközi törvénykönyvének” tekinthető. Ez ugyanis a gyermek jogaira vonatkozó első olyan nemzetközi dokumentum, amely nem csupán ajánlásokat fogalmaz meg, hanem kötelezi a részes államokat arra, hogy a benne foglaltakat betartsák (és betartassák), ellenkező esetben – elvileg – számolniuk kell a jogi következményekkel.

Az Egyezmény az állam különleges védelmét és segítségét rendeli e gyermekek mellé, ezzel összhangban a Gyvt. 9. §-a a nevelésbe vett gyermekek sajátos alapvető jogait nevesíti:

„(1) A nevelésbe vett gyermek joga különösen, hogy életkorához, egészségi állapotához, fejlettségéhez, valamint egyéb szükségleteihez igazodóan

⁶ 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről. Kihirdetve: 1991. XI. 22.

- a)* állandóságot, érzelmi biztonságot nyújtó teljes körű ellátásban, gondozásban, – nemzetiségi, etnikai és vallási hovatartozását figyelembe vevő – megfelelő nevelésben, oktatásban és érdekei érvényesítésére megfelelő törvényes képviselőben részesüljön,
- b)* gondozási helyének megváltoztatását, gyermekével vagy testvéreivel való együttes elhelyezését kezdeményezze,
- c)* felzárkóztató, tehetségfejlesztő programokon és érdeklődésének megfelelő szabadidős foglalkozásokon vegyen részt,
- d)* vallási vagy lelkiismereti meggyőződését szabadon megválassza, kinyilvánítsa és gyakorolja, valamint hit- és vallásoktatásban vegyen részt,
- e)* véleményt nyilvánítson a részére biztosított nevelésről, oktatásról, ellátásról, a személyét érintő kérdésekben meghallgassák, tájékoztassák,
- f)* érdekei képviselőjére gyermekönkormányzat létrehozását kezdeményezze,
- g)* támogatást kapjon gondozójától, törvényes képviselőjétől családi környezetébe való visszatéréséhez,
- h)* családi környezetébe való visszatérését kezdeményezze,
- i)* személyes kapcsolatait ápolhassa,
- j)* a személyes tulajdon szokásos tárgyaihoz fűződő jogait gyakorolhassa,
- k)* utógondozásban részesüljön.

(2) Ha az (1) bekezdés *i)* pontja szerinti jog gyakorlása a gyermek személyiségfejlődését hátrányosan befolyásolja, a szülő vagy más kapcsolattartásra jogosult közeli hozzátartozó kapcsolattartási joga az e törvényben foglaltak szerint korlátozható, megvonható vagy szüneteltethető.

(3) A speciális gyermekotthonban vagy gyermekotthon speciális csoportjában elhelyezett gyermeket – helyzetére való tekintettel – fokozott védelemben kell részesíteni.

(4) A speciális gyermekotthonban elhelyezett gyermek

a) egészségügyi ellátására, személyisége korrekciójához szükséges terápiára az állapotának megfelelő és a többi gyermek biztonságát védő módon, továbbá

b) gondozása és nevelése során jogait, személyes szabadságát korlátozó intézkedés alkalmazására csak feltétlenül indokolt esetben önmaga vagy mások veszélyeztetése esetén kerülhet sor.”

Jogalkalmazás – jogérvényesítés

A családi környezetüktől megfosztott gyermekek jogainak előbbi részletezettsége a jogalkalmazók számára üzenet:

- Az állam nemcsak „tisztelőben tartja” a gyermeki jogokat és biztosítja az érvényesítésük feltételeit (mint ahogyan elegendő ezt tennie általában az emberi és állampolgári jogok körében), hanem számon kérhető jogi kötelezettsége a *gyermeki jogok aktív védelme és érvényesítése* is. Ez tevőleges állami felelősségvállalást jelent.
- Ráirányítja a figyelmet arra, hogy a gyermek helyzetével összefüggő kiszolgáltatottság, alárendeltség, félelem, a gyermek feletti helyi és aktuális hatalom kiterjedése olyan magas kockázatot hordoz, hogy a jogok világában muszáj korlátok közé szorítani, speciális követelményt támasztva a döntéshozókkal, gyermekintézményekkel és szolgáltatásokkal szemben.

A jogalkalmazás, érdek- és jogérvényesítés legfőbb előírásaként hatályos jogrendünk az Egyezmény szellemiségével harmóniában alapelveként rögzíti, hogy az állam, az állam szervei, a hatóságok, a szülők, a gyámok és a gyermekért törvényesen felelős más személyek kötelesek a gyermeket érintő döntéseikben a „gyermek mindenképp felett álló érdekét”, „legjobb érdekét” (the best interest of the child) figyelembe venni. Ez azt jelenti, hogy *a gyermek ügyeiben döntést hozóknak a hatáskörükbe tartozó döntés mérlegelésekor a gyermek érdekét kell elsősorban figyelembe venni – minden más érdeket megelőzően, minden más érdek „felett”*. Ez a gyermeki jogok érvényesítését célzó jogalkalmazás alapelve. A mindenkorai gyermekvédők jól tudták ezt:

„Lényeges az a felismerés, hogy a gyermeki jogok különös absztrakciós szintjén – a konkrét jogalany cselekvőképzetlenségéből következő áttételes jogképviselő okán, valamint a gyermekjogi sérelmek gyenge artikulációs és jogvédelmi képességéből következően – az ügyekben, döntésekben, konfliktusokban és jogvitákban megjelenő minden más érdek (gazdasági-pénzügyi érdek, különböző szakmai érdekek, fenntartói, intézményi, munkáltatói, munkavállalói, személyes és magánérdekek) erősebben artikulálódik és érvényesül, mint az érintett gyermekek érdeke. A gyakorlatban szinte minden más érdek megelőzi a döntéshozó mérlegelésében a gyermek érdekét, mert minden más érdek sérelme esetén konkrét jogkövetkezményekkel, reakciókkal kell számolnia a döntéshozónak, míg a gyermeki jogok sérelme esetén általában csak a lelkiismeretével.” (Bíró 2009)

A jogalkalmazás alapelve tehát gyermeki joggyakorlás esetén: ahol mérlegelni lehet a többféle érdeknek megfelelést a hatáskör gyakorlása során, ott a gyermek legjobb érdekét kell figyelembe venni elsősorban. Vagyis a gyermek feletti jogi

hatalmaknak a gyermek érdekét kell elsősorban a döntések jogszabályi kereten belüli mérlegeléskor figyelembe venni, és nem a sajátjukat.

Hogyan lehet ezt megvalósítani? Milyen elméleti keret és főleg milyen gyakorlati megoldások vannak a „legjobb érdek” azonosítására, a gyermek szükségletének meghatározására?

Az elméleti keretre egy lehetséges példa lehet a gyermeket érintő döntésekben a „szükségesség-arányosság gyermekjogi tesztje”,⁷ ami az Alkotmánybíróság módszertanát⁸ hívja segítségül a mérlegeléskor. Eszerint minden döntéskor az intézkedés szükségességét és arányosságát kell vizsgálat tárgyává tenni, hiszen egy gyermek családjából való kiemelése egy alapjog korlátozását jelenti számára: a saját családban való felnövekedés jogának korlátozását. Ez csak akkor nem jogsérelem, ha a korlátozás szükségképpen és arányos, vagyis a gyermek legjobb érdeke miatt történik, fejlődési szükséglete kielégítésére. Röviden, ha a korlátozással járó beavatkozással jobb lesz a gyermeknek, mintha nem történne meg a korlátozás és a beavatkozás. Ebben a sajátosan nehéz, kiszolgáltatott helyzetben biztosítani kell, hogy további jogai (kiemelten az eljárásban való részvétel joga, a véleménynyilvánítás szabadságának, a panasztétel jogának együttes biztosítása és érvényesítése) ne korlátozódjanak, főleg ne sérüljenek. Sőt, legjobb érdekének a lehető legteljesebb mértékben artikulálódnia és érvényesülnie kell, amelyhez speciális jogosultságok is megilletik. A gyermekvédő jogalkalmazók közös felelőssége biztosítani a gyermeki szükségletek feltárásakor azokat a speciális jogvédelmi lehetőségeket a gyermekek számára, amelyeket a jog speciálisan az ő számukra rendel. Ez egyben azt is jelenti, hogy a gyermekek és a gyermekvédők számára is többféle és differenciált kezelési lehetőségeket, érdekérvényesítési eljárásokat kell intézményesíteni.

A gyermekek sorsának tervezésekor fontos rendező elv a jogalkalmazásban az is, hogyan gondolkodunk a gyermek-szülő-állam viszonyrendszeréről. Nézetünk szerint azok a gyermekek, akik átlélik a „gyermekvédelmi alapellátás és szakellátás lineáris határvonalát”, s fejlődési szükségleteik kielégítése családjukon kívül, a gyermekvédelmi szakellátásban nyújtott szolgáltatásokkal lesznek biztosíthatók, egy sajátos „védelmi jogviszonyba” kerülnek. A „védelmi jogviszony” esetében az állam hatósági intézkedésre jogosult, a gyermek védelme megkívánja az alá-fölérendeltségen alapuló kapcsolatot, s a kógens, azaz kötelező erejű szabályozást. Az állam ugyanakkor nem térhet el a jogszabályban foglaltaktól, s az intézkedések alkalmazására is csak a jogszabályban pontosan meghatározott feltételek bekövetkezte esetén jogosult. Különös jelentősége van az alapjogvédelemnek, a gyermeki legjobb érdek képviselésének ezekben az esetekben. Igazán itt „ér össze” a gyermeki jogok és a (szűkebb értelemben vett) gyermekvédelem tudománya. A két intézmény interdependenciáját jelzi, hogy a hatályos Gyvt. nemcsak a gyermekvédelmi ellátásokat (szolgáltatásokat) határozza meg, hanem, amint utaltunk is rá,

⁷ Bővebben lásd Both (2014).

⁸ Lásd: 30/1992. (V. 26.) AB határozat.

deklarálja a gyermekek jogait is. A történetiség sem véletlen, mert bár az állami gyermekvédelem több mint 100 éves múltra tekint vissza, külön törvényi szintű szabályozásra csak 1997-ben került sor, szoros időbeli-történeti összefüggésben a gyermeki jogok deklarációjával. A gyermekvédelem a gyermeki jogok mélyreható értelmezése nélkül nem képzelhető el ma már. Erre utal, hogy a gyermekvédelem egyre fejlettebb jogintézményei⁹ a gyermeki jog hatékony érvényesítését hangsúlyozzák, valamint hogy egyre szélesedik a gyermeki jogok „katalógusa” a magyar gyermekvédelmi szabályozásban.

Szakszolgáltatások és a gyermekjogi szempontú döntések

A védelmi jogviszonyban mind az ideiglenes hatályú beutalás, mind pedig a nevelésbe vétel eljárásaikor a gyermek legjobb érdekének szisztematikus érvényesítése a legfőbb szempont és legnagyobb kihívás.

A gyermekvédelmi szakellátás mint hatósági alapú szolgáltatás jelenik meg jellemzően, a szakellátást a Gyvt.-ben meghatározottak szerint elrendelt hatósági intézkedésen alapuló ellátásként és védelemként, gyermekvédelmi gondoskodásként értelmezzük, a gyermeket védő, állami beavatkozásként.

A védelemre szoruló gyermekek és családjaik érdekében tett intézkedések és beavatkozások, különös tekintettel a gyermekek elhelyezésére, meghatározó szempontja az a *prioritássorrend*, amit a Gyermekvédelmi törvény kezdettől fogva a következőképpen rögzít:

„Gyvt. 6. § (1) A gyermeknek joga van a testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését, egészséges felnevelkedését és jólétét biztosító *saját családi környezetében* történő nevelkedéshez.

Gyvt. 7. § (1) A gyermek szüleitől vagy más hozzátartozóitól *csak saját érdekében*, törvényben meghatározott esetekben és módon választható el. A gyermeket kizárólag *anyagi okból* fennálló veszélyeztetettség miatt *nem szabad családjától elválasztani*.

Gyvt. 7. § (2) A gyermeknek joga van – *örökbefogadó családban vagy más, családot pótló ellátás formájában* – a szülői vagy más hozzátartozói gondoskodást helyettesítő védelemhez.” (saját kiemelés)

2014. január 1-jétől a jogalkotó tovább részletezte a fenti szabályokat, amennyiben a gondozásba került 12 év alatti gyermekek otthont nyújtó ellátását, néhány kivételtől eltekintve, befogadó szülőnél való elhelyezéssel rendelte el. Ez azt jelenti, hogy a gyermekek, akik szakellátásba kerültek, és szülői felügyelet helyett

⁹ Lásd gyermekvédelmi gyámság: Ptk. 4: 230. §, valamint 2014. január 1-jétől hatályosan: Gyvt. 11. § (2).

gyermekvédelmi gyámság hatálya alatt élnek, ma már többségükben nevelőszülői gondozásban nevelkednek családjukból való kikerülésük után.

Az előbbi prioritási sorrend betartásának biztosítása érdekében a gyermeki szükséglet felméréséhez, a gyermek legjobb érdekének tisztázásához a szakellátás szolgáltatásainak tudatos és komplex intézményes szervezésére van szükség.

Meggyőződésünk szerint a gyermeki jog és érdekérvényesítés gyakorlati megoldása jó minőségű szakszolgáltatással, mint *a gyermeki szükségletre nyújtott szolgáltatások szervezésével* érhető el.

A szakszolgáltatás a szakellátási szolgáltatások rendszerének alapja, ami jelenleg a területi gyermekvédelmi szakszolgálatok szakmai bázisa. A Gyvt. a gyermekvédelmi szakellátáson belül kitüntetett helyet és szerepet jelölt ki a *területi gyermekvédelmi szakszolgálatoknak (Szakszolgálatok)*. A szakellátás gondozási helyei emellett *hálózatszerűen* működnek, és együttesen az ellátási szükségleteket hivatottak kielégíteni. Ehhez szükséges a Szakszolgálatok összehangoló közreműködése, komplex területi gyermekvédelmi szakszolgáltatások formájában. A szakszolgáltatás szolgáltatásszervezésként is felfogható, amely olyan szolgáltatási, szervezési, koordinációs tevékenységek összessége, amelyek az igénybe vevő gyermek és családja szükségleteinek hatékony és komplex kielégítését célozzák, több szolgáltató, esetleg több szakma képviselőjének együttműködése és együttműködési kötelezettsége keretében.

A szakellátási rendszerben ma ez a területi koordinációs funkció hivatott biztosítani a *gyermeki jogok és érdekek érvényesítését*. A Szakszolgálat minden, az illetékességi területéhez tartozó, családjából kiemelt gyermekkel kapcsolatban el kell lásson feladatokat úgy, hogy a gyermek befogadásától a gyermek sorsrendezéséig végigkíséri annak útját. Egy-egy gyermek ügyében itt gyűlik össze az összes információ, ez az a hely, ahol lehetőség van a legszélesebb körben egyeztetni az adott gyermekkel kapcsolatos tennivalókat, ahol következetesen lehet a *gyermek legjobb érdekét minden más érdek fölé helyezni*. Ez az intézmény képviselheti a gondozásba vont gyermek legjobb érdekét, hiszen egyszerre tölti be a *kontroll-, a szolgáltatási, valamint a tanácsadói* funkciókat. A rendszer fejlesztésekor olyan intézményben érdemes gondolkodunk, amelynek erős jogosítványai vannak a szolgáltatások kiépítésekor, azok folyamatos ellenőrzésekor, ugyanakkor szolgáltatóként is megjelenik a szakellátási hálózat szereplői (igénybevevői kör és szakemberek) számára, amennyiben az ellátások fejlesztésének, a szakmafejlesztésnek bázisa lesz.

A szakszolgáltatások alapvető célkitűzése, hogy a gondozási helyre vonatkozó döntés-előkészítés folyamatában *a gyermek egyéni szükséglete legyen meghatározó a szolgáltató kiválasztásában*. Ehhez arra van szükség, hogy megfelelő kapacitások álljanak rendelkezésre a családjukból kiemelt gyerekek krízisének kezelésére, befogadására, a szakértői vélemények megszületésére, a gondozási helyre tett javaslat elkészítésére, valamint a szakellátásban töltött idő tervezésére.

Mindemellett az elsajátított *komplex szaktudás* a további lehetőség arra, hogy az egyes gyermekek *objektív*, intézményérdekektől mentes, *független* képvisellete biztosított legyen.

A szakszolgáltatást nyújtó központi szervezetben a családjukból kiemelt gyermekek és családjaiknak, valamint az ellátásnyújtók számára jelenleg az alábbi szolgáltatások érhetők el.

Befogadás, vizsgálat, elhelyezés

- A Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság működtetése
- Az egyéni elhelyezési terv és javaslat elkészítése – az egyéni szükségletre szervezett ellátás meghatározása
- Befogadás, krízisellátás, vizsgálás céljára szolgáló otthonnyújtás (befogadó nevelőszülők vagy otthon fenntartása)

A gyerekek vizsgálatával és elhelyezésével kapcsolatosan a feladat a gyermek szükségleteinek megfelelő ellátási formára való javaslattevés, valamint az egyéni elhelyezési tervre vonatkozó javaslat előkészítése. Az ellátórendszer érdekeitől *független, objektív*, ugyanakkor a gyermekvédelmi szakellátás szolgáltatásait jól ismerő *vizsgáló teamre* van szükség. A komplex vizsgálatot követő elhelyezés legfontosabb szempontja, hogy a gyermekek olyan és annyi szolgáltatást kapjanak, amennyi szükséges jóllétük érdekében, ne többet (intézményi érdek) és ne kevesebbet (fenntartói érdek), és csupán annyi időt töltsenek szakellátásban, amennyi feltétlenül indokolt. Az elhelyezéssel és vizsgálattal kapcsolatos feladatok igen sokrétűek, és végigkísérik a gyermekek szakellátásbeli útját: bekerüléskori vizsgálat és javaslattevés a gondozási helyre, egyéni elhelyezés tervezése, tervezési megbeszélés, szakvélemény készítése felülvizsgálatkor, kapcsolattartás újraszabályozásakor, speciális szükséglet megállapításakor, gondozási hely váltásakor stb. A gyermekvédelemben jelen lévő erőteljes szubjektivitással szemben a Gyermekvédelmi Szakértői Bizottságok azok, amelyek legszélesebb és komplex szakértelemmel képviselik azt, hogy a gyerekeknek milyen ellátást kell megkapnia a fejlődéséhez. Javasolt, hogy a szakellátásba való indokolatlan bekerülések megelőzésére a gyermekvédelmi alapellátás keretében végzett szociális munka fordulópontjain a bizottság szakemberei legyenek igénybe vehetőek a gyerek helyzetének feltérképezése, a szociális munka lehetséges irányainak meghatározása céljából. A gyors reagálás érdekében a bizottság szükség szerint helyszíni vizsgálatokat tartva végezhetné ezt a feladatot. A szakvélemény egyrészről a gyermek „gyermekvédelmi szükségleteit” vizsgálná és határozná meg (ahogy a Pedagógiai Szakszolgálat igénybe veszi a tanulási képességek felmérése céljából a Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottságot, úgy kérné fel a gyermekjóléti szolgálat vagy akár a Pedagógiai Szakszolgálat a Gyermekvédelmi Szakértői Bizottságot). Másrészről érdemes megfontolni, hogy a Gyermekvédelmi Szakértői Bizottság kapacitásai legyenek hozzáférhetőek az alapellátás és a hatóság döntéshozatali folyamataiban a szülői alkalmasság és kompetenciák felmérésekor.

A befogadás átmeneti időre szóló otthon nyújtása (ideiglenes gondozási helyként) azoknak a gyermekeknek, akiket azonnal és súlyos veszélyhelyzet miatt

a gyámhivatal, a bíróság, a rendőrség, az ügyészség vagy a büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka ideiglenes hatállyal beutal. A beutalást követően a jogszabály 30 napot biztosít a gyámhivatalnak annak eldöntésére, hogy a kiváltó okok megszűnése miatt visszahelyezhető-e a gyermek a családjába, vagy további gondozásáról és elhelyezéséről a gyermekvédelmi gondoskodás keretében kell rendelkezni. A gyermekek jellemzően az egész országban (az összes bekerülő 80%-ában) ideiglenes hatályú beutaltként kerülnek a szakellátás hálózatába. Ez azt jelenti, hogy a gyerekek váratlanul, kritikus körülmények között hagyják el a családjukat, befogadásukkor *krízisállapotban* vannak. Egyre erősödő országos tendencia, hogy az *újjonnan bekerülő* gyerekek többsége *kamaszkorú, akik súlyos beilleszkedési problémákkal, magatartászavarokkal, szerhasználattal, valamint pszichiátriai* ellátást igénylő betegségekkel érkeznek a szakellátás rendszerébe. A bekerülő gyermekek a befogadás pillanatában különös segítséget, támogatást, személyre szabott, azonnali odafigyelést igényelnek veszteségük, lelki fájdalmaik enyhítésére. *Krízisintervencióról* van szó, amit minden családjától elválasztott gyermeknek meg kell kapnia. *A 12 év alatti gyermekek túlnyomó részének a befogadó nevelőcsaládok* jelentik a megnyugtató és jogszerű megoldást, ez azonban csak akkor elérhető többes testvérsorok, valamint állapotuk okán különleges szükségletű gyerekek számára, ha számítani lehet felkészített, külön támogatásban részesülő, csak befogadói feladatokat ellátó nevelőcsaládokra és emellett a számukra elérhető szolgáltatásokra. Ugyanakkor itt fontos kiemelni azt a 2014. évi gyakorlatban formált tapasztalatunkat, hogy befogadó otthoni elhelyezés áll érdekében minden olyan gyermeknek, akiknek szüleitől való elválasztására pusztán lakhatási problémák és az átmeneti gondozásra szolgáló férőhelyek hiánya miatt (vagyis végső soron diszfunkcionálisan!) kerül sor, és a szülők tiltakoznak a nevelőszülői elhelyezés ellen. Szintén befogadó otthoni elhelyezésre tesz a Szakszolgálat javaslatot akkor, ha a csecsemőt szoptatja és ellátja édesanyja.

Gyermekvédelmi gyámság

Annak érdekében, hogy mindennemű érdekütközés lehetősége kizárt legyen a gyermek jogos érdeke és az ellátórendszer között, 2014. január 1-jétől új jogintézményként bevezetésre került a *gyermekvédelmi gyámság*. A gyermekvédelmi gyámság lényege a gyermek érdekének képviselése, döntések meghozatala a számára gondozási helyet biztosító szolgáltatótól függetlenül. A gyermekvédelmi gyám viseli a „jogi szülő” felelősségét szoros együttműködésben a szülővel és a „gondozó szülővel”/gondozási hellyel. Fontos kiemelni a gyámi kompetenciák közül a családgondozással, vér szerinti kapcsolattartással összefüggő feladatokat, melyeket a gyám a szociális munka eszköztárával, készségeivel végez. A gyermekvédelmi gyám az a személy, aki a szakszolgáltatásokat biztosító szervezetben esetről esetre képes képviselni a gyermek legjobb érdekét, képes a gyermekkel és családjával kapcsolatban álló szakembereket és személyeket, vagyis a gyermeket körülvevő „teamet” összefogni. Jog- és érdekérvényesítő szerepe a gyerme-

ket érintő döntések előkészítésekor és végrehajtásakor központi helyzetbe hozza őt. E feladata jó minőségű ellátásához a szakszolgálat szakmai háttértámogatása és a gyámhivatal kontrollja szükséges. A 2014. évről, vagyis a gyermekvédelmi gyámság első évének legfőbb tapasztalata szerint az új jogintézmény alkalmas a szakellátás megújítására, abban az értelemben, hogy a gyámok esetéről esetre képesek a gyermekek számára szükségleteiknek és érdekeiknek megfelelő ellátások és beavatkozások „kikényszerítésére”. Nyilvánvalóan konfliktusokkal és érdekütközésekkel teletűzdelt pályán képviselik gyámmoltjaikat, de a hazagondozások, a jobb minőségű és szükségletnek megfelelő differenciált, otthon nyújtó ellátások gyarapítása a gyermekek legjobb érdekét szolgálják.

Örökbefogadással kapcsolatos szolgáltatások

- Az örökbefogadás előkészítésével kapcsolatos feladatok ellátása
- Az örökbe fogadni szándékozók tanácsadása, felkészítése és utánkövetése

A gyermekek örökbefogadásával kapcsolatos igen széles körű feladatrendszerben egyértelműen állami feladat a szakszolgáltatás, illetve a gyámügyi ügyintézés (az örökbe fogadhatóvá nyilvánítás, majd a kihelyezés). A sikeres örökbefogadás ugyanakkor az örökbe fogadni szándékozók alkalmassági vizsgálatán, kiválasztásán, felkészítésén, valamint az örökbefogadói család gondozásának, utókövetésének szakmai minőségén alapszik. Ezt a folyamatot a gyermeki és az örökbefogadói oldalt együttes szemlélettel kezelve végzik a szakszolgáltatás munkatársai.

Az elmúlt évben az örökbefogadással kapcsolatos szakszolgáltatások bővülésével (krízistanácsadás, utánkövetés) egyértelműen szélesedett a gyermekek vér szerinti és örökbe fogadó családjaik számára nyújtott szolgáltatások köre. A jogi szabályozás után lassan már a gyakorlati eljárásokban is hangsúlyosan jelen vannak a származással, az identitás megőrzésével (gyökérkutató, névviseles) kapcsolatos módszerek, szakmai elvárások.

Támogatott közvetítói eljárás

Az új Polgári törvénykönyv (Ptk.) hatálybalépésével összefüggő Gyvt.-módosítás (Gyvt. 132. § (6) bekezdése és 136/A. §) új szabályozása 2014-ben bevezette az ún. *támogatott közvetítói eljárást*, melynek keretében a területi gyermekvédelmi szakszolgálat által biztosított közvetítő igénybevételeire nyílik lehetőség a szülők számára.

A közvetítés lényegesen szélesebb körű alkalmazását biztosítja a jogalkotó az új szabályozással, mind az ügýtípusok, mind a hivatalból elrendelés lehetősége révén. Közvetítés alkalmazható a szülők közötti megfelelő együttműködés kialakítása, a különélő szülő jogainak biztosítása, a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartás érdekében. Így a szülői felügyeleti jog gyakorlásával, a gyermek sorsát érintő lényeges kérdésekkel összefüggő viták eldöntése és a kapcsolattartás szabályozása, végrehajtása során is alkalmazhatja a gyámhatóság a közvetítést.

A szülők kérelme, beleegyezése jó alapot teremt a közvetítői eljárás lefolytatásához és megállapodásuk megkötéséhez. A családjukból kiemelt gyermekekre is kiterjednek a Gyvt. alapján a kötelező közvetítői eljárás szabályai. A feladat gyermekvédelmi szakszolgálatokhoz való telepítése különös jelentőségű két szempontból is. Egyrészt a szakszolgálat e szolgáltatása „áttöri” a szakellátás igénybevevői körét, a szakszolgálat olyan családok számára nyújt szolgáltatást, akik nem a gyermek családból való kiemelése okán kerülnek kapcsolatba a gyermekvédelemmel. Fővárosi tapasztalataink szerint e szolgáltatás alkalmas lehet még olyan családi konfliktusok jótékony rendezésére is, amelyek régóta terhelték a feleket és a gyermekeiket, s amelyeket a helyi, alapellátásbeli mediációval nem sikerült kezelni. Másrészt a családjukból kiemelt gyerekek és szüleik, hozzátartozóik kapcsolattartásának új lehetőségeit is jelenti a szakszolgálati közvetítői szolgáltatás, amennyiben a gyermek érdekében elrendelt, kötelező közvetítés az eddigieknél hatékonyabban segítheti a szülőket egymás álláspontjának megértésében, a gyermekért érzett felelősség miatti kompromisszum megkötésében. Ez pedig segíti a gyermekek fejlődését, a szülők hosszú távú együttműködését, csökkenti az elhúzódozó, elmérgesedő viták, kapcsolattartás korlátozási esetek számát. A szülők egymással, illetve a nevelésbe vett gyermekkel való megfelelő együttműködésének kialakítása érdekében a támogatott közvetítői eljárás olyan egyezségek létrejöttét segítheti elő, amelyek a szülők és a gyerekek kapcsolattartásának szabályozásakor eredményesebbnek tűnnek. A támogatott közvetítői eljárás igénybevétele a szülő kérelmére vagy a gyermekvédelmi gyám kezdeményezésére is sor kerülhet. Jelenleg még kevés a gyakorlati tapasztalatunk a nevelésbe vett gyermekek kapcsán e szolgáltatásról, de komoly lehetőséget látunk arra, hogy a közvetítői eljárás rendszerszerű alkalmazása a szakellátott gyermekek vér szerinti kapcsolattartása szabályozásakor a kapcsolattartások minőségének erőteljes javulását s végső soron a gyermekek hazagondozását eredményezi.

Az előbbieken bemutatott szolgáltatásszervezési feladatok mellett a jelenleginél fokozottabban család- és gyermekközpontú gyermekvédelmi rendszer működtetéséhez, a gyermek legjobb érdekének maradéktalan érvényesítéséhez, azaz az optimális szolgáltatás eléréséhez ki kell emelnünk egy különösen fontos minőségjavító szempontot: *a szakellátók személyiségét*. Sürgős feladat a gyermekvédők kiválasztásának, képzésének, továbbképzésének – *szakmai életpályamodelljének kidolgozása, fejlesztése*. A szakmai és szakmapolitikai környezet különös felelőssége a gyermekvédelemben dolgozók felé egyértelmű elvárásokat támasztani, számukra *kiszámítható és tervezhető kereteket biztosítani és rendszeres értékelést* nyújtani.

Összegezve az elmúlt időszak tapasztalatait, nyilvánvaló fejlesztés lehet, hogy a szakszolgáltatások szolgáltatástartalmi közé a jelenleginél célzottabban kerüljenek be a következők:

- **Monitoringfeladatok** az ellátási és szolgáltatási szükségletek figyelemmel kísérése érdekében a gyermekvédelmi nyilvántartásra építve

A szakszolgáltatások szervezéséért felelős központ *szükségletfelmérő és kapacitásszabályozó funkciójának megerősítése szükséges*. A kapacitásszabályozás itt nem elsősorban a férőhelyszámok felső határának meghatározására, hanem sokkal inkább a szükségleteket kielégíteni képes, az azoknak megfelelő összetételű férőhelyek biztosítására vonatkozik. A feladat az, hogy a központ figyelemmel kísérje a területén megjelenő szakellátási szükségleteket és annak megfelelő mennyiségű és összetételű férőhely biztosítását szorgalmazza a fenntartótól, ösztönözze a hiányzó szolgáltatások megjelenését a területen szektorsemleges módon. Külön érdemes figyelemmel lenni arra, hogy az egységes állami fenntartás lehetővé teszi a kapacitások egységes rendű felmérését, hogy finanszírozási érdekellentétek ne terheljék az ellátást. Ugyanakkor fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy az állami fenntartó középírányító szervei az illetékességi területükön a gyermekvédelmi szakellátást igénybe vevő gyermekek nem teljes körének ellátásáért felelősek (KLIK fenntartásában működő gyermekotthonok, egyházi és civil szolgáltatók fenntartásában lévő gondozási helyek); ez egyben azt is jelenti, hogy információik a szükségletekről, fejlesztésekről nem teljes körűek, szemben a területi gyermekvédelmi szakszolgáltatást nyújtó központokkal.

- **Képzésszervezés, terepmódszertani feladatok**

A monitoringgal, örökbefogadással, gyámsággal kapcsolatos feladatok ellátása folyamatos képzések szervezését követeli meg. Az *örökbefogadónak jelentkezők* felkészítő képzéseit, valamint a *gyermekvédelmi szakemberek* továbbképzéseinek koordinációját a szakszolgáltató központban meglévő szaktudás és tapasztalat, valamint a költséghatékonyság miatt érdemes itt végezni. A helyi szakemberek továbbképzéseinek szervezését az infrastrukturális adottságok is indokolják. A szemléletbeli, személyi és rendszerbeli akadályozó tényezők következetes vizsgálata, helyzetelemzések, szükségletfelmérések készítése *terepmódszertani munkaként is leírható*. Ideértjük a konkrét esetek vezetésének, adott gyerekek ügyében az operatív munka tapasztalatainak feldolgozását, a *szakmai közönység, döntéshozók számára* az esetmegbeszélések, esetleírások módszertani alapú megközelítését, elemzését és közzétételét csakúgy, mint a gyermekek ügyében tartott esetkonferenciák, esetmegbeszélések vezetésének, szervezésének feladatát. Mindezekkel a gyermekek életét érintő döntések felülvizsgálatának módszertani megalapozottsága is elérhető, vagyis végső soron a legjobb érdek érvényesítésének rendszerszintű beágyazottsága valósul meg.

Befejezés helyett...

Jelen írás mottója ráirányítja a figyelmet arra a tudásra, amit az állami gyermekvédelem felelős művelői régtől ismernek: a gyermeki érdekek képvisellete tudatos és független magatartást jelent, olyan viszonyulást, amely a mindenkor társadalmi környezet érdekeinek szövevényében nem engedi elsikkadni a gyermeki érdeket. A történelem megtanította ugyanakkor azt is, milyen embert próbáló, igazi nagy kihívás ez. Mai tudásunk szerint a gyermekvédelem nem képzelhető el állami felelősségvállalás nélkül. Az állami szerepvállalás pedig önmagában kockázatot jelent, hiszen a gyermeki érdekek érvényesítését, természetéből adódóan, gyakran épp az állam akadályozza. Csak látszólag paradox ez a helyzet. Az írásunkban felvázolt modell, a gyermeki szükségletre nyújtott szolgáltatásszervezés szakszerű, tudatos művelése a meglévő bázison erőssége lehet a gyermekvédelmi szakellátásnak. A függetlenség pedig akár a jelenben elérhető és megvalósítható modell, csupán a döntéshozók bátorsága és a döntést végrehajtók bizalma szükséges hozzá. Vagy éppen fordítva.

Irodalom

- Bíró Endre, dr. (2009): *A gyermeki jogok jogági pillérei és sajátosságai*. http://www.gyermek.joghaz.hu/dokumentumok/A_gyermeki_jogok_pillerei.pdf (utolsó letöltés: 2015. 07. 15.)
- Both Éva (2014): *A gyermek jogalanyisága az egyes jogterületeken*. Évfolyamdolgozat. Konzulens: dr. Papp Imre. Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszék.
- Both Éva – Csillag Mirna – Dósa Piroska – Mátay Katalin, dr. (2014): *Szükségleten alapuló szolgáltatási utak kidolgozása a szociális szolgáltatások és gyermekvédelmi ellátások tekintetében*. A tanulmány a TÁMOP-5.4.1-12/1-2012-0001projekt keretében készült.
- 30/1992. (V. 26.) AB határozat.

Jogszabályok

Magyarország Alaptörvénye

1991. évi LXIV. törvény a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS A GYEREKVÉDELEM AKTUÁLIS KÉRDÉSEIRŐL

Darvas Ágnes:

Azzal kezdeném, hogy eredetileg másfél órára terveztük a kerekasztal-beszélgetést, de az összes csúszást mi fogjuk most ledolgozni, mert fél 6-kor el kell hagynunk ezt a termet. Tehát háromnegyed órára szűkült az időnk. Az előzetes megbeszéléseken nagyon sok téma és nagyon sok kérdés vetődött föl. Biztos, hogy nem fogunk tudni mindegyikkel foglalkozni. Abban állapodtunk meg, hogy akik nem voltak ma előadók, de végighallhatták az összes előadást, egy rövid reflexióval kezdenék. A kérdés tehát az, hogy mit adott ez a mai délután.

Akkor én át is adnám a szót először Lantai Csillának.*

LANTAI CSILLA:

Köszönöm szépen, hogy eljöhettek, köszönöm a felkérést is. Nagyon érdekes volt végighallgatni az előadásokat, és 3–4 percben nem könnyű összefoglalni a hallottakat és reagálni a legfontosabbakra.

Szeretnék válaszolni a gyermekvédelmi szakellátásba bekerülő gyermekek létszámának emelkedésére, amit Both Éva igazgatóhelyettes asszony vetett fel. Én látom ennek egy sajátos okát, ugyanis 2011. nyara óta a gyermekvédelmi szakellátásba kerülnek a kísérő nélküli kiskorúak, jellemzően gyermekotthonban biztosítjuk a számukra szükséges ellátást. Tehát nem befogadó állomásokra és nem a menekültügyi hatóság által biztosított férőhelyekre kerülnek a gyermekek, hanem – ahogy ez a gyerekeket megilleti – a magyar gyermekvédelmi rendszerbe kerülnek be, ha ez számukra szükséges.

Olyan gyermekekről van szó, akik úgy érkeznek Magyarország területére, hogy nincs olyan felnőtt személy velük, akinek a felügyelete vagy a gyámsága alatt állnának. Gondoskodni kell az ellátásukról, törvényes képviselötükről, és ők ma már a gyermekvédelmi szakellátás rendszerébe kerülnek, nem befogadó állomáson helyezik el a gyermekeket. Ugyanaz tapasztalható, ami a felnőttek esetében is: nagyon jelentősen megnőtt a Magyarországra érkező menekültek száma. Sokan kérnek a gyermekek közül is menekültstátuszt Magyarországon. Sokan vannak közülük, akik mennek is tovább, és viszonylag rövidebb időt töltenek el Magyarországon, mert várják őket a családtagok valahol másutt Európában. Vannak azonban akik maradnak, sikerül őket beiskolázni, és élük aztán tovább a maguk életét. Utógondozói ellátottként is maradhatnak még a rendszerünkben

* A kerekasztal-beszélgetés résztvevői közül hárman nem tartottak előadást a konferencián: *Lantai Csilla*, Emmi Gyermekvédelmi és Gyámügyi Főosztály; *Sidlovics Ferenc*, Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság (jelenleg: Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal); *Korintus Márta*, Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság. (a szerk.)

a nagykorúvá válást követően a menekült- (oltalmazott) státuszt elnyert fiatal felnőttek.

A gyermekvédelmi szakellátásban lévő gyermekek létszámában a nagy kiugrást tehát a hazánkba érkező kísérő nélküli kiskorúak létszáma okozza. Ha az ő létszámukat kivesszük a statisztikából, akkor is látható növekedés. Ezt évek óta lehet tapasztalni a kiskorúak vonatkozásában. De azt gondolom, hogy az adatokban a nagyobb kiugrás kifejezetten a kísérő nélküli kiskorúaknak tudható be, és azért nem látható a fővárosban, mert ők nem a fővárosi statisztikában jelennek meg, hanem Pest megyében, illetve a déli országrészekben. Fóton van kijelölt gyermekotthon a menedékkérő kísérő nélküli kiskorúak számára, továbbá Hódmezővásárhelyen látják el a nem menedékkérő kísérő nélküli kiskorúakat.

Ezenkívül pedig csak néhány dologra szeretnék utalni. Úgy gondolom, hogy persze van nagyon sok megoldandó probléma, mert nagyon átalakuló időszakban élünk. A gyermekeket is és a családjainkat is bizonyos szempontból újfajta szükségletek jellemzik, de az elmúlt években is folyamatosan próbál az ágazati irányítás válaszokat találni. A szakmán belül is nagyon sok pozitív gondolat születik, ezek közül sok megjelent az előadásokban is.

Összefoglalva: sok pozitív dolog történik, és jó válaszok születnek, például az alábbiak:

Szeretném megemlíteni, hogy a gyermekvédelmi területről nem volt forráski-
vonás. Nézzük a gyermekek szociális biztonságát, hogy mi mindent lehet tenni a mélyszegénység ellen. Például a *gyermekétkezésre* nagyon jelentős többletforrást biztosít az állam. 2010-től mostanáig több mint duplájára emelkedett a gyermekétkezésre biztosított költségvetési forrás. Továbbá a *nyári gyermekétkeztetés* megszervezésére egyre nagyobb költségvetési forrás szolgál. Jövőre várható a *bölcsődében és az óvodában az ingyenes gyermekétkeztetés jelentős mértékű kiterjesztése*.

Ami szintén nagy pozitívum szerintem és jó válasz: a gyermekvédelmi szakellátásban a *gyermekvédelmi gyámság bevezetése, és a nevelőszülői ellátás elsődlegessége*. A nevelőszülői foglalkoztatási jogviszony bevezetése nagy lépés volt, végre van a nevelőszülőknek biztonsága, van nyugdíjszerző idejük, foglalkoztatási jogviszony keretében látják el a tevékenységüket. Ugyanakkor olyan rugalmas a foglalkoztatási jogviszonyuk, hogy lehet egyéb munkavégzésre irányuló tevékenységük, nem kell választaniuk a nevelőszülői hivatás és a munkájuk között. Azt gondolom, hogy ezek nagy lépések, és ez is olyan átalakítás volt, amihez jelentős forrásbevonás volt szükséges.

Elmondható a *mediáció szerepének erősödése a gyámhatóságok eljárásában és ehhez erősödött a területi gyermekvédelmi szakszolgálatok (TEGYESZ-ek) újfajta szerepe, ami valóban túlmutat a gyermekvédelmi szakellátáson*. Nem lehet ollóval hasítanunk, és azt mondanunk, hogy ez csak gyermekvédelmi szakellátás, az pedig csak gyermekjóléti alapellátás, tehát inkább azt kell nézni, hogy mire van szükségük a gyermekeknek, családoknak, és meg kell tervezni a szükséges módszereket és ellátásokat.

Szükséges a gyermekvédelmi jelzőrendszer és a gyermekjóléti alapellátás erősítése. Ez egy világosan megfogalmazott és kitűzött cél. Ennek érdekében történt is változás, van ma már az emberi erőforrások minisztere által jóváhagyott egységes módszertani anyag, ami az Emmi honlapján elérhető. Több lépés történt annak érdekében, hogy a szakemberek megismerjék azt. Továbbá a Gyermekvédelmi törvény 2014 márciusában hatályba lépett módosítása előírja a zárt adatkezelést a gyermekjóléti szolgálatok és a gyámhatóságok számára, a gyermek bántalmazásáról érkező jelzés esetén. Annak érdekében történt a jogszabály-módosítás, hogy legyenek jelzések, és azok a gyermekjóléti szolgáltatóhoz eljussanak. Tudom, hogy a szakmában megoszlanak a vélemények arról, hogy ez most jó vagy nem jó, hogy ez vajon előrevisz minket vagy sem, de azért azt lehetett tapasztalni, hogy bizony néha a jelzőrendszeri tagok félnek a szülői retorziótól, és az okozott néhány esetben problémát, hogy nem mertek szólni a gyermekvédelmi jelzőrendszer tagjai a gyermek bántalmazásáról, elhanyagolásáról. A zárt adatkezelés megteremti az ő védelmüket is. Azt lehet mondani, hogy az *iskolai szociális munka bevezetése* is feltétlenül célként jelenik meg, és hogy az EFOP-ból tervezett programként indulhat majd el ennek a biztosítása.

Van jó példánk arra, hogy ami korábban programként működött, az beépülhet rendszerszinten. Ilyen például a Biztos Kezdet Gyerekházak ügye, ezek ma már megjelennek a Gyermekvédelmi törvényben is, már rendszerszerűbb a működésük és egyre több gyerekház működik. Reményeink szerint tovább erősödik ez az ellátás, és remélhető hogy az iskolai szociális munka is előbb programként, aztán majd rendszerszerű módon épülhet majd be a gyermekvédelmi rendszerébe és a Gyermekvédelmi törvénybe.

Persze a tervezett átalakításokhoz, fejlesztésekhez meglehetősen nagy költségvetési források kellene. Ezeket biztosítani kell, hiszen döntő kérdés hogy mi a gyermekek érdeke. Minden változásnak valahol ezt kell szolgálnia és az a konstruktív párbeszéd, amit az ENSZ Gyerekjogi Bizottsággal folytattunk, szintén ezeket a törekvéseket erősíti. Azt gondolom, hogy az ENSZ Gyerekjogi Bizottsággal folytatott párbeszéd során két pont volt, amelyben van valamelyest nézetkülönbség, a magyar sajátosságok miatt másképpen látjuk:

1) Ilyen a „baby boxokról”, az inkubátorba elhelyezett gyermekekről való gondolkodás. Felvetette e a Gyerekjogi Bizottság, hogy meg kellene szüntetni az inkubátorokat. Mi azt gondoljuk, hogy a gyermek élethez való jogát biztosítja az inkubátorba való elhelyezés lehetősége, és nálunk nem ez a rendszerszintű megoldás, inkább utolsó szalmaszál, melyet igen ritkán vesznek igénybe a szülők. Emiatt nálunk lehet pozitív szerepe. Ami miatt a félelem felmerült, hogy ellophatnak gyermeket az anyától, és úgy kerülhet inkubátorba. A jogszabályaink alapján ugyanakkor utána még 6 hét áll a szülő(k) rendelkezésére, amíg bármelyikük jelentkezhet a gyermekért.

2) Felmerült továbbá az etnikai adatgyűjtés kérdése is. Mi azt gondoljuk, hogy nagyon vigyáznunk kell, nehogy megbélyegző legyen a gyermek számára a származásának kezelése. Hagyományokat is tekintetbe kell venni, hogy, milyen módon

lehet ezt a kérdést jól kezelni. Inkább a gyermek élettörténete keretében gondoljuk helyesnek a származásáról beszélni, kulturált módon, nem úgy, hogy te ilyen vagy, kislfiám, te meg amolyan. Keressük mi is a megoldásokat erre. Az egyik válasz lehet, hogy bekerült a Gyermekvédelmi törvénybe a halmozottan hátrányos helyzet fogalma, annak érdekében több ágazat (köznevelés, egészségügy, szociális terület) ugyanazt a fogalmat tudja használni. Ha már megvannak az adataink, hogy hány hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű gyermek él egy adott térségben, akkor erre lehet célozni megfelelő fejlesztéseket és forrásokat.

SIDLOVICS FERENC:

Kedves kollegák! Én is nagyon sok szeretettel köszöntök mindenkit.

Három gondolatot szeretnék most így a beszélgetés előtt felvetni, és mind a három gondolathoz egy-egy mondatot hozzáfűzni. Igyekeztem fegyelmezni magam, hiszen nagyon sok minden jutott az eszembe az elhangzott előadások kapcsán. Most nagyon fegyelmезetten három dologra szeretnék fókuszálni.

Az elhangzott problémák egyik alapkérdése az, hogy vannak szolgáltatások, vagy nincsenek szolgáltatások. Ha most a bemutatott szakellátási bekerülési adatokra gondolunk, évek óta tudjuk, hogy látható egyfajta növekedés, és sok évvel ezelőtt tudtuk azt, hogy várhatóan lesz majd növekedés, mert ez benne volt az alapellátási adatokban. 2005-től a gyerekjóléti szolgáltatás átalakítása vagy átalakulása sajnálatos módon azt hozta magával, hogy nagyon komoly területi különbségek jelentek meg, és várható volt, hogy ennek az utóhatása a szakellátás bemeneti oldalán késleltetve ugyan, de meg fog jelenni. Feltehetően ez is hozzájárul ahhoz, hogy az elmúlt években a bemeneti oldalon növekedés figyelhető meg. Erre mindenképpen oda kell figyelni, oda is figyelünk rá. A minisztérium munkatársaival nagyon sokat gondolkodunk azon, hogy milyen lépéseket tegyünk a gyerekjóléti szolgáltatás megerősítése érdekében, sőt továbbmegyünk, a gyermekjóléti alapellátás megerősítése érdekében. Ez egy kicsit átvezet a következő gondolathoz, egy szolgáltatás nem fogja megoldani a gyermekek helyzetét vagy a gyermekek problémáját.

A következő gondolat, amiről beszélni szeretnék, az a szolgáltatások és ellátások együttműködése. Az látszik mindenféle adatból – és mindegy, hogy honnan nézzük, a köznevelés, az egészségügy vagy a gyermekvédelem, a szociális terület oldaláról –, hogy ha bizonyos kapcsolódási pontok mentén nem fogjuk megerősíteni az együttműködésünket, akkor „eldolgozunk” egymás mellett, amit sem szakmai szempontból, sem költségvetési szempontból nem megengedhető. Annak ellenére, hogy mindez nem új keletű probléma, továbbra is nagyon sok tennivalónk van. Ezen a téren is nagyon sok munka folyt az elmúlt években, és továbbra is nagyon sok fejlesztési lehetőség van benne.

A harmadik, egy kicsit gyakorlatiasabb kérdéskör a szülők támogatásának kérdése. A gyerekekkel kapcsolatos mindenféle szakmai tevékenység kapcsán alapvető kérdés, hogy hogyan forduljunk a szülők felé, hogyan támogassuk a szülőket. Lannert Judit előadásában nagyon jól kirajzolódott, hogy végletek vannak

az adatokban is és a megítélésekben is. Ha azt kérdezzük, hogy fontos-e a gyerek, mindenki azt fogja mondani, hogy igen, a gyerekek ügye nagyon fontos. Közben azt látjuk, hogy állandóan prioritásharcok, értékharok, a családokon belül különböző szerepkonfliktusok keresztüzében van a gyermek. Például számomra megdöbbentő volt az az adat, amely a szülői értekezleteken való részvételre vonatkozott, miközben a gyermekjóléti alapellátásos kollégák egyfolytában arról számolnak be nekünk, hogy a szülőknek egyre nagyobb szükségük van a segítségre, egyre inkább szakmai támogatásra szorulnak. Ezekben a hihetetlen végletekben kell végig gondolnunk a problémákat, és remélem, hogy ezekről mind fogunk beszélgetni. Tovább is adom a szót.

KORINTUS MÁRTA:

Köszönöm szépen!

Most azzal kezdem, amivel te, utolsó közös szereplésünkkor: akkor én beszéltem előbb, nagyon hasonló dolgokat szoktunk mondani, és amelyikünk előbb szól, az mondja el előbb gyakorlatilag. Több hasonló gondolat lesz abban, amit én is szeretnék megemlíteni.

Akik ismernek, tudják, hogy az én érdeklődési területem az iskoláskor előtti korosztály, illetve pontosabban a 3 évesnél fiatalabb gyerekeknek az ellátása, úgyhogy először erre szeretnék reagálni, egy kicsit továbbvinni azt a gondolatot, hogy mennyire fontos az első 3 év. Ezt mindannyian tudjuk, mindenhol tanítjuk, de még egy adalékot szeretnék hozzáadni.

Nemrégiben került a kezembe James Hackmannek a 2014 decemberében a Fehér Házban a gyermekek érdekében elmondott beszéde. Olyan álláspontot képviselt, amit én nagyon támogatok, és jó lenne – azt hiszem – ezt a szemléletet is követni. Ő azt gondolja, hogy a gyerekek nem tehetnek arról, hogy hová születnek, milyen családba, és nagyon hamar el kell kezdeni a támogatásukat. De ő azt gondolja, hogy nem feltétlen azzal kell kezdeni, hogy a szülőknek pénzügyi támogatást adunk, hanem a gyermeknevelési környezetet és a gyermeknevelési erőforrásokat, lehetőségeket kell segíteni, ez egyrészt a szülők kompetenciáinak, gyermeknevelési kompetenciáinak a segítése különböző szolgáltatásokkal, különböző módon.

Erre hoz egy nagyon érdekes példát is, ami lehet, hogy másoknak köztudott, nekem nagyon új volt. Megnéztek egy olyan családot, amelyik alacsonyabb végzettségű, hátrányosabb helyzetű környezetben élt, és megszámlálták, hogy a 3 éves gyerekek szókincsük mekkora. Azt találták, hogy az alacsonyabb végzettségű, hátrányos helyzetű családokban a gyerekek így óránként körülbelül 600 szót hallanak, és a szókincsük az körülbelül 500 szó 3 éves korra. Míg a magasabb végzettségű, jobb körülmények között élő családokban ez az arány 2100, illetve 1100, tehát óránként 2100 szót hallanak a jobb környezetben élő gyerekek, és az ő szókincsük 1100 körül van 3 éves korra. Tehát ezzel azt próbálják mutatni, hogy hihetetlenül nagy a különbség már a kezdettől fogva, és hogyha ezzel nem foglalkoznak, akkor ez a különbség csak egyre nagyobb lesz.

És akkor itt talán áttérnék arra is, amit Lannert Judit is meg Feri is mondott, hogy a szülőkkel való együttműködés és a szülők támogatása... ez elsőrendű kérdés számomra, az első perctől kezdve, tehát ez egyértelmű. Amiről még én itt szót ejtenék vagy erősíteném, Judit előadásából is kiderült, hogy akármilyen kutatást végez is az ember, vagy akármilyen projekt eredményeit vizsgálja, azt látja, hogy a szülők támogatása az egy ilyen egyoldalú folyamatnak tűnik. Tehát mindig a szakemberek azok, akik úgy gondolják, hogy a szülőket valamilyen szempontból segíteni kell, és nagyon ritkán merül fel az, hogy a szülőknek a meglévő akármilyen kicsinek tartott kompetenciájára is, de építeni kell. Tehát valahogy jobban be kéne őket vonni.

Erre vonatkozóan most részt veszünk egy kisebb nemzetközi kutatásban, ami pont erről szól, hogy az iskoláskor előtti korosztályt célozva hogy lehet a szakembereket arra jobban felkészíteni, abba az irányba ösztönözni, hogy úgy foglalkozzanak a szülőkkel, hogy az ő gyermeknevelési kompetenciáikat segítsék, de oly módon, hogy ez a gyermeknek a kompetenciáit erősítse. A legutóbbi ilyen kutatói munkacsoport-találkózónkon pont arról folyt a beszélgetés, milyen érdekes, hogy a részt vevő országok közül egyetlenegyben sem merült az fel, hogy nem a szakembernek kéne csak az ismereteket továbbítani, vagy megpróbálni megmondani a szülőnek mit és hogyan kéne tenni. Sőt még olyan is elhangzott az egyik kutatócsoport részéről, hogy megpróbálták bevonni a szülőket, mindent elmondtak az óvodában, hívták őket, és nagyon kicsi volt az érdeklődés, egyenként mentek el. Ebből aztán lett egy komolyabb beszélgetés arra vonatkozóan, hogy végül is hogy van ez, tényleg nem érdekli a szülőket, tényleg nem szorulnának rá, miközben másrészt a beszélgetés során kiderült, hogy a Facebookon keresztül meg az interneten keresztül lévő kapcsolattartást igenis nagyon igénylik, és azt is, hogy ők beleszólhassanak a dolgokba.

Tehát itt csak ezt szeretném fölvetni, hogy sokszor mondjuk azt, meg sokszor kifogásoljuk azt, hogy azért a szakembereinkben is még mindig benne van az a fajta gondolkodás, hogy mi tudjuk jobban, hogy mit kellene csinálni, és hogy ezt egy kicsit azért alább kéne venni. Tehát el kéne arról gondolkodni, hogy az együttműködés tulajdonképpen mit is jelent, mit is jelenthet, de még nagyon sok tennivaló van. A szolgáltatások együttműködését Feri már elmondta, ezért nem tennék semmit hozzá.

De ugye, amit eddig elmondtam, abból az következik, hogy az lenne a jó irány véleményem szerint, hogy ha univerzális ellátást lehetne biztosítani mindenkinek: mind iskoláskor előtti korosztályra gondolva, gyerekeknek, és akkor azon belül vagy ahhoz kapcsolódóan lehetne azokat a szolgáltatásokat biztosítani, amire az adott gyermeknek szüksége van, tehát ott már egyéni módon felmérve, és a fejlesztést vagy bármilyen fajta segítséget biztosítani nekik.

A harmadik gondolat pedig, amit szeretnék elmondani, de ezt tényleg csak nagyon röviden, a kutatásokkal kapcsolatos. Az Eurofound munkájáról is volt már itt szó. A tavalyi évben az év végére egy megbízást kaptak egy olyan kutatásra, hogy mutassák be, milyen bizonyítékok vagy evidenciák vannak arra vo-

natkozóan, hogy ha a kisgyermek ellátásszínvonala növekszik – nemcsak a 3 év alattiakra vonatkozóan, hanem az iskoláskor előtti korosztályra –, akkor annak tényleg jótékony hatása van. És azt a megdöbbentő eredményt kapták, hogy egyrészt ők összeállították azokat a szempontokat, hogy milyen típusú kutatásokat szeretnének, és ilyen kutatásokból minimális volt az a szám, amit találtak, másrészt pedig amikor jó gyakorlatot próbáltak keresni ugyanennek a bizonyítására, jó gyakorlatokból is nagyon keveset találtak. Olyan jó gyakorlatra gondolok én itt most, amelyek kritériumait előírták, hogy megtervezett projekt legyen, követve legyen, monitorozva legyen, adatok legyenek és értékelve legyen. Tehát hogy komoly, megbízható eredmény kimutatása legyen. Ezzel csak azt szeretném mondani, hogy nem csak mi vagyunk, ahol nincsen igazán olyan kutatás, amit szeretnénk.

Köszönöm!

DARVAS ÁGNES:

Köszönöm szépen!

Nagyon kevés az időnk. Nagyon fókuszált körkérdésre készülök, és nagyon szeretném felhasználni azt a lehetőséget, hogy egyrészt kutató, gyerekjogi szakemberként, másrészt pedig a döntéshozás valamilyen szintjén lévő szakemberként is ülnek ennél a kerekasztalnál.

Ez egy nagyon speciális tematikájú konferencia. Én magamban úgy neveztem, hogy mozaikok a gyermekek védelmének köréből, tehát nem a korai élet éveket jártuk körül, nem is az iskolait, hanem azokat a területeket próbáltuk felvillantani, ahol most komoly folyamatok zajlanak. Arra gondolok, hogy a gyerekek mindenek felett álló vagy legjobb érdekét az szolgálja, hogy ha egy megfelelő környezetben növekednek föl. Ebben nagyon fontos szerepe van a család biztonságának, anyagi, lakhatási biztonságának, az ezekre irányuló szolgáltatásokkal és ellátásokkal mi most nem foglalkoztunk. Sokkal inkább azokkal a személyes vagy szakszolgáltatásokkal, amik a gyerekeket közvetlenül érintik, illetve a gyerekes családokat érintik. Ebben benne van az a gondolkodás, hogy a kettő – ezért hangsúlyoztam, hogy most a másik részével nem foglalkoztunk – együtt tud valamit tenni.

Az én kérdésem most az lenne, hogy egyrészt valóban történnek mindig kisebb-nagyobb lépések, de amivel ma itt szembesültünk, az az, hogy a gyerekek helyzete mégsem javul Magyarországon, bárhonnan is nézzük a gyermekek helyzetét, és még nem emlegettük a PISA-eredményeket és hasonlókat. Tehát a gyerekek helyzete nem javul. Egy csomó mindent tudunk, merthogy tájékozódunk a világban, meg részt veszünk kutatásokban. Tehát egy csomó ismert tény van a birtokunkban arról, hogy mi minden kellene a gyerekeknek és milyen szolgáltatások kellenének.

Tulajdonképpen több kérdésem is van. A labdát Feri dobta fel, hogy 2005 óta tudjuk, hogy robbanni fog a bomba a szakellátásban. Ha tudjuk 2005 óta, hogy robbanni fog, tehát hogy előbb-utóbb bekerül a szakellátásba, akkor miért nem

készülünk rá, mi az, ami történik annak érdekében, hogy csökkentsük a károkat, a gyerekeket érő károkat? Ez, mondjuk, egy egész konkrét kérdés.

De különben pedig az a kérdésem, hogy tudjuk, hogy ezeknek a szolgáltatási hozzáférési és elérhetőségi, illetve minőségi kérdéseknek nagyon erőteljes Magyarországon az egyenlőtlenségi rendszerbe való beágyazottsága. Mi történik annak érdekében, hogy ezek csökkenjenek? A konkrét kérdés arra vonatkozik, az látható, hogy EU-s fejlesztési forrásokból ideig-óráig, ezt több előadótól hallottuk, hogy ideig-óráig születnek eredmények, és ez az etikus szociális munka, általában az etikus szakmai munka szempontjából is felmerülő kérdés, hogy egyáltalán szabad-e belefogni, ha utána kijövök belőle. Tehát mit lehet látni ma arra vonatkozóan, hogy ez valahogy strukturálisan beépüljön a tágan értelmezett gyerekvédelmi rendszerbe, hogyan alapozzák ezt meg, vagy vannak-e olyan tudásaink, hazai kutatásaink, amik például megalapozhatnák azt, hogy a 18 éves korhatárt megalapozottan állítsuk vissza. Elég komoly körkérdést tettem föl, nem tudom, ki akarja kezdeni a válaszadást.

SIDLOVICS FERENC:

Szívesen elkezdem. Több részre bontva, és igyekszem nagyon strukturált lenni.

Igen, tudjuk, és nagyon sok törekvés volt arra, hogy akár szabályozási, akár módszertani szempontból próbáljunk elébe menni ennek a problémának.

Egy dolgot látni kell. Az önkormányzati feladatellátás egy izgalmas kérdéskör ebben a történetben, mert hiába vannak ágazati főszabályok az alapellátásokra, hogy márpedig kötelező minden gyerekhez eljutnunk a szolgáltatásainkkal. Hiába deklaráljuk szakmai vagy jogszabályi szinten, hogy Magyarországon minden gyereknek egyformán joga van ahhoz, hogy jó minőségű szolgáltatásrendszerhez férjen hozzá, ha pontosan tudjuk, hogy ez nem teljesül, mert az önkormányzatok jelentős része nem, vagy csak részben látja el ezen feladatait. Egy középváros meg, mondjuk, egy megyei jogú város között hatalmas eltérések vannak az igénybe vehető szolgáltatások tekintetében, és akkor azt nem is mondom, hogy egy város és egy 2000 fős kistelepülés, vagy netán még egy annál is kisebb kistelepülés viszonylatában mekkora eltéréseket találunk.

Azt látjuk, hogy a társulásokkal gyakorlatilag nagyon furcsa helyzetek alakultak ki: van, ahol kéthetente jelenik meg egy családgondozó két órára, és pontosan tudjuk, hogy a legritkább esetben akkor történik a krízis, amikor ő ott van. Az a gyerek, aki itt él, gyakorlatilag nem jut hozzá semmilyen szolgáltatáshoz, az a család nem fog támogatáshoz hozzájutni.

DARVAS ÁGNES:

Bocsánat, belekérdezek. Erre több javaslat volt az elmúlt évtizedekben, hogy a szabályozást és a finanszírozást hogyan kéne úgy alakítani, hogy ez ne fordulhasson elő. Hogy hogyan lehet több erőforrást juttatni oda, ahol nagyobb a szükséglet. Tehát a kérdés az, hogy ilyen gondolkodás van-e? Ezekben a helyeken általában az önkormányzatok forráshiányosak.

SIDLOVICS FERENC:

Itt jön be több nagyon izgalmas kérdés azzal kapcsolatosan, hogy mit is jelentsen a jövőben az állami felelősségvállalás, azaz hol legyen a feladatellátási kötelezettség. Államosítsuk-e az egész alapellátási rendszert például, ezzel állami garanciát vállalva a feladatok ellátására – és azt hiszem, hogy itt, ha most megkérdeznénk a jelenlevőket, erről elég végletes vélemények lennének. Vagy erősítsük meg az önkormányzatok feladatvállalását, hangsúlyozzuk a helyi gondoskodás fontosságát. Keresnünk kell valamiféle olyan szolgáltatásszervezési logikát, ami egyértelművé teszi, hogy ki felelős a szolgáltatások nyújtásáért, és ezt a nagyon bonyolult – célcsoportok, szükségletek, azokra irányuló szolgáltatások – mátrixot össze tudja úgy rendezni, hogy a gyermekek hozzájussanak a szolgáltatásokhoz, és azok feladatairányosan finanszírozva is legyenek. Most nem akarok ennek a részleteibe belemenni, mert akkor nagyon elmennék időben.

Arra szeretnék inkább még egy gondolatban reagálni, hogy nagyon sok elképzelés van arra, hogy hogyan lehetne ezt megcsinálni, keressük is a jó megoldásokat, de mindemellett rendkívül fontosnak tartom azt, hogy a szakemberek támogatását biztosítani tudjuk módszertani szempontból. Nagyon komoly kihívást jelent, hogy a megváltozott módszertani struktúrában hogyan tudjuk elérni a pont ezeken a kistélepüléseken egyedül vívódó szakembereket, hogyan biztosítsunk számukra szakmai támogatását.

És akkor még egy legutolsó gondolat mindezzel kapcsolatban. Azért vettem föl másodikként az együttműködési kérdéseket, mert a nagyarányú beáramlás kapcsán nagyon sokszor azt látjuk a gyakorlatban, hogy nagyon későn tudjuk meg, hogy a gyerekekkel gond van. Nem győzzük hangsúlyozni a gyerekvédelmi jelzőrendszer fontosságát, lényegét 1997 óta egyfolytában, már gyakorlatilag minden gyermekekkel foglalkozó szakember hallotta legalább egyszer valamilyen formában. Hangsúlyozni szeretném, hogy amíg az ágazatok, a társágazatok szakemberei, akik a gyerekek körül dolgoznak, egy-egy jelzés és az együttműködés kapcsán nem érzik a felelőségüket abban, hogy a gyermekek sorsa rajtuk is múlik, addig nehéz előre jutni. Amíg ezt a közös felelőségünket nem tudjuk érezni és nem tudjuk gyakorolni a gyerekekkel kapcsolatban, addig döntő változás nem várható. A gyermekek jólétének ügye az nemcsak egy gyerekvédelmi kérdés, hanem köznevelési kérdés, közegészségügyi kérdés, egy csomóféle kérdés. A jelenlegi helyzet akkor fog döntően megváltozni, ha a szakemberek, akik orvosként, védőnőként, rendőrként, akárkiként ott vannak a gyerekek körül, feladatellátásuk során folyamatosan átérzik mindennek a felelőségét.

Nagyon sok új ötletünk van arra, hogyan tudnánk továbbfejleszteni a gyerekvédelmi jelzőrendszert, biztos, hogy kell egyfajta szankcionálással nyomást gyakorolnunk, de sokkal inkább ötletességgel és új szakmai felületek, erősebb ágazatközi kapcsolódások megteremtésével szeretnénk mindezt elérni. Ezen dolgozunk...

LANNERT JUDIT:

Ez az együttműködés szerintem az egyik kulcsdolog, és itt elhangzott Kende Ágnes előadásában is, hogy nem lesz szakmai együttműködés akkor, ha megszűnik az uniós pénz. A legutolsó előadásban érdekes módon a nem gyermekvédelmi ellátásra szoruló családok is megjelennek a szolgáltatásnál Budapesten, máshol nem. Hát azt gondolom, hogy itt is van mit beszélni az együttműködés, kommunikáció kérdéséről vagy a szakmák közötti együttműködésről.

Tehát én azt gondolom, hogy gond, ha a gyerekügyet nem tudjuk holisztikusan nézni, hanem ilyen bokszokban nézegetjük. Ezekben a bokszokban egyébként teljesen logikusan lehet haladni, tehát ezt a stratégiát csináljuk, ezt a törvényt hoztuk, ezt végrehajtjuk. Csak éppenséggel az kevés, mert a gyereknek az egészségügye, egészsége is fontos és az is, hogy a családnak van-e munkája satöbbi. Ha mindig csak kis bokszokban, ilyen csőlátásban próbáljuk pilinszkázni a dolgot, nem fog működni.

Hadd szemléltessem most ezt egy nem szociális példával, hanem az oktatással. Ezek komplex problémák, ebben a kutatásban is interdiszciplinárisnak kell lenni, meg a szabályozásban is. Nemrég jött egy OECD PISA-felmérés alapján egy legújabb eredmény, hogy napi 60 perc házi feladatnál több az már célellentétes, azt tehát már nem érdemes erőltetni. Most mit tudunk a gyerekekről, a magyar gyerekekről? Hogy a legtöbb házi feladatot a magyar gyerek csinálja a világon. És most tudjuk ezt az eredményt, hogy ez teljesen célellentétes. Ehhez képest a köznevelési törvény szerint 4-ig bent kell lenni a gyereknek, hogy ott nagyon sokat tanuljon. És akkor mellé jön a Tanoda-program, ami próbálja a szegény gyerekeket segíteni a főlzárkózásban, ezért tanodát csinálunk, de a tanoda nem lehet az iskolában, tehát a tanoda csak délután 4-től 6-ig lesz.

Mi történt ekkor Magyarországon? Tudjuk, hogy minél több a házi feladat, minél többet van az iskolában a gyerek, annál rosszabb. Mit csinál a magyar szabályozás? 4-ig bent ül, és miben segíti a szociálpolitika a gyereket? Hát még üljenek 4-től 6-ig is.

Tehát nem javul a helyzet, amíg így zajlanak a dolgok, és míg két egymás mellett levő államtitkárság a minisztériumban nemhogy nem működik együtt, hanem még egymás ellen dolgoznak, és leginkább a gyerek ellen dolgoznak. Amíg ez nem hull vissza senki fejére, mert mindenki a maga módján azt mondja, hogy hát ez volt a törvényben, jót akartunk, hogy minél többet az iskolában legyen a gyerek, tehát az jó, nem? Ha mindig csak ebben a logikában marad mindenki, akkor ugyanott tartunk, ahol most vagyunk.

LUX ÁGNES:

Az általatok elmondottakhoz kapcsolódik, amit a Gyerekjogi Bizottság már többször ajánlott, nevezetesen, hogy átfogó gyerekjogi stratégiára lenne szükség. És nem azért, hogy legyen még eggyel több stratégia papíron, hanem éppen ezért, hogy ezek a szakmák, tárcák és a szakpolitikai döntéshozatal egyvalamit kövessen, ami hosszú távon működik. Ilyen volt egyébként a „Legyen jobb a gyerekek-

nek!” program, abszolút pozitív példaként kiemelve, mivel ez végre túllépett azon, hogy négyévente kormány jön, kormány megy, és azt mutatta meg, hogy sikerült végre a gyermekek érdekében egy átfogó hosszabb stratégiát, egy középhosszút kidolgozni. Tehát van egy rendszeres kérés hazánk felé, és nem történik semmi valójában, mert nem történt még azóta se meg, pedig ezt most már harmadszorra ajánlják. Ugyanígy ajánlották a gyermekügyre vonatkozó szakpolitikai döntések összehangolását és azt is, hogy legyen egy gyerekjogi koordinációs szerv – ezek még mindig nem valósultak meg.

Egy kicsit cáfolnám azt, hogy a gyerekek ügyében mindenki egyetért, hogy ez mindenkinek nagyon fontos. Szerintem majdnem mindenkinek, kivéve a magyar parlamentet, mert voltam olyan perverz, hogy megnéztem az 1997-es gyerekvédelmi törvény elfogadása előtti vitákat. Számomra már az is meglepő volt, hogy ötnél több ember ült bent a gyermekügyekkel foglalkozó plenáris ülésen. Ez a progresszív törvény hosszú évekig tartó, végül konszenzussal záródó viták után született meg, parlamenti elfogadása nagyrészt az előkészítésnek köszönhető. Prioritásról, kiemelt fontosságról azóta sem lehet szerintem beszélni. És az elmúlt lassan 18 évben történt kismillió Gyvt.-módosítást ugyancsak nem kísérte olyan nagyon nagy izgalom a parlamentben.

Ugyanezt támasztja számomra alá ezeken túl, hogy miért nem prioritás még mindig valójában a gyermekügy, még akkor sem, ha mi sokat beszélünk róla, ez egy másik személyes tapasztalat. Az ombudsmani hivatalban volt szerencsém dolgozni tavalyig, és az ombudsman éves jelentését, amit kötelező módon, törvény szerint elkészített és a parlamentnek benyújtott, aminek egy jelentős része gyerekjogi ajánlás volt, azt 2009 és 2014 között nem hallgatta meg a magyar parlament.

Most innentől kezdve én azt gondolom, hogy ne nevetessük már magunkat teljesen ki, hogy azt mondjuk, hogy fontos, mert nem fontos. Lehet, hogy ha a gyerekeknek szavazati jogot adnánk, és a 18 év alattiak is szavazhatnának, akkor fontosabb lenne – egyébként nem annyira földtől elrugaskodott ez sem, egyes országokban próbálkoznak azzal, hogy így vigyék a gyerekekhez közelebb a döntési jogot. Tehát nem fontos valamiért, és itt nyilván nem a szakmabeliekről van szó. Ezért nem történik semmi.

Magyarországon azért nem tud adományt gyűjteni a UNICEF a magyar gyerekek számára, mert bizonyos mutatók szerint, mint a lakossághoz viszonyított gyerekszám, a gyermekhalandóság és a nemzeti össztermék, mi a felső kategóriában úgynevezett donorország vagyunk. Ennek ellenére tudjuk, hogy létezik akár nyomor is Magyarországon a gyermekek számára.

Örületesek azok a számok, amiket Zsombor mondott, teljesen döbbenetes a WC, fürdő nélküli háztartások növekvő száma, mert itt nem kellene, hogy ez legyen. Szerintem az az extrém, hogy egyrészt vannak a jogszabályok, az egyezmények, a nemzeti össztermékünk, rengeteg adófizető, a szolgáltatások és intézmények, és másrészt van az, hogy a gyerek péntekhez képest hétfőn nagyon éhesen megy az iskolába.

Szóval azt gondolom, hogy valamit nagyon rosszul csinálunk, talán mindannyian, vagy nem tudom, de ez esetben mindenképpen fontos kimondani, hogy a felső szint süket erre, mindegy, hogy milyen színű oldalról van szó. Hogy lehet, hogy megünnepeltük a Gyerekjogi egyezmény huszadik évfordulóját, csodálatos volt, de hogy most mégis itt vagyunk, és nem vagyunk benne biztosak, hogy 5 év múlva nem hasonló problémákkal fogunk péntek este úgy hazamenni, hogy egyáltalán nem jó a kedvünk, sem nekem, sem az elkötelezetten itt maradtaknak. Bocsánat, hosszú voltam. Adom tovább a szót.

LANTAI CSILLA:

Én magam ennyire nem vagyok borúlátó. Azért nem, mert egyrészt látom, hogy nagyobb és a korábbinál több együttműködés van a felzárkózási területtel, a közneveléssel, az egészségüggyel. Például úgy tűnik, sikerül azt elérnünk, hogy nem lehet majd nemet mondani a védőnőnek arra a törekvésére, hogy szeretné a gyermekeket megnézni, gondozni és az anyával együttműködni a kisgyermek érdekében. Tehát nem lehet majd bezárni a védőnő előtt az ajtót, hanem mindenképpen elvárható a szülő részéről, hogy a gyermek érdekében együttműködjön a védőnővel. Sok ilyen közös gondolkodás és törekvés van. Valóban nincs még egy nagy gyerekjogi stratégiánk, de van felzárkózási stratégia, továbbá vannak kedvező folyamatok, van bűnmegelőzési stratégia, tehát több olyan törekvés tapasztalható, amiből egy következő lépéssel össze lehetne állítani egy átfogó stratégiát, ami egységében és tényleg holisztikusabban tudja kezelni a „gyermekkérdést”.

Nem közömbösséget tapasztalok ebben, hanem inkább azt, hogy még nem sikerült összeraknunk teljesen a képet, illetve olyat szinten nem, mint ahogy azt elvárnánk. Mindenki a saját helyéről, a saját hatókörében tud tenni azért, hogy a gyermekeket szolgáló ellátások minőségükben tudjanak javulni. Az ágazat irányítás szempontjából nagyon sok problémát be tudtunk azonosítani, és szerintem nagyon sok pozitív lépés is történt. Mint az elején említettem, van gyerekvédelmi gyámságunk, megerősödött a nevelőszülői ellátás, van zárt adatkezelés a gyerekvédelmi jelzőrendszerben, és még lehetne sorolni, például bővül az ingyenes gyermekétkeztetés.

Ezekkel tovább kell haladni. Tehát arra, ami van, ne mondjuk azt, hogy olyan, mintha nem lenne, vagy mint ahogy semmit nem értünk volna el. Ellátjuk a gyerekvédelem rendszerében a kísérő nélküli és menekültstátuszért folyamodó nem kevés kiskorút, és gyerekként látjuk el őket, nem pedig a felnőttekkel azonos megítélés szerint.

Valóban át kell gondolni, hogy rendszerszerűen próbáljuk összetenni a darabkákat, tisztázva hogy hol tartunk és mi az a terület, ahol hiányok vannak. Mert igen, mi is látunk ilyen hiányzó ellátást, ami beazonosítható, kitapintható. Ilyen például a hét közbeni ellátás biztosítása iskoláskorú gyermekek számára, a tanulás, a nevelkedés támogatásával, együttműködve a gyermekek családjával. Ezt mi munkanéven „gyerekvédelmi kollégium”-nak hívjuk. Sok családnak tudnánk ezzel segíteni, és valószínűleg a gyerekvédelmi szakellátásba kerülés is gyakran

megelőzhető lenne. Megkezdtük ennek a kidolgozását. Tehát mindenki a maga területén tud tenni a gyermekekért, és köszönet a szakembereknek, akik szívükön viselik a gyerekek sorsát, és összefüggésében is nézik ezeket a kérdéseket.

KORINTUS MÁRTA:

Nagyon rövid leszek.

Nekem is azt kell mondanom, hogy néha egy kicsit optimistábbak vagyunk, mint az a hangulat, ami itt most kialakult, de ez annak köszönhető, hogy ha megnézem a statisztikákat, akkor a bölcsődei és óvodai építések területén nagyon sok férőhely lett. Tehát ahhoz képest, hogy pár évvel ezelőtt azt hiányoltuk, hogy nem épülnek bölcsődék, és a hátrányos helyzetű országrészekben a gyerekek nem tudnak hozzájutni, azért itt történt egy elég jelentősnek mondható előrelépés, mert hatezer férőhely létesült az elmúlt pályázati ciklusban csak a bölcsődei ellátásban. Ehhez jöttek hozzá az óvodai férőhelyek még.

Tudom, hogy sok a tennivaló. Még állítólag lesznek EU-s források ugyanilyen mértékben, illetve önkormányzatok fognak tudni pályázni.

Amiben kicsit pesszimistább vagyok, az a dolgozók helyzete. Részben nagyon sokan kikerültek most a rendszerből, a negyvenéves munkaviszony kapcsán elmentek nyugdíjba, és az újonnan bekerült végzett szakembereknek, hát hogy úgy mondjam, nincsen elég gyakorlatuk, tehát nincs nagyon kitől átvenni azokat a szakmai tudásokat, amiket jónak tartunk.

DARVAS ÁGNES:

Köszönöm szépen!

Tényleg mindenkitől elnézést kérek, aki még úgy érzi, hogy ő még maradna és folytatnunk kéne ezt a vitát, én nagyon szeretném folytatni ezt a beszélgetést, de erre most nincsen mód.

Én azt szeretném mondani zárásként, hogy ennek a mai konferenciának az volt a célja, hogy szakemberek, döntéshozók, döntés-előkészítők halljanak, megismerjenek olyan tapasztalatokat, fejleményeket, amelyek a szakmában dolgozóktól, illetve a kutatóktól érkeznek. Tehát hogy ebben a körben így megosszuk ezeket az ismereteket, és hát persze abban reménykedik ilyenkor mindig a szervező, hogy az itt elhangzottak valahogy hasznosulnak, és hogy azért ezt a döntéshozók is továbbgondolják.

Nagyon szépen köszönöm mindenkinek a részvételt, az érdeklődést, a figyelmet.

BENKŐ FRUZSINA

ÉN „CSAK” EGY GYEREKPROGRAMOT AKARTAM

A perei SZIA InDaHouse Hungary program születése és jelene

2013-ban kezdő, de már némi tapasztalatot szerzett szociális munkásként úgy éreztem, hogy eljött az idő, hogy saját programot indítsak a saját szakmai elveim, értékeim alapján. Túl voltam az ELTE osztatlan szociálismunkás-képzésén, valamint a doktori iskola első három évén, ahol először a cigány gyerekek iskolai sikertelenségével szerettem volna foglalkozni, de aztán az elnyomásellenes szociális munka mellett döntöttem. Több mint 10 éves önkéntes és fizetett munkatapasztalatom volt a civil szférában, elsősorban emberi jogi szervezetekben, és 5 éve voltam közalkalmazott egy ifjúsági klubban, a XX. kerületben.

Előzmények

Erősen hatottak rám a roma közösségekkel foglalkozó programok, és magam is elsősorban cigány fiatalokkal dolgoztam a munkahelyemen. Többek között Szalai Júlia *Széttartó jövőképek* című írása és Darvas Ágiék gyerekszegénység-gel kapcsolatos kutatásai jelentik a téma iránti szakmai elhivatottságom alapját. A Biztos Kezdet Gyerekházak magyarországi elterjedése, az Igazgyöngy, a BAGázs, a Hétesen folyó munka mind az egyetemi tanulmányaim alatt kezdtek el megerősödni, és az évek során egyre határozottabbá vált az a vízióm, hogy én is egy ezekhez hasonló programot szeretnék elindítani és felépíteni. Az állami szektorból való kiábrándulás és a szakmai kihívás egyaránt erősen motivált.

Két évvel ezelőtt nagyon lelkes voltam, ugyanakkor nagyon naiv, és így utólag eléggé felkészületlen is. Ugyanakkor voltak olyan hibák, melyeket talán sikerült elkerülnöm, így a különböző forrásoktól való függést.

A fenntarthatóság mint alapvető cél

A kezdetektől tudtam (akkor még hárman álmodoztunk egy nagyszabású projektről, de azóta alapítóként egyedül maradtam a csapatban), hogy nem szeretnék sem az államtól, sem a pályázati forrásoktól függő programot létrehozni. Sokszor láttam, ahogy nagy és erős civil szervezetek életben maradása rendszeresen meg-
ingog, létfenntartási gondokat okozva a munkatársaknak. Átélttem, ahogy az illetékes önkormányzat bezárja a munkahelyemet, ahol fontos szakmai munkát végeztünk a leghátrányosabb helyzetű fiatalokkal. Tanúja voltam több szervezetben is annak, ahogy a hatalom és a pénz körül nagy konfliktusok és kettészakadások történtek. Tudtam, hogy ezeket a helyzeteket szeretném elkerülni. Ezért két fontos alapja lett a programnak: társadalmi vállalkozás és önkéntes munka.

Az állami és pályázati forrásoktól való függés elkerülésének megoldását egy társadalmi vállalkozás beindításában láttuk. Segítő szakemberként azonban sem tapasztalatom, sem tudásom nem volt arról, hogy mit jelent egy sikeres vállalkozás, miként lehet azt felépíteni, tulajdonképpen még azt sem tudtam, hogy mi az a társadalmi vállalkozás. Éppen ekkor indult egy Társadalmi Vállalkozásfejlesztő Program a NESST Magyarország szervezésében, ahova felvételt nyertünk a kezdő ötletünkkel, melyben az ökögazdálkodástól kezdve, a webshopon át, nemzetközi tréningközpont is szerepelt. Amellett, hogy megtanultuk, hogy a társadalmi vállalkozás egy olyan forma, amelynek mérhető pozitív társadalmi hatásai is vannak, elkészítettük üzleti tervünket, és fél év alatt kidolgoztunk egy sokkal kifinomultabb, leegyszerűsített, megvalósíthatóbb verziót. Ez alatt a fél év alatt találtunk rá arra a falura, ahol a program tavaly nyáron elkezdődött.

Egy, a nulláról induló program esetében nem sok más lehetőség van, mint önkéntesekkel dolgozni. Az elején nem volt szervezeti háttérünk, és nem voltak pályázati kiírások sem. Adománygyűjtéssel és önkéntes toborzással indítottunk, így volt egy zsák játékunk és alapanyagunk, valamint 5 önkéntesünk, akikkel 2014 júliusában két napot Perén töltöttünk, és családi programokat szerveztünk.

Az önkéntesekkel való munkának vannak nehézségei, hiszen elfoglalt emberek szabadidejéből és esetleges szabad kapacitásaiból kell kihozni a maximumot. Emellett azonban rengeteg előnye is van. Ahhoz, hogy valaki ingyen, a kevés szabadideje és saját pénztárcája terhére részt vegyen a programunkban, nagyon motiválnak kell lennie. Ez a motiváció az egyik garanciája annak, hogy minőségi munkát végezzünk. Ugyanakkor eme motiváció fenntartásához, vagyis ahhoz, hogy az önkéntesek jól és hasznosnak érezzék magukat, több dolognak is teljesülnie kell: valóban hatékonyak kell lennie az általuk végzett munkának, és olyan atmoszférának kell kialakulnia, ami megtartja a csapat tagjait. További nagy előnye az önkéntesekkel való munkának, hogy sokszínű, az élet legkülönbözőbb területeiről érkező emberek találkoznak és teszik mérhetetlenül gazdaggá a programot, egyben hozzájárulva a fő célkitűzéseink megvalósulásához, melyek az elszigeteltség csökkentése egy hátrányos helyzetű faluban és a társadalmi szolidaritás növelése, a társadalom különböző rétegeinek összekötése. Az önkéntesek

bevonásának egyik fő mozgatórugója az a tény, hogy az embereket, nem csak a segítő foglalkozásukat, zavarják a társadalmi problémák, és szeretnének segíteni. Az egyik legnehezebb feladat ezeknek az embereknek az elérése, amelyhez meg kell tanulni úgy kommunikálni az Ügyről, hogy az sok emberhez eljusson.

Miért éppen Pere?

A programunk számára olyan helyszínt kerestünk, ahol van esélye életben maradni: nincs még másik hasonló program a faluban; olyan helyen van, ahol a leendő önkéntesek jól érzik majd magukat; a helyiek nyitottak a programra mind a vezetés, mind a lakók szintjén; olyan helyen van, ahova viszonylag nehezen jutnak el kívülről kapcsolatok, erőforrások; a lakók összetétele vegyes a romákat és nem romákat, valamint a hátrányos és nem hátrányos helyzetűeket illetően. Eredetileg külön szeretttük volna választani a szociális munka és a társadalmi vállalkozás által megcélzott települést, és a szociális munkát egy mélyszegény településen elkezdni, de a piciny kezdeti erőforrásaink miatt úgy döntöttünk, hogy az egész programot egy településen indítjuk be, és ha megerősödünk, akkor megyünk tovább új helyszínre. Több szakmai fórumon is tanácsokat kértünk nálunk tapasztaltabb szociális szakemberektől, hogy merre induljunk, míg eljutottunk a Szociális Innováció Alapítványig, melynek vezetői az Encsi kistérségbe irányítottak minket. Ott a helyi Humán Szolgáltató Központ vezetője vitt el bennünket Perére, ahol hosszú tárgyalásokat követően végül aláírtunk egy 10 éves szerződést arról, hogy vállaljuk az önkéntes programot és a társadalmi vállalkozás beindítását. Cserébe az önkormányzat ingyen bérbe adott két tantermet, ahol önkéntes szállást és a gyerekfoglalkozások helyszínét igyekeztünk berendezni.

Pere Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található, Abaújhoz tartozik. A Hernád partjára épült, dimbes-dombos utcácskái romantikus hangulatot sugároznak. Csupán 360-an élnek itt, de a társadalmi szerkezet nagyon összetett. Romák és nem romák, reformátusok, római és görög katolikusok, gazdagok és szegények egyaránt laknak a faluban. A lakosság harmada roma és fele nyugdíjas. Egy nagyon sikeres vállalkozó családon kívül szinte mindenkinek a közfoglalkoztatási program ad lehetőséget a munkára. Sok férfi a falutól távol vállal állandó vagy átmeneti munkát, míg a nők a faluban maradnak a gyerekekkel. Az egykor az együttműködéséről híres falut mára a bizalmatlanság járja át, ami az elmúlt egy évben sokat romlott. A közmunkára hivatkozva hivatalosan olyan alacsony a munkanélküliség, hogy elvették a falu hátrányos helyzetű minősítését, így nem jut hozzá olyan forrásokhoz, melyekhez régebben igen, miközben a szegénység változatlan. A források szűkülésével arányosan nő az egzisztenciális bizonytalanság, amely kivétel az emberek egymás közötti kapcsolataira is. A faluban óvoda működik, iskolába két másik településre járnak a gyerekek.

Az önkéntes program

Az önkéntesek az első fél évben havi egy, a második fél évben többnyire havi két hétvégét töltötték Perén, az iskolai szünetekkel együtt ez összesen 36 napot jelent mostanáig. Eddig alapvetően két korcsoportra irányult a tevékenységünk: a csecsemőktől a 4 éves korosztályig, illetve a 6 és 14 év közöttiekre. Előbbiekkel egy speciálisan a koragyerekkori fejlesztéshez értő önkéntes foglalkozik, elsősorban a családok otthonaiban. A tudományos eredményekből tudjuk, hogy az első hat év meghatározó a gyerekek jövőjét illetően. Sok, erre a területre irányuló programot azonban nem vesznek igénybe éppen azok, akiknek a legnagyobb szükségük lenne rá. Ezért találtuk ki azt, hogy kimegyünk a családokhoz a fejlesztő eszközökkel, és ott tartunk foglalkozásokat a családtagok bevonásával. Bízunk benne, hogy eme programelem megerősödését az jelenti majd, hogy a kicsikkel elmennek a szüleik a közösségi házba, ahol az eszközöket tároljuk és maguk is használni fogják őket.

A nagyobb gyerekeknek különböző nem formális módszerekkel tartunk foglalkozásokat, egy hétvége alatt három időszámban. A játék, azon belül is a társasjáték-pedagógia, az élménypedagógia és a csoportmunkán alapuló nem formális módszerek segítségével fejlesztjük a gyerekek szociális és tanulási kompetenciáit, úgymint: koncentráció, kitartás, magabiztosság, együttműködés és feladatértelmezés. Minden foglalkozásról naplót vezetünk, ahol minden részt vevő gyerek értékeket kap ezeken a területeken. Figyeljük a változásokat, és ezekről a jövőben visszajelzéseket adunk a szülőknek. A jelenlegi foglalkozások egyik fő célja, hogy a gyerekek digitális kompetenciáit is erősítsük, így játékos keretek között blogírást és fényképezést tanulnak.

A faluban összesen 80 fő 18 éven aluli él. Mi körülbelül 40 gyereket értünk el eddig, a foglalkozásokon egy hétvége alatt 16–20 gyerek szokott megfordulni, a koragyerekkori fejlesztés pedig további 10 kisgyereket érint. A többiek rendszeresen jelennek meg egy-egy alkalommal.

Az elért fiatalok számát és a közösség életét érintő változás, hogy igyekszünk újra beindítani a focit a faluban, ami összeköti az egész falut, származástól, társadalmi helyzettől függetlenül, mert focizni szinte minden fiú szeret. A lányok ezzel párhuzamosan azt kezdeményezték, hogy tartsunk röplabdaedzéseket nekik, így abba is belevágtunk.

A szülőkkel rendszeresen tartjuk a kapcsolatot, minden hétvégén minden szülővel találkozunk, és váltunk néhány szót vagy beszélgetünk hosszabban. Van, amikor ez számukra teher, amiről mostanában kapunk visszajelzést. Nehéz a téma, mert a roma kultúrában az egyik fő érték a vendégszeretet, minden házba minden alkalommal behívnak minket, de a másik oldalon már van, hogy zavarunk, aminek a kommunikálása még nem oldódott meg.

Az önkéntesek az élet minden területéről érkeznek: civil és forprofit szférából, egyetemről, itthonról és külföldről. Többen hozzák a gyerekeiket is, így a kortárssegítés és a társadalmi érzékenyítés egészen különleges és kedves módon halad.

Az önkéntes csapat magja az utóbbi fél évben alakult ki. Egy évvel ezelőtt a nulláról indultunk, és azóta több mint százan jártak a program miatt Perén. Vannak állandó önkénteseink, és mindig van egy-két új ember. Úgy gondolom, hogy mind a két csoport fontos a program szempontjából, mert az állandó emberek kellene a bizalom kialakulásához, a mindig új emberek viszont kellene az együttműködés és a rugalmasság fejlődéséhez.

A társadalmi vállalkozás

Ahogy arról korábban volt szó, a program fenntarthatósága és függetlensége érdekében a kezdetektől egy társadalmi vállalkozásban gondolkodtunk. A NESsT programjában egy vendégház ötlete született meg, amely legalább az önkéntesek útiköltségét és a gyerekfoglalkozások eszközigényét ki kellene, hogy termelje. Az üzleti tervünk szerint erre van esély, de az üzleti területen való tapasztalatlanságunk miatt ez egy nagyon nagy feladat lesz. Szerencsére élvezzük a NESsT szakmai támogatását, illetve vannak más szakmai tanácsadóink is, akik ha csak egy-egy alkalommal is, de nagyon sok tanáccsal látnak el minket. A Vendégház fizikai megvalósulása az idei nyár feladata. A görög katolikus egyházzal folyamatban van egy megállapodás, melynek értelmében hosszú távon bérelhetjük ingyen a Perén található, évek óta kihasználatlanul álló épületüket. Egy nyári építőtábor megszervezése és lebonyolítása után idén ősszel elindulhat a vendégfogadás.

A társadalmi vállalkozásunk második oszlopa az ún. faluséta, amelyet a pereiek fognak vezetni, fizető turistáknak. Az erre való felkészülés folyamatban van, volt már egy próbaséta, amelyen 18 külföldi egyetemista vett részt, és 7 pere szerzett sétavezetői tapasztalatokat.

A harmadik szál egy olyan gyerektábor beindítása, ahol a kívülről érkező gyerekek annyi tábordíjat fizetnek be, amiből a pere gyerekek, akik részt vesznek ugyanabban a táborban, naponta ötször étkezhetnek a külsős gyerekekkel együtt. Idén júliusban lesz a pilot tábor.

Ha pénz áll a házhoz

Az első fél év után, amikor némi adománytól eltekintve semmi pénzünk nem volt, a második fél évben nyertünk egy közepes, Norvég Civil Támogatási Alap által finanszírozott pályázatot. Ez olyan folyamatokat indított el a faluban, amire sajnos nem voltunk felkészülve. Bár egyeztettünk a helyiekkel, mind a falu vezetésével, mind a szülőkkel, akiknek a gyerekeivel dolgozunk, nem igazán volt ötletük arra, hogy mit szeretnének a pályázatba beleírni. Utólag azonban nagy lett az elégedetlenség, amihez néhány szerencsétlen véletlen is hozzájárult. Így minden igyekezetünk ellenére megerősödtek az ellenséges hangok. Ezt nehéz végigélni, és a program vezetőjeként tudni kell kezelni. Ha valaki hasonló programba vág

bele, mindenképpen legyenek olyan támogatói, akikben megbízik és akiknek ad a véleményére még akkor is, amikor a kritikák hatására alapvetően elbizonytalanodik magában és a programban.

Eddigi tanulságok és távolabbi tervek

A program igazi nehézsége, hogy teljesen más világban élnek a pereiek és az önkéntesek. Az önkéntes program legfontosabb alapelvei az elnyomásellenesség, a partneri viszony, a képessé tétel. Egy hosszú ideje nem ezen értékek mentén működő, sőt az erőforrásokban szűkölködő közösség nem tud ezek között a keretek között működni egyik pillanatról a másikra. Még túl erős a személyes érdekek féltése, nem ismerik a win-win helyzetet, nem értik, hogy a gyerekeknek miért jó, ha idegenek játszanak velük, nem érzik segítségnek azt, amit csinálunk, mert nem azonnali az eredmény, mint például egy adományosztatás esetén lenne.

A program első fél évében nem voltak jelentős konfliktusaink. Szerettük a gyerekeket, ők is megszerettek minket, és a falu, valamint az önkéntesek céljai találkoztak abban, hogy a gyerekek nélkülünk sokat unatkoznak, ezért mindenkinek jó volt, hogy ott voltunk. A program vezetőjeként ekkor az jelentette a legnagyobb feladatot, hogy mindig legyen elég önkéntes a perei hétvégéken. A nehézségek akkor kezdődtek, mikor a falu hatalmi viszonyaiba óhatatlanul beavatkoztunk a társadalmi vállalkozásunk tervezésével, illetve azzal az akciónkkal, amikor karácsony előtt egy napot töltöttünk a gyerekekkel Budapesten. A budapesti út így, visszapillantva, elhamarkodott volt. Túl nagy erőforrást mozgattunk meg, és a keretek nem voltak elég feszesek ahhoz, hogy ne marakodást, helyi konfliktusokat váltsunk ki.

A kezdetektől próbáltuk a felnőtteket bevonni a programról való közös gondolkodásba, de ezek a kísérletek sokáig nem voltak igazán eredményesek. Maguk a megbeszélések látszólag jól sikerültek, de utána valahogy mégsem vált valóra az, amiben maradtunk. Azokat, akik szerettek volna velünk szorosabban együttműködni, elmarták azok, akik féltették az eddig felépített hatalmi pozíciójukat. Ekkor lépett be egy külső moderátor, aki mederben tartja a megbeszéléseket, rövidre zárja a manipulatív vagy rosszindulatú megnyilvánulásokat, és következetesen újra és újra visszatér a közösen megbeszéltekhez. Nem veszik el az emberi kapcsolatokban, az érzelmi viszonyulásokban, mert egy külső, semleges szereplő, aki semmilyen módon nem függ senkitől a faluban.

A programunk felvet alapvető szakmai kérdéseket, melyekre részben még keressük a válaszokat, részben már lekéstünk arról, hogy a válaszoknak megfelelően alakítsuk a falusiakkal való közös munkát: Lehet-e egy közösségbe kívülről érkezve, bizonyos célok (gyerekek fejlesztése, társadalmi vállalkozás beindítása) megvalósulását sürgetve sikeresnek lenni, nem megvárva azt, hogy ezekre az igény a közösségben szülessen meg? Megszülethet-e az igény a szabadságra, az önrendelkezésre egy elnyomott közösségben? Miként hidalható át az a szakadék, amely

a kívülről érkező és így messzebből a helyzetre rátekinteni tudó segítő és a saját helyzetével kevésbé tudatos helyiek között tátong, különösen úgy, hogy a helyiek biztonságát is sértheti, ha ráeszmélnék az elnyomottságukra, bezártságukra, miközben nem tudnak rajta változtatni? A program tűzön-vízen való megvalósításához szükséges makacsság és önfejtés mennyiben veszélyezteti a program sikerét? Lehet-e komoly konfliktusok nélkül közösségi munkát folytatni? Megtaláljuk-e valaha a közös hangot a gyerekek fejlesztését vagy az adományok kérdését illetően? Milyen, a mi vendégháztervünkötől eltérő módja lehet annak, hogy egy ilyen program működőképes, hosszú távon fenntartható és független legyen? Egy alapvetően patriarchális, elnyomáson alapuló társadalomban szocializálódott közösséggel milyen módon lehet elnyomásellenes, egyenlőségen alapuló kapcsolatot működtetni úgy, hogy ne a lúzert, hanem a partnert lássák bennünk? Melyek azok a keretek, határok, amelyeket ha török, ha szakad, betartunk, és melyek azok, amelyeket a helyiekkel együtt alakítunk ki? Lehet-e elnyomásellenes az a munka, amelyben nem mindent együtt találunk ki? Lehet-e egyáltalán sikeres az a munka, amiben nem mindent együtt találunk ki?

Az InDaHouse Hungary program születését illetően vannak dolgok, amelyek biztosan jobbak lettek volna, ha másképp alakulnak. Jó lenne, ha a hasonló munkát folytató szervezetek láthatóvá tennék a nehézségeiket is, és azokra nem informális, személyes beszélgetésekben derülne fény. Ez persze nem egyszerű, hiszen minden program a saját közösségét igyekszik minél szerethetőbbnek és támogathatóbbnak feltüntetni a külvilág számára; s amikor bemutatjuk a munkánkat, az eredményeinkről szokás beszélni. Ez azonban félrevezető a kezdő szakemberek számára, akik naivan belevágnak, és egyszer csak kiderül, hogy van egy tudás, amit a kezdők még nem tudnak, a tapasztaltabbak pedig már megtanultak a saját bőrükön, de valahogy nincs meg a módja, hogy az új generáció ne saját sérüléseken keresztül tanulja meg. Minden, a miénkhez hasonló program egy kísérlet, hiszen Magyarországon nincsenek hosszú évtizedek óta működő, szegénységet és kiszolgáltatottságot felszámoló programok, részletes, átadható és átültethető módszertannal. Valamilyen szinten mindenképp járatlan utakon mozgunk, amikor olyan, egyre súlyosabb társadalmi problémákra keressük a fenntartható, életazonos megoldást, mint az elszigeteltség, a szolidaritás hiánya és a társadalom kettészakadása. Nekem célom, hogy ne egy olyan programot hozzak létre, amiben néhány szakember elszigetelten segít egy közösséget, hanem amiben a társadalom különböző rétegei minél szélesebb körben találkoznak és együttműködnek egymással, mert számomra ez a szociális munka, melyet a társadalom egészével való munkaként definiálok. Ennek megvalósulásához szükség van egy sor plusz feladatra, amelyek nem biztos, hogy az eszünkbe jutnak, amikor a szociális munkára gondolunk: a nyilvánosság megszólítása, a program kommunikálása, az önkéntesek bevonása és koordinálása mind nagy szervezési munkát igényel.

Az InDaHouse Hungary túl van az első, talán legnehezebb évén, mely során nagy sikereket és nagy kudarcokat is átélt, és lassan kinövi az egy személyben vezethető programkategorióját. Több száz embert bevonó és megmozgató prog-

rammá vált, amely Perén már nemcsak a gyerekekkel foglalkozik, hanem adományszárműködési munkacsoportot vezet, asszonyklubot indított be, képzést, és reméljük, nemsokára munkát ad a helyi felnőtteknek, folyamatosan megkérdőjelezi a fennálló kereteket és újradefiniálja a segítség módjait, és inspirálni szeretné a hasonló motivációjú szakembereket arra, hogy hasonló programokat indítsanak be országwide.

ABSTRACTS

Ágnes Lux: Mirror and/or mocking glass? Hungary before the UN Committee on the Rights of the Child

This article aims to give a brief overview of Hungary's periodic reporting process to the UN CRC Committee and tries to analyse the concluding observations. There are some improvements in the field of law-making and implementation also in positive changes of general attitude towards children's rights since the first report, but there are still some issues, where Hungary needs to show more serious commitments. Government has to take these constructive recommendations as a serious „home work”, but it is also an international and EU obligation. In order to achieve that this is not only a wishful expectation of some child rights expert, children's rights has to be seen and taken as an obvious, clear and important priority among children, parents, professionals, decision-makers from local to the highest level.

Zsombor Farkas: Is it really that all is well? Some characteristics of the income situation, poverty and exclusion of families with children

The study analyses the tendencies of families' and children's income and material position based on available data in the last few years in Hungary. It reviews the main trends and components of family policy that have been implementing since 2010. The study summarizes governmental commitments that aim to improve the living conditions of families experiencing poverty, but have not been implemented in practice; in fact really different trends can be recognised. Henceforth the study analyses the level of poverty, social exclusion and deprivation, the inequalities between the income groups of households with children and the tendencies of these social problems

Judit Lannert: Parenting support in early childhood and primary education in Hungary and elsewhere

The study summarizes the psychological, economic and sociological scientific arguments supporting the importance of early childhood development and education and presents the European and domestic practices of parenting support. The study sums up the results of the few Hungarian research targeting parents, which indicates that parents here are still hardly considered to be a partner, and they are rarely appears as a target group. What is more, the relationship between the Hungarian parents and the professionals caring for their children are often weak and conflict-ridden.

Ágnes Kende: Possibilities of local development programs in the educational integration of Roma children

The possibilities and effectiveness of anti-poverty local development programs including integrational education programs can be analyzed in the context of different national policies such as education, employment, housing, health and social policy, studying whether a local program can achieve its goals and can be flexible enough within the strict regulations of national policies. This study seeks answers for the questions if a local development program can achieve success in educational integration of disadvantaged or/and Roma children. On the one hand, the education system is a well-established network of institutions, on the other hand it is an overregulated system with a least flexible structure concerning the cooperation with a local development program.

Zsolt Máté: School social work 2015

The study provides an overview on the present needs and challenges prevalent in the school environment which are significant relating school social work and youth protection in Hungary. Besides reviewing international practice the main Hungarian models are analysed with special emphasis on the so-called Pécs model. The author also investigates what professional principles should be applied when implementing school social work services on a wider scale.

Éva Both and Gábor Kuslits: The best interest of the children in the child protection system

This article tells about the identification and representation the best interest of the children in the Hungarian child protection system. The best interest of the children means that when “children deprived of their family” need care from child protection and it is the best interest of them. This period, generally temporary time, when they live without their family, is the best way of ensuring their development. Identifying the children needs, as well as the determination of the best interests of the children rights and advocacy needs not only an appropriate legislation but also proper service organization. The article argues that there is a need for an independent, state-run professional organization in order to represent the best interest of the children and it can be described as a complex organization of specialized care networks providing professional services.

CONTENTS

Child well-being 2015

Mosaics on the current situation of child protection in Hungary

- 3 **Foreword**
- 5 **Ágnes Lux:** Mirror and/or mocking glass? Hungary before the UN Committee on the Rights of the Child
- 20 **Zsombor Farkas:** Is it really that all is well? Some characteristics of the income situation, poverty and exclusion of families with children
- 42 **Judit Lannert:** Parenting support in early childhood and primary education in Hungary and elsewhere
- 62 **Ágnes Kende:** Possibilities of local development programs in the educational integration of Roma children
- 77 **Zsolt Máté:** School social work 2015
- 96 **Éva Both and Gábor Kuslits:** The best interest of the children in the child protection system
- 111 **Roundtable** on the current problems of child protection in Hungary

Workshop

- 124 **Fruzsina Benkő:** I wanted „only” a program for children. The emergence and present state of a project based on voluntary work in Pere village in Hungary